

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Haakon Rabierg:

Sognekirker
og Præster
i Kønne
og Knudsker

HAAKON RABJERG
SOGNEKIRKER OG PRÆSTER
I RØNNE OG KNUDSKER

HAAKON RABJERG

SOGNEKIRKER OG PRÆSTER I RØNNE OG KNUDSKER

TRYKT I COLBERGS EFT. BOGTRYKKERI . RØNNE

MCMXXXIV

Anvendte Kilder

En Hovedkilde til Beskrivelsen af ældre Inventar i Kirkerne er Thuras »Bornholms Beskrivelse«; dog maa ogsaa nævnes Mølmester Kofoeds udmærkede Afhandling i »Bornholmske Samlinger« 1918 om hans Undersøgelser under Nedbrydningen af den gamle Kirke. Rasmus Ravns »Borringholms Krønike« fra ca. 1650 og Rensens Atlas, Bornholm, er ligeledes anvendt; desuden Zahrtmanns »Rønne By og Borgere« (R. B. og B.), »Bornholms Avis« (B. A.) og »Bornholms Tidende« (B. T.). Af Arkivalier er især anvendt Kirkeregnskabsbøger (K. Rgs.) og Rønne—Knudsker Embedsbog.

Til Præstehistorien er som Kilde ofte opgivet Wibergs Præstehistorie (W.) i de Tilfælde, hvor Wibergs Oplysninger ikke har kunnet findes i Arkivalier. Desuden er naturligvis Elvius's og Groschenning og Fausbølls Præstehistorier anvendt. Benyttet er ligeledes Hübertz Aktstykker til Bornholms Historie. Men iøvrigt hviler Præstehistorien næsten helt paa Arkivstudier. Blandt Kilder skal især nævnes: Indkomne Breve til Biskoppen (Landsarkivet), vitæ candidatorum (Protokol med Levnedsbeskrivelse af Kandidaterne, vita), Series Pastorum (Præsterækken) i Rønne Kirke, Gejstlige Skifteprotokoller (Skifte), Pastor Vestens Samlinger til Dansk Præstehistorie (Vesten) i Rigsarkivet, der desværre lider af den Fejl ikke at opgive Kilder. Zahrtmanns skrevne Hefter i Bornholms Museum er ogsaa benyttet (Zahrtmann eller Z.). Det skrevne Uddrag af Retssager fra Roskilde Landemode, der staar paa Sjællands Landsarkiv er benyttet. Desuden er anvendt mange Kilder, hvortil der formodentlig er henvist tilstrækkelig klart ved Noter eller paa anden Maade.

Forord

»Kirken skal hver kristen Mands Hjemhus være.« Det er Kirkens Op-gave at være et aandeligt Hjem for alle sine Børn, og det har den ogsaa været i de tusind Aar, vi har haft Kirker i Danmark. Gennem Hundreder af Aar har Sct. Knuds og Sct. Nicolai Kirker samlet Mennesker. Søndag efter Søndag har Salmesangen og Guds Ord lydt i Kirkerne. Her er Slægt efter Slægt kommet og gaaet bort. Børnene er blevet døbt i den gamle Font og de unges Ægteskab blev her velsignet, mens de knælede for Kirkens Højalter. Og naar Livsløbet var sluttet, saa stod Kisten i Kirken, mens Ordene lød om det evige Haab, som Gud har skænket alle kristne Sjæle. Saadan har Kirkebygningen i Sandhed været hver kristen Mands Hjemhus; og dersom Kirkernes gamle Mure havde Mæle, kunde de fortælle os om Slægtens Glæde og Slægtens Sorg.

Kirken har altid været Rammen om Livets store Vendepunkter; den har lutret Glæden ved Bryllupper, og den har mildnet den skærende bitre Sorg ved Kisten. Kirken har været som en Moder for den lange Række af Slægter, der har kæmpet den samme Kamp som den, vi nu kæmper. Det er, som om Minderne om Slægtens Fryd og Slægtens Kvide endnu dvæler her som Duften af gammel Røgelse.

Der er her prøvet paa at beskrive de Skatte, som endnu er bevaret fra Fortiden, og der er prøvet paa gennem Skildringer at faa de Ting, som nu er forsvundne, til at rejse sig som Skygger fra Glemselens Grav. Det er forhaabentlig lykkedes at samle alle de Hundreder af Stumper til et Mosaik, der ganske vist tydeligt viser, at det bestaar af mange Stykker hver med sin Farve, men alligevel tilsammen danner et Hele, et Billede.

Jeg haaber, at denne Bog, der baade ved sit Indhold og sit ydre Ansigt er tænkt som en Kærlighedserklæring til de to første Menigheder, hvor jeg har været Guds Ords Tjener, maa blive lige saa venligt modtaget, som den er tænkt.

Jeg har mødt stor Venlighed og Hjælpsomhed under Udarbejdelsen fra mange Enkeltpersoner og især fra Bornholms Amts Bibliotek og Museet. Malermester Kofoed, der ved sine Undersøgelser under Nedbrydningen af den gamle Kirke har reddet saa meget af Kirkens gamle Inventar, har tegnet Bogens Omslag efter de gotiske Bogstaver, der er anvendt til Indskrifterne paa det paxske Pulpitur.

Rønne Byraad og Knudsker Sogneraad har vist Interesse for Bogen ved at give Tilskud til Udgivelsen. Tilskud gives formodentlig ogsaa fra Menighedsraadene.

Jeg takker paa det hjerteligste for den Hjælpsomhed, jeg har mødt fra saa mange Sider. Og saa udsendes min Bog med et inderligt Ønske om, at den maa være med til at øge Kærligheden til den Kirke, til hvilken vi alle staar i saa dyb en Gæld.

Hvidovre 8. Dec. 1944.

H a a k o n R a b j e r g.

Rønne Kirke

VÆRNEHELGEN

Da Rønne fra ældgammel Tid har været en Skipperby, er det naturligt, at man valgte Sømændenes Værnehelgen Sct. Nicolaus til Kirkens Værner.

Sct. Nicolaus var Biskop af Myra i Lilleasien i Trehundredtallet; hans Helgendag er den 6. December, hvilken Dag derfor maa anses for Kirkens Indvielsesdag (Fødselsdag). Han blev en meget folkekær Helgen. En Mængde danske Kirker — over 100 — blev indviet til hans Ære, naturligvis mest i Kystbyer; men ogsaa Kirker, der laa inde i Landet, kom til at bære hans Navn. Dr. Ellen Jørgensen giver i »Helgendyrkelse i Danmark« S. 150—52 en lang Række. Paa Bornholm var foruden Rønne Kirke ogsaa Østerlars og Nylars indviet til ham.

Hans udskaarne Billede indtog Hovedpladsen i Rønne Kirkes gotiske Alterskab. Her stod Helgenen »omtrent sex til syv Quarter høj, med bispe- lig Mitra paa Hovedet holdende en Bispe-Stav i den venstre Haand og op- løftende den højre for at meddele Velsignelsen« (Thura).

I Rønne Bys gamle Segl ser man netop en Bispebilledet staa med højre Haand løftet velsignende, mens han holder Bispestaven i venstre Haand. Det er derfor sikkert med Rette formodet, at Bispebilledet i Seglet skal være en Afbildning af Sct. Nicolaus, saadan som han stod over Alteret i Rønne Kirke. Dette støttes af, at Nørre Herreds Segl fra 1584 (afbildet i Thura

S. 262) netop viser en Bispebilledet med Krumstav i højre og Anker i venstre Haand. Denne Biskop maa forestille Sct. Nicolaus.

KIRKEGAARDE

Til en Kirke hører en Kirkegaard, og Kirkegaardene anbragtes altid i ældre Tid uden om Kirken. Her laa ogsaa Rønnes ældste Kirkegaard, uden Tvivl anlagt samtidig med Kirken. Ravn kalder den »en skøn tør Kirkegaard med rød Sand udi opfyldt, og udi Begyndelsen, der Byen blev funderet, indført« (S. 117). Den har sikkert altid været forholdsvis lille, sandsynligvis ikke større end en Landsbykirkegaard. (Knudsker Kirkegaard er ca. 3600 m² stor). Resens Atlas viser (S. 17) en lille Kirkegaard liggende om Kirken. Hegnet har nok været det, der er sædvanligt paa Bornholm, en Mur af kløvet Granit. Paa denne Kirkegaard fandt alle de Borgere Hvile, som ikke var saa rige og fornemme, at de blev begravet under selve Kirkegulvet; og Kirkepladsens Brolægning dækker nu over Tusinder af Grave, hvori alle de Slægter hviler, der gennem Aarhundreder levede i Rønne; her blev de alle stedet til Hvile, baade den der døde af Alderdom og den der blev revet bort i sine blomstrende Aar, mens Pesten rasede paa Øen, som den gjorde det i Aarene 1618 og 1654. Da døde der i Rønne 291 og 304 Mennesker, et stærkt Indhug i den lille Bys Befolkning.¹⁾

¹⁾ Der maa i disse Pestaar være død $\frac{1}{5}$ af Befolkningen (saa sent som i 1769 havde Rønne kun 2058 Indbyggere).

Denne Kirkegaard var Rønnes eneste i 500 Aar. Den sidste Begravelse fandt Sted 1828. Kirkegaarden blev delvis afgravet i Trediverne, og i 1868 blev den yderligere reguleret og afgravet. Stengærdet blev istandsat, hvorefter det stod til Kirkens Nedrivning.¹⁾

I 1813 d. 16. April²⁾ indviedes Søndre Kirkegaard. Den Del af Kirkegaarden, som da blev taget i Brug, var de to søndre Felter mod Øst. Det Felt, der ligger lige Nord for, blev lagt til i 1850 og indviet 8. Okt. Rundt om denne ældste Del er Hegnet endnu bevaret. Oprindelig har dette bestaaet af et ret uanseligt Dige af opstabilede Kampesten uden Mørtel som Bindemiddel, saaledes som det endnu kan ses paa det gamle Hegn mod Nord. Men paa adskillige Steder har Ejere af Gravpladser, som stødte op til Hegnet, paa egen Bekostning ud for deres Gravplads opført en Mur af brændte Sten.³⁾ I 1867 blev Kirkegaarden igen udvidet. Denne Gang med de tre Felter, som ligger Vest for den gamle Kirkegaard. Den 9. Okt. fandt Indvielsen Sted. I 1894 kom den smalle Strimmel til, som ligger langs Vejen, der fører fra Søndre Allé ned til »De gamles Hjem«. Indvielsen fandt Sted 30. Jan. Den Del af Kirkegaarden, der ligger nærmest Kastellet, lagdes til i 1899, indviet 27. Nov. Den Trekant, hvor det nuværende Kapel ligger, blev føjet til i 1914 og indviet 14. Aug. Endelig kom i 1930 den sidste Udvidelse, der bestod i den Del, som ligger længst mod Vest; Indvielsen fandt Sted 3. Dec.

Og nu ligger Rønne Kirkegaard som en blomstrende Have for de døde; her værner Byens Borgere om deres Kæres Grave. Men engang var det et øde og uhyggeligt Sted, hvor Byens Galge truede Lovbryderen, og hvor mange Forbryderes Blod har farvet Jorden rød, naar Bøddelens Sværd havde gjort sit Arbejde. Her kuledes de hovedløse Kroppe ned, som man nedgraver et Dyr; nu hviler ogsaa de i indviet Muld.

Saa vidt vides ligger der ingen særlig berømte Mænd paa Kirkegaarden. Blandt Gravsteder af særlig Interesse fra den ældre Tid kan foruden Kommandant v. Kohls og Kancelliraad Pingels, hvis Gravstene senere omtales, nævnes den højt fortjente Sandflugtskommissær Peder Jespersens; han døde 1835 og hviler ved den østlige Mur paa den ældste Del af Kirkegaarden. Her staar en lille Obelist af mørk Granit, som bærer hans Navn.⁴⁾

Indtil 1891 havde Kirken ikke Kapel; men dette Aar blev der opført et Kapel af røde Mursten mod Nord i den Del af Kirkegaarden, som blev

¹⁾ Bidstrup i »Bornholms Avis« 16. Okt. 1915. ²⁾ Denne Dato er sammen med de andre Indvielsesaar og Data indført i Rønne Kirkegaardsprotokol af Kantor Johansen. ³⁾ Meddelt af Graver Pihl. ⁴⁾ Se iøvrigt R. B. og B. S. 253 ff.

tilføjet 1867. Dette Kapel blev i Begyndelsen af Aaret 1930 taget i Brug som Urnehal.

Paa Gavlen over for Indgangsdøren er der to høje, rundbuede Vinduer, der maaler 258 cm × 100 cm. Disse Vinduer blev i 1938 udsmykket med Glasmalerier i meget stærke Farver, udført af den russiskfødte Kunstner S. De Tyrzin. De fremherskende Farver er blaat, rødt, grønt og hvidgraat; men ogsaa lilla, guldgult, brungult og rødbrunt har fundet Anvendelse. Retfærdigheden og Trøsten er her fremstillet for at tale til de Mennesker, som besøger Urnehallen. Til venstre ses Retfærdigheden som en Mandsskikkelse trædende paa Retfærdighedens Symbol, Vægten; til højre for ham staar et udrundet Timeglas. Hans Ansigtsudtryk er strengt, mens han læser i et oprullet Skriftbaand, som han holder i begge Hænder, for at se, hvem der er opskrevet i »Livets Bog«.¹⁾ Bag hans gullokkede Hoved ses en rød Glorie, over hvilken Spidserne af hans lange Vinger samles. Hans Kjortel er hvidgraa; hele Skikkelsen fremhæves stærkt af en knaldblaa Baggrund.

Trøsten i Vinduet til højre er en mild, kronet Kvindeskikkelse, hvis Kjortel har Jomfru Marias dybblaa Farve. Hendes Skikkelse fremtræder paa rød Baggrund, og bag hendes Hoved skinner en blaa Glorie, over hvilken Spidserne af hendes Vinger samles. Hendes Hænder er hævede; fra hendes højre Haand udgaar tre Aks, vel som Symbol paa den treenige Gud, hvis Ord nærer Menneskesjæle. Fra hendes venstre udgaar en hvid Due, Helligaandens og Renhedens Symbol. Fremstillingen af hendes Skikkelse med det bøjede Hoved og den let sammensunkne Skikkelse minder i sin Elegance og blide Kvindelighed om mange af de bedste middelalderlige Fremstillinger af hellige Kvinder.

Disse Glasmalerier behersker helt ved deres Farvepragt Urnehallen. Da de i hele deres Udførelse og Tankeindhold staar højt hævet over de fleste moderne Glasmalerier, maa man i høj Grad beklage, at de ikke i det lille Rum kan komme til deres Ret. De vilde derimod tage sig smukt ud i en stor Kirke; og man maa ønske for Rønne Kirke, at den engang maa opnaa den Lykke at komme til at eje Glasmalerier, der kunstnerisk staar lige saa højt.

Det nuværende Kapel og Krematorium fra 1927 er hvidt baade udvendig og indvendig. Det fremtræder næsten uden Prunkt. Lyset falder koldt og klart ind af de høje, smalle, rundbuede Vinduer. Bag den Forhøjning, hvor Kisten under Begravelsen staar, er der en høj og bred Dobbeltjør,

¹⁾ Joh. Aabenbaring 17, 8; 20, 12; 20, 15; 21, 27.

paa hver Side flankeret af en svær, simpel Søjle. Dør og Søjler er forgyldte. Denne Dør er egentlig Rummets eneste Udsmykning. Ved Ligbrænding glidder de gyldne Døre stille til Siderne under Salmen efter Jordpaakastelsen, og Kisten føres ind i det halvmørke Rum bagved, der har blaat Loft med gyldne Stjerner.

I 1839 fik Rønne sin østre Kirkegaard, der indviedes 24. Okt.¹⁾ At Ønsket er opstaaet om at faa endnu en Kirkegaard skyldes sikkert, at søndre Kirkegaard laa temmelig langt bort for mange af Byens Borgere. Derfor vilde man have en Kirkegaard, der for mange laa mere bekvemt. Men man havde været saa ubesindig ikke at undersøge Jordbunden, før denne næsten tre Tdr. Land store Kirkegaard anlagdes; og det viste sig hurtigt, at »Jordbunden paa den østre Kirkegaard er klippefuld og sumpig, saa at Gravning der til enhver Tid er besværlig og paa fugtige Aars-tider næsten umulig.«²⁾ Som Følge heraf blev denne Kirkegaard ret hurtigt nedlagt; i 1889 fandt den sidste Begravelse Sted her, og i 1913 blev den helt nedlagt som Kirkegaard. Nu er alle Spor af Kirkegaard udslettede, efter at den er indrettet til Anlæg i Aarene 1915—16, dog har den endnu sin høje Mur af kløvet Granit.

Men selvom ingen, som ikke i Forvejen ved det, kan se, at østre Anlæg har været Kirkegaard, saa lever endnu dens Minder. Springvandet midt i Parken, der er omgivet af Jernkæder mellem lave, firkantede Granitsøjler, er anbragt for at mindes, at her hviler Amtmand Krabbe og hans Frue, Rønne Børneasyls Stifterinde. I Nærheden af Springvandet er anbragt en Stendyssse, der hvor Slægten Bidstrup er stedt til Hvile. Ved den nordligste Del af Muren ud mod Pingels Allé ses en lille Jordhøj bevokset med Vedbend, der dækker over et Gravsted, og i et andet Hjørne er anbragt en mærkelig formet Sandsten med ejendommelige Huller og Ud-vækster; den har tidligere baaret et Kors foroven. Men henne langs Nordmuren, hvor nu Blomsterrabatter om Sommeren breder sig med straalende Farver, der hviler Selvmorderne, dem som Kirken længe begravede i Markskel eller lige uden for Kirkegaardsdiget. Først en nyere Tid har indrømmet Selvmorderne Plads paa Kirkegaarden, til at begynde med i en afsides Krog oftest ved det nordlige Dige. Nu gøres der ikke længer nogen Forskel.

---

¹⁾ Bidstrup i B. A. 16. 10. 1915. ²⁾ Rønne-Kn. Embedsbog 1848 S. 57.

KIRKEBYGNINGEN

Naar man først er begyndt at bygge Rønne Kirke, ved vi ikke; men Rønne er som vel de fleste andre Søkøbstæder vokset op om et lille Fiskerleje i Udkanten af et Landsogn. Sct. Knuds Kirke var ogsaa Rønnes

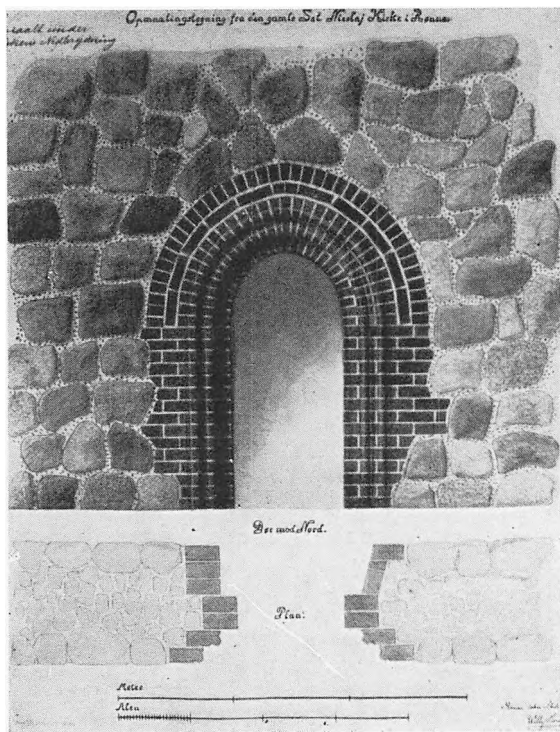

Fig. 2. Rønne Kirkes gl. Norddør. Denne og de efterfølgende Tegninger er udført paa Foranledning af Professor Bidstrup.

Kirke gennem længere Tid. Naar Rønne blev Købstad er ukendt; den har maaske været det endnu før Aar 1300; men de ældste kendte Privilegier er fra 1327. Til at begynde med har den kun haft Landsbypræg med nogle faa Hundrede Indbyggere.

Det første Kapel, der næsten udgjorde en Kvadrat, kom senere til at danne den østlige Halvdelen af den færdigbyggede Kirkes Skib (maa være opført senest 1300). Fundamentene af denne ældste Dels Øst- og Vestmur fandtes ved Kirkens Nedrivning. Et Viekers fandtes her paa Sydturen som et Minde om Kapellets højtidelige Indvielse. En Klokketabel

eller et lille Klokketaarn har maaske staaet Vest for Kirken.

Omtrent hundrede Aar senere maa Skibets vestlige Del være opført. Der fandtes ved Nedrivningen i Muren tydelige Spor af, at der havde fundet en Tilbygning Sted Vest for Kapellets gamle Vestmur. Mørtelen var ogsaa af forskellig Styrke i Skibets østlige og vestlige Del.¹⁾ Naar denne

¹⁾ Prof. Bidstrups Tegn. i Bh. Museum synes at vise, at Skibets vestlige Del skulde være opført ad to Gange; dette støttes af et Viekers anbragt omtrent der, hvor det ældste Kapels Vestmur havde staaet samt af et noget længere mod Vest, begge paa Sydturen.

Tilbygning menes at stamme fra sidste Halvdel af Trettenhundredtallet, støttes det især paa, at der ved Nedrivningen under en Flise ved Norddøren fandtes 63 smaa Sølvmonter fra Erik Menveds, Kristoffer II's og Magnus Smeks Tid. Den yngste af disse (Magnus Smek) døde 1363. Fra denne Tid stammede de to smukt profilerede Indgangsdøre¹⁾ (se Fig. 3) og et ca. 160 cm højt og 60 cm bredt Vindue Øst for Norddøren. Se Vinduet til venstre paa Fig. 4. Efter at denne Tilbygning havde fundet Sted, er Kapellet antagelig fremtraadt med to Vinduer paa hver Side og maaske eet i Østvæggen.

I Middelalderens Slutning byggedes et Kor lidt smallere end Skibet og med en tresidet Afslutning. Det blev rigt forsynet med Vinduer, eet mod Syd, eet mod Nord og tre mod Øst. Korets Vinduer havde den brede Form med den flade, runde Bue foroven, som var almindelig i Middel-

alderens Slutning, og maalte i Højden 160 cm, i Bredden 130 cm. Se Fig. 4. Samtidig fik Kirken en aftrappet Vestgavl med fem Blændinger. Viekorset paa Nordmurens vestlige Del maa stamme fra denne Tid.

Under Kirkens Nedrivning blev der fundet nogle Stumper af Glasmalerier. De fandtes i »Fylden og ved de gamle Gulvlag inden for den

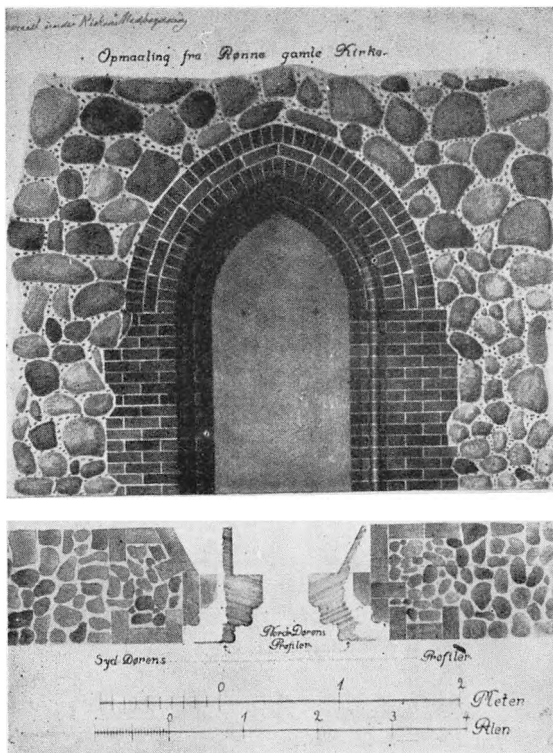

Fig. 3. Rønne Kirkes Syddør.

¹⁾ Syddøren maaler 110 cm i Bredden og 230 cm i Højden, Norddøren 90 cm i Bredden og 210 cm i Højden. Dørene har formodentlig oprindelig været lige store. Norddøren er oprindelig, Syddøren har været udvidet, hvilket tydeligt fremgik ved Syd-murens Nedrivelse 1915.

gotiske Del af Skibets Sydmur.«¹⁾ Stumperne blev sendt til Nationalmuseet, der skildrer dem saaledes: »To Stykker meget lyst og gulligrødt gennemfarvet glas bemalet med rød smaltz, hvori er ridset karrering. Et ganske lille fragment af lign. noget lysere glas hvorpaa med brunlig smaltz

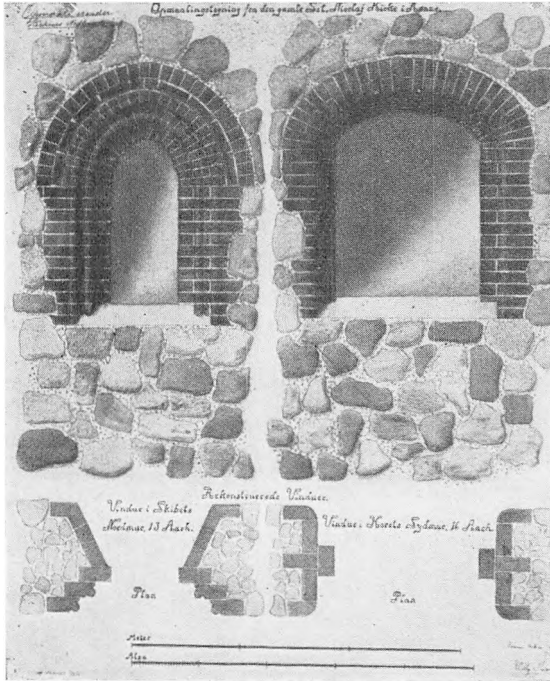

Fig. 4. Middeltalderlige Vinduer. Til venstre Vindue fra 1350—1400, til højre Vindue fra o. 1500.

malet bladværk. Et stykke ufarvet glas bemalet paa begge sider med brunlig smaltz (sikkert brudstykke af klædebon) samt ganske lille rest af lignende glas. Et stykke grønt glas (overfangsglas) dannet af to lag gult og tre lag blaat glas, malet med brunlig smaltz, hvori er ridset karrering. Et andet brudst. af umalet glas. Alle de nævnte fragmenter er oprindelig tilklippede med varmt jern (krösel) og sikkert sent middelalderlige. — Endnu findes nogle fragmenter af hvidt og umalet glas, ligeledes kröselbidt, samt nogle stumper af nyere og tyndere glas med smaltzrande.«

Naar Kirkens Glasmalerier blev ødelagt, længe før Kirken blev nedrevet, saa skyldes det uden Tvivl foruden Kirkeværgernes og Præsternes Ligegyldighed for Glasmalerierne i langt højere Grad Overtroens stærke Magt over Sindene. Selv saa sent som o. 1840 var »Vinduerne i Rønne Kirke slemt flaaede paa den Maade; men det Bly, som var stjaalet fra Kirkevinduer, var det bedste at støbe over syge med.«²⁾

Murenes Tykkelse varierer lidt; men den har været omkring 100 cm, d. v. s. nogenlunde samme Tykkelse som de romanske Landbykirker. De

¹⁾ Iflg. Skrivelse af 21/1 1916 fra Prof. Bidstrup til Nationalmuseet. ²⁾ Johan Hansen: En bornholmsk Haandværkers Erindringer S. 218 f.

er ogsaa opført paa samme Maade, idet de er Kassemure, Mure hvor man kun har muret en Skal yderst af store Sten og saa fyldt Mellemlummet med mindre Sten og Mørtel, se Snittet Fig. 3. Materialet var ogsaa det samme, som man finder i de fleste romanske Kirker, Kampesten; dog blev der til Vindues- og Dør-aa-bninger og til Vestmurens Gavltrekan anvendt Teglsten. Til Dør-aa-bningerne og de ældste Vinduer er der foruden almindelige Munkesten anvendt Formsten. Naar man har anvendt Teglsten, har det dog ikke været, for at de ved deres Farve skulde danne en pyntelig Farvemod-sætning til den graa Granit; man har kun anvendt Tegl for lettere at kunne danne regelmæssige Døre og Vinduer. Fig. 2 og 4 viser med deres uregel-mæssige Overgange, at de saa vel som hele Kirken har været bestemt til Overkalkning.

Rønne Kirke gik ud af Middelalderen som en hvidkalket, ret anelig Kirke ca. $30\frac{3}{4}$ m lang og ca. $8\frac{3}{4}$ m bred, temmelig lang i Forhold til Bredden. Murens Højde var indvendig ca. $5\frac{1}{3}$ m.

Kirken fik en lille Tilbygning midt paa sin nordre Side, da Amtmand Hans Løvenhielm her lod opføre et Gravkapel for sin Hustru Bartha von Ahlefeld, der omkom ved et Ulykkestilfælde paa Hammershus d. 22. Okt. 1672. Selv søgte han Aaret efter bort fra Bornholm, maaske under Indtrykket af hendes Død. Han døde 1699 d. 2. Marts paa sit Gods Vejrugaard paa Fyn og blev begravet i Marslev Kirke, hvortil han formodentlig havde overført sin Hustrus Kiste (R. B. og B. S. 163). Kapellet blev

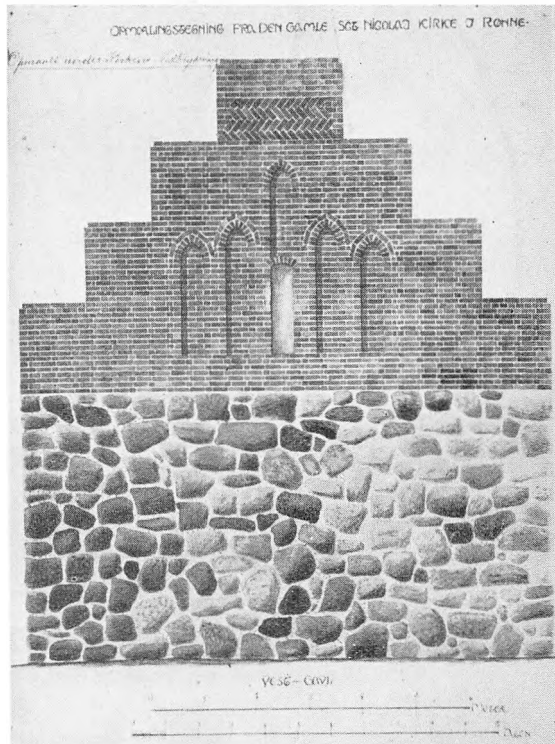

Fig. 5. Kirkens Vestgavl fra Middelalderens Slutning.

Fig 6. Rønne Kirke set fra Øst (Tegning af Ernst Køie 1915).

senere taget i Brug som Vaabenhus, sikkert o. 1700.¹⁾ Se Fig. 12, der ogsaa viser, at der paa denne Tid var tilbygget et Vaabenhus til Mandsindgangen mod Syd. Den gamle Kvindedør var vel ogsaa gaaet af Brug, mens det tidligere Løvenhielmske Kapel blev Kvindernes Indgang.

Vist o. 1600 fik Kirken sin lille Tagrytter, Fig. 8. Dens lodrette Sider var beklædt med Egespaan, den lille runde »Kalot«, hvormed den dækkedes foroven, var af Bly. 1761 fik Tagrytteren en Vindfløj, hvis Jernstang var anbragt paa en lodret Planke, der var beklædt med Bly. Fløjen havde Form som et Dragegab med spillende Tunge, en Form for Vindfløje, der

¹⁾ Iflg. Kirkeregnskabet blev der lagt nyt dobbelt Loft over Hr. Løvenhielms Begravelsessted 24. Okt. 1700, og hans Arvinger blev tilskrevet om de vilde betale dette eller »begravelsesstedet fra sig sige.«

var meget yndet paa Bornholm — ogsaa langt senere, hvad Samlingen af gamle Vindfløje paa Bornholms Museum tydeligt viser. Paa Vindfløjen var anbragt Aarstallet 1761 og Bogstaverne HNS, hvilket skal betyde Hans Nielsen, der da var Kirkeværge; hans Navn forekom ogsaa paa en Trætavle paa Loftet. Kirkeværgen nævner selv i Kirkeregnskabet, at det er ham, der har bekostet Fløjen til Kirken.

Selv om Kirken havde indvundet mange Siddepladser ved Anbringelse af Pulpiturer, blev Pladsmangelen dog efterhaanden følelig, og derfor blev i 1797 de to Vaabenhuse revet ned og en stor Nordfløj, som helt ødelagde Kirkens Forhold, tilbyggedes. Ikke alene Kirkens Ydre kom til at lide stærkt under denne Udvidelse, men ogsaa og især dens Indre. Samtidig flyttedes Alteret fra sin gamle Plads i Koret og anbragtes paa Syd-muren over for den nye Nordfløj; og for ret at vise, at man lod haant om gammel kirkelig Tradition og hellere vilde have en Forsamlingsaal end en Kirke, nedbrød man den gamle Prædikestol og byggede en ny Talerstol sammen med Alteret. Samtidig overhøvedes Nordfløjen med en Tøndehvælving af Brædder, der fortsattes tværs over Kirkens Skib, mens Resten af Kirken fik Lov at beholde sit flade Bræddeloft. En Dør, der vel skulde

Fig. 7. Middelalderlig Trappe ved Kirkens Norddør.

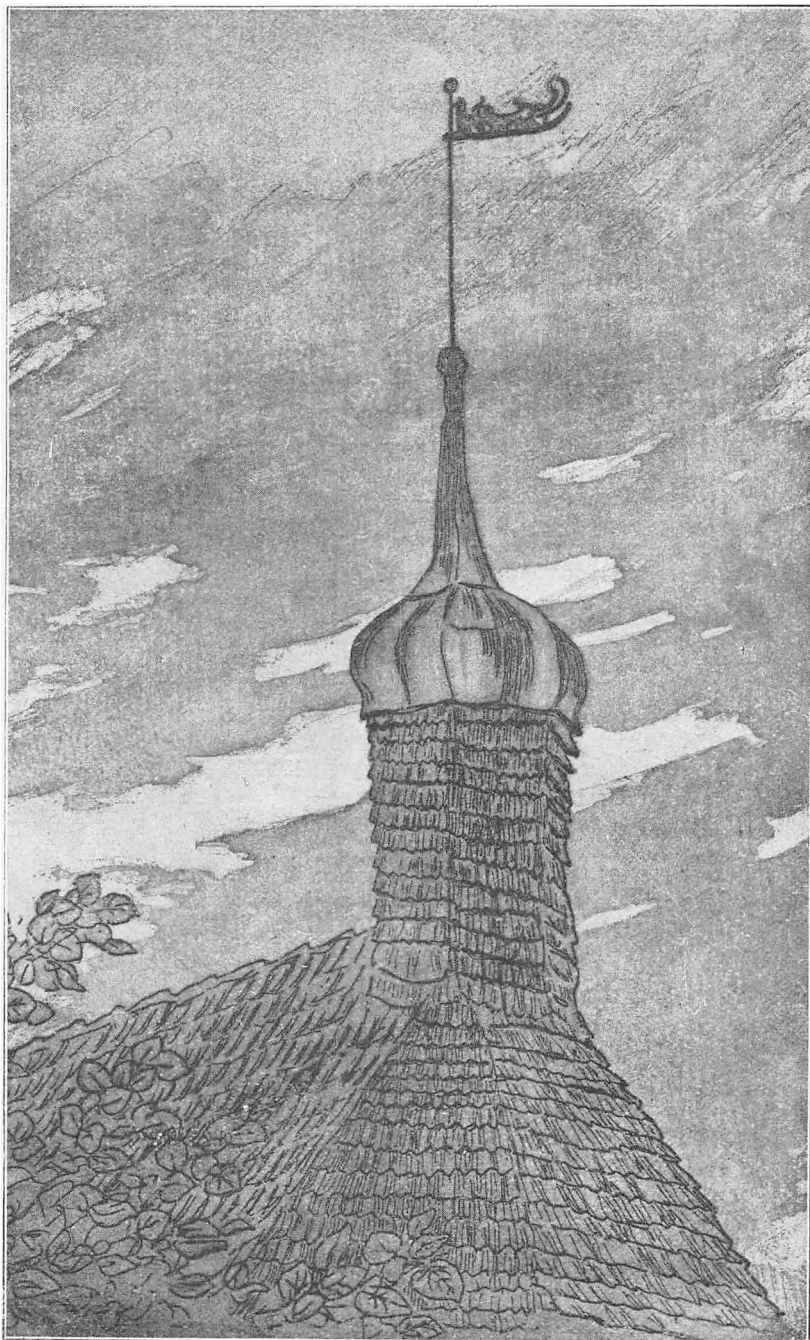

Fig. 8. Rønne Kirkes Tagrytter (Efter Radering af Ernst Køie).

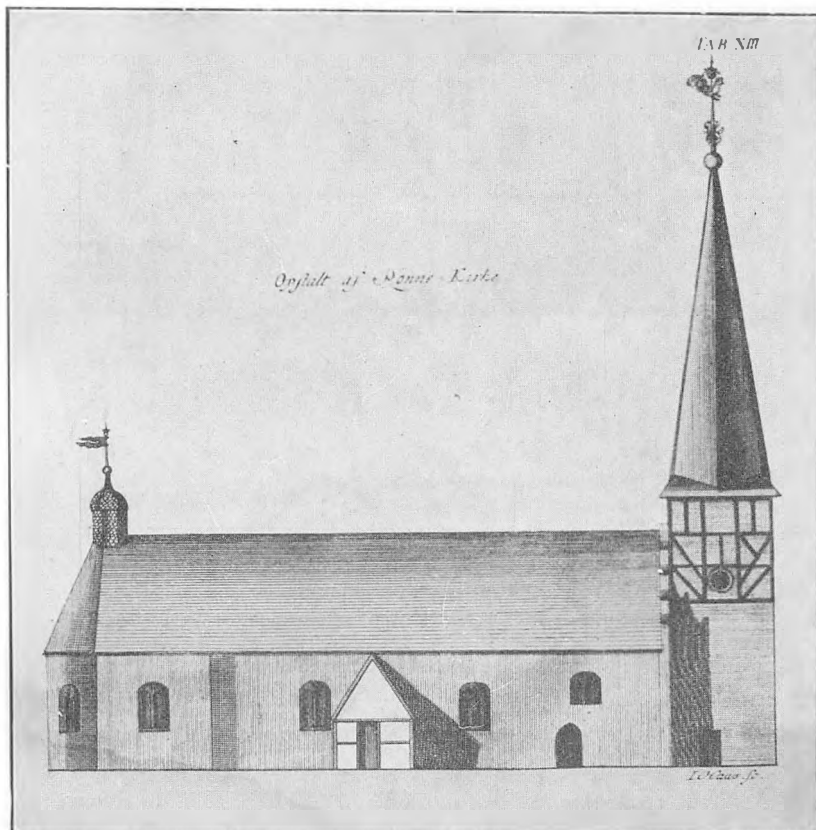

Fig. 9. Rønne Kirke o. 1750 (Thura).

være en Slags Hovedindgang, blev senere anbragt midt paa Nordfløjens Gavlmur.

T A A R N

Fra hvilken Side man end nærmer sig Staden Rønne, dukker det slanke, høje Spir op. Over Byens Tage knejser det og peger mod Himlen. Smukt tager det sig ud fra Havnen og ude fra Søen; det havde tidligere Betydning som Sømærke, idet det var »en nyttig og gavnlig Ting for de søfarende der komme fra Søen og ikke til visse vide, hvor de kan være.« (Rasmus Ravn S. 117). Og naar man gaar i de gamle Gader omkring Kirken, faar man Gang paa Gang ganske uventet Øje paa Spiret, der dukker op over de lave Huse, der samler sig om Kirken som Kyllingerne om Hønen.

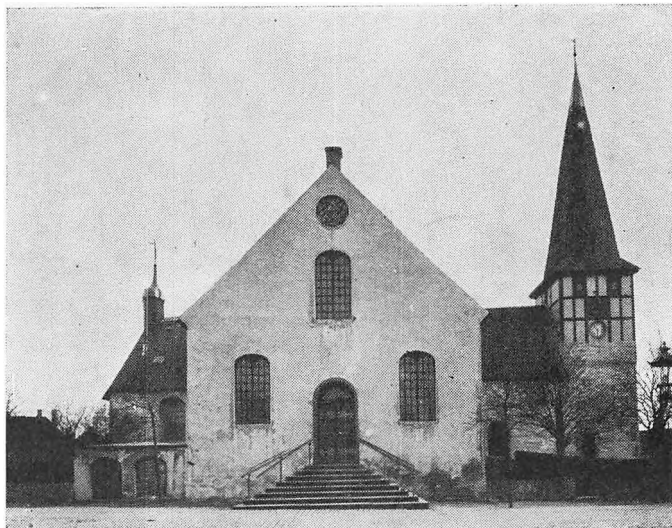

Fig. 10. Rønne Kirke med Nordfløjen fra 1797.

Naar Taarnet blev opført vides ikke. Dr. Zahrtmann er »tilbøjelig til at gisne, at de Afladspenge, som de romerske Kardinalers Brev af 29. Maj 1502¹⁾ tillod Rønne Kirke at indsamle, er gaaede til Taarnets Opførelse, hvis dette ikke var rejst tidligere. Dets nærmeste Forbilleder synes at have været de særskilte Klokketaarne ved Nilars og Nøker Kirker og de stod i det trettende Aarhundrede« (B. A. 29. 10. 1915). Rasmus Ravn skrev 1671, at Kirkens Taarn var blevet forsynet med Spir i 1600; Taarnet er saaledes endnu ældre. Det egespaandækkede Spir blev underkastet en grundig Reparation i 1699, efter at der efter Kirkesynets Befaling var blevet taget Skøn over Taarnets Brøst. Reparationen var ret omfattende og kostede 600 Slettedaler.²⁾ Et Minde om denne Reparation findes i den Sten, der sad over Døren, der førte ind i Taarnet.³⁾ Denne Sten er nu anbragt paa samme Plads i det nye Taarn. Et andet Minde er en svær Bjælke (nu i Bornholms Museum), der har siddet tværs over Taarnrummet. Denne Bjælke bærer Chr. V'tes kronede Monogram flankeret af Tallet 1699; den bærer desuden Forbogstaverne S. P., K. W.; H. H. H.; H. S.⁴⁾

¹⁾ Hübertz: Aktstykker til Bornholms Historie Nr. 40. ²⁾ Se Zahrtmanns Artikel i B. A. 29. 10. 1915. ³⁾ Her læses Tallet 1699 og de sammenskrevne Bogstaver VLS, der vel maa betyde Kirkeværgens Navn (V. Larsen?). I mindre Størrelse læses 1741 og de samme Bogstaver skrevet sammen. Reparation maa altsaa have fundet Sted 1741. ⁴⁾ H. S. maa hentyde til Kirkeværgen Købmand Hans Sivertsen.

Fig. 11. Kirken set fra Nordvest.

Ved denne Reparation maa Spiret have faaet den Form, som Thuras Tegning viser (se Fig. 9), fornedet forsynet med en lav firkantet Fod, der skraaned stærkt indefter; op over denne Fod rejste sig det slanke, ottekantede Spir. Øverst afsluttedes Spiret med en Knap, hvorover der sad en Vindfløj formet som en Hane.¹⁾ En Hane anbragt som Vindfløj paa Kirken har fra gammel Tid været Sindbillede paa Kirkens Aarvaagenhed over for falsk Lære (Kætteri).

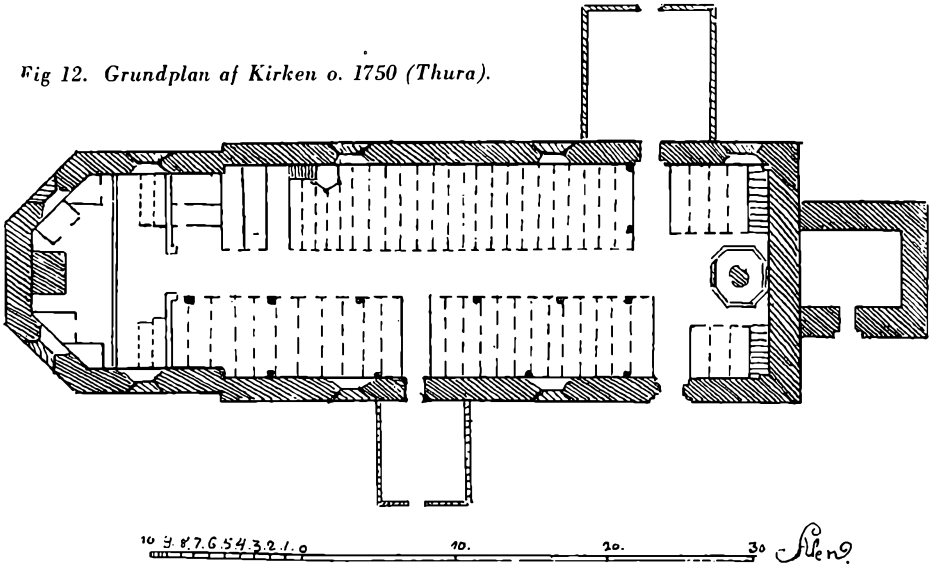
En Reparation udførtes omkring Aarene 1789, da »Søndre og Vestre Deels Timmer, paa samme Taarn er isat af nye Ege timmer«. ²⁾

---

¹⁾Transe skriver 7. April 1802 til Biskoppen »Een lang svær Jernstang, paa hvis Midte 2de sammenlagde Messing Kiedler, derover En udarbejdet Hane enten af Messing eller Kaaber, hvis størt eller gump viiser Vinden. ²⁾ Transe til Biskoppen 7. Apr. 1802.

I 1850 blev Taarnet igen istandsat. »Ved denne Lejlighed blev Taarnets Sydside omtrent ombygget tillige med en Del af Vest- og Nordsiden,¹⁾ og samtidig blev Bindingsværkets Fodstykke fjernet fra Taarnets Tømmerværk en Skæbne, det maatte dele med flere gode Bygninger i Rønne og flere af de bornholmske Klokketaarne, der alle, ligesom Nexø og Rønne

Fig 12. Grundplan af Kirken o. 1750 (Thura).

Kirketaarne, har haft det karakteristiske Bindingsværk med Fodstykke.²⁾

Der har været fremsat Formodning om, at der har været anbragt Skraatømmer i Taarnets Bindingsværk paa lignende Maade, som det kan iagttages i meget gamle bornholmske Huse og paa Nexø Kirkes Taarn; men noget Spor af, at der tidligere har været Skraastivere, blev dog ikke iagttaget under Nedbrydningen af Taarnet.³⁾ Men der er dog stærke Grunde til at formode, at Taarnets Bindingsværk virkelig har haft

¹⁾ Iflg. Rønne-Kn. Embedsbog afholdes der 1852 25. Aug. Synsforretning, hvor det skønnes paatrængende nødvendigt at ombygge Taarnet. Der rejses straks et Stillads for at støtte det, for at det ikke skal falde ned. Stilladset kom til at staa længe, da man savnede Penge til Ombygning. Disse maa først skaffes. ²⁾ Bidstrup i B. A. 16. 10. 1915. ³⁾ Iflg. Bygningskonduktør Petersen i B. A. 30. 3. 1916.

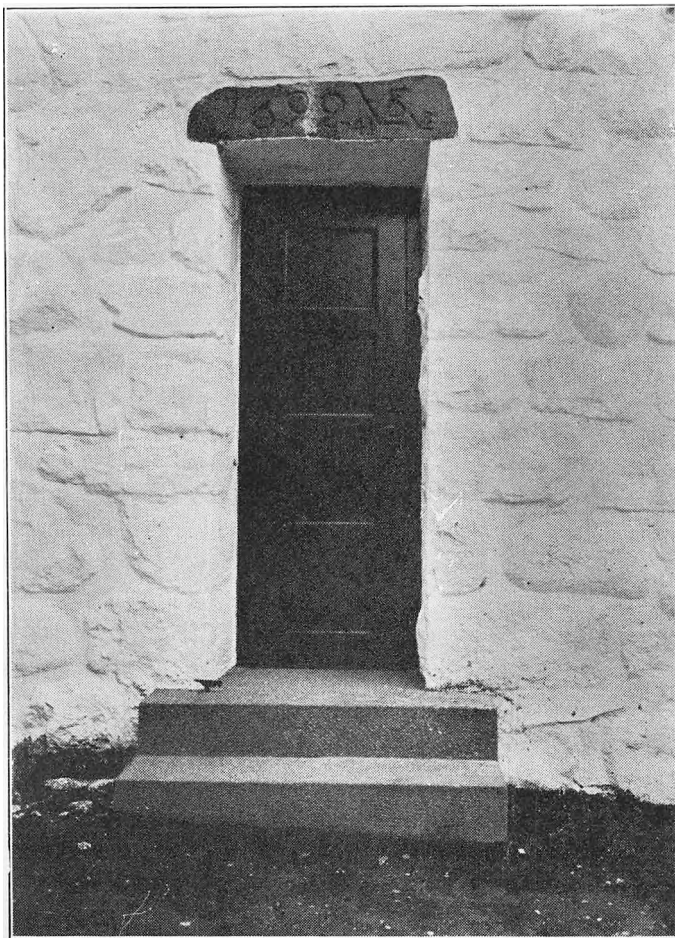

Fig. 13. Taarndøren.

disse Skraastivere, idet Thuras Tegning af Rønne Kirke (se Fig. 12) viser Skraastivere i Taarnet, dog ikke anbragt paa samme smukke Maade som paa Taarnet i Nexø og som paa det gamle Rønnehus i Grønnegade.

KALKMALERIER

Før den gamle Kirke blev nedbrudt i 1915, undersøgtes Væggene grundigt for Kalkmalerier af Malermester Kofoed, der skriver:

»Ved Undersøgelsen af Væggene viste det sig, at disse, paa nær den nordre Væg og Koret, var pudset oven paa det tildels afhakkede gamle

Kalklag og det derpaa siddende Kalkmaleri, der paa den Maade er gaaet tabt. Kun paa det Stykke Væg, hvor Prædikestol og Alter (det fra 1797) stod, var betydelige Rester af Decoration; der var 2 Lag af Decoration saaledes indfiltret i hverandre, at det var umuligt at skille dem ad, dog viste der sig tydeligt 2 Rækker parallelle Linier samt Rester af Akanthus Ornamerter, Mage til dem paa nordre Væg; men derunder var en Mæng-

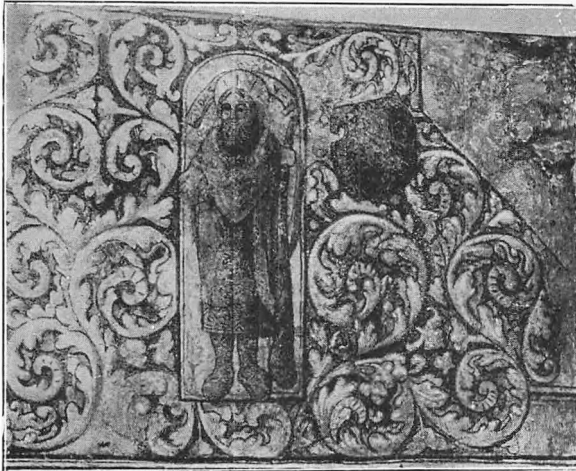

Fig. 14. Judas Thaddæus. Kalkmaleri paa Kirkens Nordmur, den sidste af en nu forsvunden Apostelrække.

de rød og grøn Farve, uden at man kunde faa det til at blive Figurer, Blomster eller Ornamerter. Dog maa det tilføjes, at Farverne for de ydre Lags Vedkommende var Dækfarve, det vil sige tyk Farve, som tildels dækkede den underliggende Decoration uden mellemliggende Hvidtning. Denne Decorationsmaade strakte sig fra Loftet og ned til Gulvet paa nær ca. 1 Meter.

Paa denne Væg fandtes ogsaa 3 Indvielses-Kors. Disse Kors var alle anbragte i samme Højde og i lige lang Afstand fra hverandre. Det synes ikke, at disse har været anbragt paa det oprindelige gamle Pudslag, men paa et Stykke nyt Puds; dette var meget slet forbundet med det gamle Lag (der saaes gammel Hvidtning imellem Lagene), saaledes at det ved let Bankning lod sig fjerne. Disse Kors er anbragte senere end Kirkens Opførelse. Ogsaa paa den nordre Væg fandtes et Kors Mage til de 3 paa den søndre Væg; dette er nu blevet restaureret. Paa Nordvæggen nærmest Koret fandtes under et tykt Kalklag et Kalkmaleri, forestillende Apostelen Judas Thaddæus, staaende i en Niche, omringet af Akanthusblade. At der langs nordre Væg har været en Frise med Herrens 12 Apostle, bestyrkes bl. a. ved, at der paa Væggen over den gamle Dør fandtes svage Rester af samme Art Maleri, men disse var saa ødelagte, at det var umuligt at fremdrage dem. Det underliggende Kalklag var aldeles løst og smuldrede ved Afbankningen, dog viste der sig tydelige Spor af samme Akanthus-

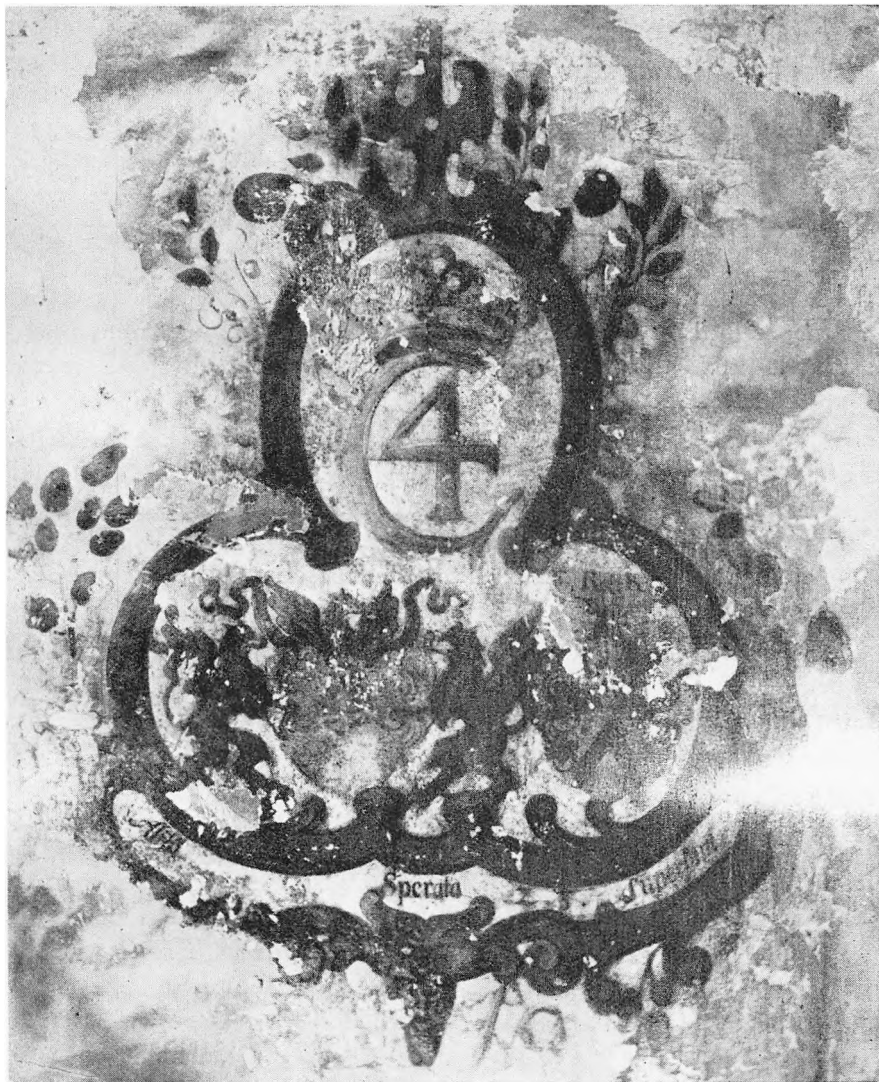

Fig. 15. Lensmand Anders Sinclairs og hans Frues Vaaben. Efter Fot. i Bornh. Museum.

blade og to Figurer, paa samme Maade som paa Væggen ved Koret, men nærmere ved hverandre.«¹⁾)

¹⁾ P. Kofoed i Bornholmske Samlinger 1918.

Maleriet af Judas Thaddæus viser en tung Skikkelse med brunt Haar og Fuldskæg klædt i en blaagraa Kjortel med mønstret Bort forneden; Kappen er grøn, foret med rødviolet; Hoserne er graagrønne; Hovedet kronet af en hvid Glorie, bag ved hvilken der er et Indskriftsbaand, der maa have baaret Apostlens Navn. Han støtter sig til en mægtig gulbrun Kølle, en Hentydning til at han — efter Legenden — led Martyrdøden ved at blive dræbt med en Kølle. Han staar i en rundbuet Niche, omgivet af Bladornamenter. Billedet virker dødt og uden Liv, tungt og trist; Udførelsen er rent haandværksmæssig. I Modsætning hertil virker Akanthusbladene, malet i sort og graat paa en rødviolet Baggrund, særdeles dekorative. Et Skjold til højre for Figuren var for ødelagt, til at man kunde afgøre noget om dets Mærker.

»Oppe i Koret fandtes tre Vaabenskjolde (Cartoucher); Holger Rosenkrantz's var i sin Tid bleven fjernet; der var kun ubetydelige Rester tilbage, medens derimod de to andre — Lensmand Ebbe Ulfelds og Anders Sinklars — var ret godt bevarede.

Nationalmusets 2den Afdeling har faaet tilsendt Fotografier af de maledede Decorationslevninger, og Dr. M. Mackeprang oplyser om disse, at Vaabnene i den fotograferede Cartouche med Christian IV's Navnetræk maa henføres til Hr. Anders Sinklar, der var Lensmand paa Bornholm 1621—25, og hans Hustru Fru Kirsten Kaas (F. K. K.); den latinske Indskrift maa læses *Alibi sperata supersunt* ∅: Mine Forhaabninger er andetsteds (i Himlen). I den ikke fotograferede Navnecartouche maa Vaabnene efter Tegningen være Lensmanden Holger Rosenkrantz's (1625—46) og hans sidste Hustru Fru Karen Krabbes. Ved senere Afdækning fremkom svage Spor af Holger Rosenkrantz første Hustrus Vaabenskjold (en Gyldenstjerne). Endelig fremstilles i en tredie Navnecartouche, som Monogrammerne F. H. W. og H. E. W. viser, Lensmanden Ebbe Ulfelds og Hustruen Frkn. Hedvigs Vaaben; da hun som en Datter af Christian IV og Kristine Munk er af højere Byrd end Manden, er hendes til Hertugdømmerne svarende Vaaben mod vanlig Skik og Brug malet først (til venstre). Af Interesse var endvidere, tilføjer Hr. Mackeprang, den særdeles tiltalende Vinduesdekoration.

Om det omtalte fundne Kalkmaleri, der forestiller Judas Thaddæus, oplyser Hr. Mackeprang, at det maa stamme fra det 16de Aarhundredes 3die Fjerdedel; navnlig Ornamentet fandt han særdeles tiltalende og erklærede sig fuldstændig enig med Kirkeinspektionen i dens Ønske om at bevare det.

Omramningen omkring Vinduerne, der hidrører fra samme Tid som

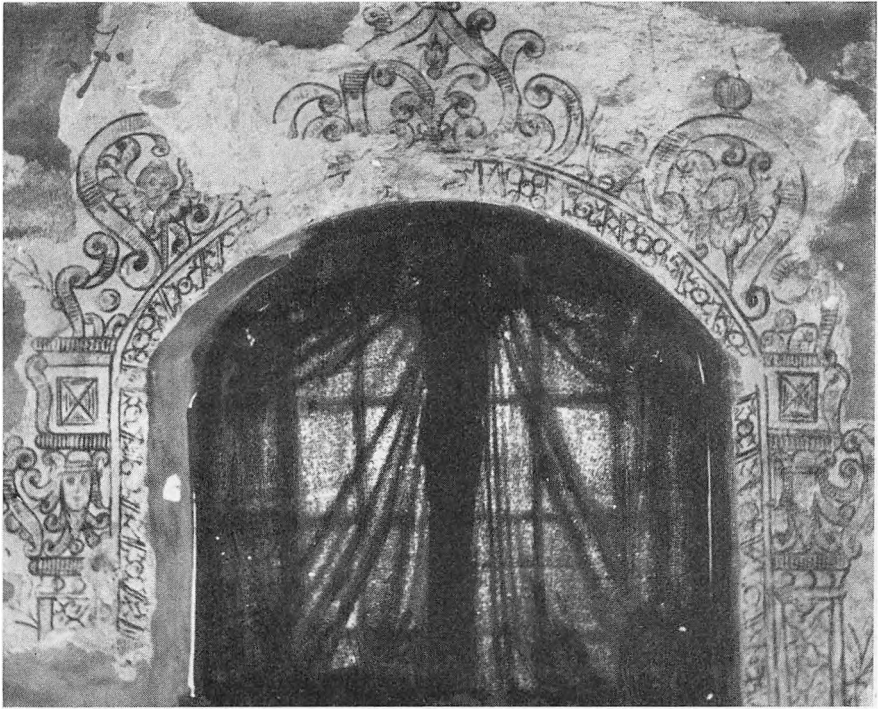

Fig. 16. Vinduesindramning i Koret. Efter Fot. i Bornh. Museum.

Lensmandsvaabnene, er udført med to Farver i sort, en lysere og en mørkere med en ubetydelig Antydning af rødt paa Kinderne af det fremstillede Ansigt, samt enkelte Kassetter med gul Bundfarve.«¹⁾

LOFT

Saa at sige alle Bykirker fra Middelalderen fik Hvælvinger, ikke alene af skønhedsmæssige Grunde, men ogsaa fordi mange Kirkebrande viste, hvor let en Kirke med Træloft blev Flammernes Bytte.²⁾ Rønne Kirke naaede dog aldrig saa langt, men maatte nøjes med Træloft.

Loftet over Koret blev senere bemalet med en »Himling«, hvormed sikkert menes en Fremstilling af Jesu Himmelfart. Maleriet blev bekostet af ti Mænd med Sognekapellanden Haagen Zønnesen i Spidsen. Da han var

¹⁾ P. Kofoed Bornholmske Samlinger 1918. ²⁾ Se f. Eks. Francis Becket: Danmarks Kunst II S. 6 f.

Fig. 17. Kristi Opstandelse, Loftsmaleri fra Koret.
Fot. H. Nyholm.

Præst i Rønne fra c. 1640 til 45, maa Billedet være udført i disse Aar. Paa Maleriet læstes: »Denne malede Himling er foræret til Rodne-Kirke af Hr. Haagen Zønnesen, Jonas Bendzen, Herman B. Mortensen, Hans Madsen, Jens Larsen, Claus Rosman, Anders Rosman, Henning Bohnæ, Poul Hartvig, Augustin Hartvig; Soli Deo Gloria!« (Thura S. 131 f).

Det oprindelige Træloft gjorde aabenbart Tjeneste i over 300 Aar. Men »Anno 1762 befandtes hele Kirkeloftet saa forældet og formørnet, at samme maatte ganske nye forfærdiges, da var denne Himling og formør-

net, samt videre uduelig, men Rammen som [er] af god stærk Eg, endnu tienlig at opslaas.«¹⁾ Loftet blev derfor fornyet, maaske som en Efterligning af den ældre Himling.

Et sortmalet Bræt med hvide Bogstaver fortalte: »Anno 1761 er dette Loft bleven nyt igjen forfærdiget. Ved Anno 1763 blev det malet af Henrick Johan Möln. Kirkeværgen Hans Nielsen.« Dette Bræt findes nu paa Bornholms Museum. I Kirken var det indtil Nedbrydningen anbragt i Kirkens sydvestlige Hjørne i en Lyskasse. Se Bornholmske Samlinger 1918.

Loftet blev malet som en mørkeblaa Himmel med hvide Skyer. Oppe i Koret var anbragt en Fremstilling af Kristi Opstandelse. Et andet Maleri viste Domsengelen, der med Trompeten indvarsler Dommedag; adskillige Steder har der desuden været smaa svævende Engle. De bevarede Rester

¹⁾ Iflg. tilskreven Randbemærkning i et Eksempplar af Thura: »Bornholms Beskrivelse«, der tilhørte Hotelejer Herold, Hasle.

af Kirkeloftet viser fire saadanne, ligeledes skelnes syv smaa Englehoveder blot med Vinger. Et af dem ses paa Fig. 18.¹⁾

Der er ikke ofret samme Omhu paa alle disse Billeder. Maleren har vist Billedet af Opstandelsen langt den største Interesse. Jesus, en slank, forfinet Skikkelse, løfter triumferende højre Haand; i venstre holder han Sejrsfanen (Dannebrog). Han træder paa en sort Kiste som Tegn paa, at han nu har overvundet Døden. Farverne er smukke og sarte. En løs, lyseblaa Kjortel flager om ham; en løs, rød Kappe hænger over venstre Skulder, den lysebrune Baggrund virker som en stor Straalekrans, Stridsmændene, der er klædt i blaat og lysegraa, er omgivet af Mørke; derved kommer Kristus til at træde frem med Kraft, og Stridsmændene forsvinder næsten. Domsenglen er klædt i en rosafarvet Kjortel med en flagrende brun Kappe, og de smaa Engleskikkelser er iført rødt Lændeklæde.

Fig. 18. Domsenglen. Loftmaleri fra Koret.
Fot. H. Nyholm.

Senere blev det smukke brogede Loft ved et Modelune 1797 overmalt med en hvidgraa Perlefarve. Men det viste sig, at medens den gamle Mester med sin Kunst havde formaaet at skjule, at Brædderne var daarligt afhøvlede, saa traadte dette nu grelt frem ved den nye Overmaling. Det blev senere malet igen med den hvide Farve, som det havde, da Kirken blev nedbrudt.²⁾

Den oprindelige Bemaling blev ved Malermester P. Koføeds Omsorg omhyggeligt fremdraget. Takket være ham, er nu en stor Del af det gamle

¹⁾ Disse Malerier findes nu paa Bornholms Museum. ²⁾ Meddelt af Malermester P. Koføed.

Loft bevaret. Desværre splintredes adskillige af de gamle Brædder ved Nedrivningen, da de var omhyggelig fastsømmet i Egebjælkerne.¹⁾

ALTER OG ALTERTAVLER

Det gamle Alterbord har uden Tvivl faaet Lov at staa, lige til Alteret blev flyttet til Nordfløjen, da det maa være nedbrudt. Det har formodentlig været opført af Limensgade-Sten som flere af de ældre bornholmske Altre. Stumper af Limensgade-Sten blev ved Kirkens Nedbrydning fundet paa det gamle Alters Plads.

Thura fortæller: »Alter-Tavlen er af Træ, gammel men med rig og stærk Forgyldning og Billedværk prydet; Blandt andet sees derpaa St. Nicolai Billede, omtrent sex til syv Quarter høj, men med Bispelig Mitra paa Hovedet, holdende en Bispes-Stav i den venstre Haand og opløftende den højre, for at meddele Velsignelsen. Denne hellige Nicolaus har i gamle Dage været Kirkens Patron. Paa højre Side øverst paa Alteret, staar Marie ora!²⁾ og derunder Johannes den Døbere af Træ udhuggen. Paa venstre Side, øverst, sees St. Martinius og derunder St. Christophorus, bærende paa sine Skuldre IESUM, som lægger en Globum paa Christophori Hoved og holder sin Haand der oven paa; I de yderste Inddelinger af Alteret, sees de tolv Apostler.

Denne Tavle kan med fire Fløje tillukkes og forestilles derpaa fire Fruentimmer afmalede, hvoraf det ene stikker et Spyd i en Drages Mund, det andet holder en Kalk med en Disk ovenpaa i Haanden; Det tredje holder et Sværd i den venstre Haand, og en Bog under den højre Arm; Det fjerde holder et Spyd i begge Hænder; Tavlen har endnu tvende udvendige Flagge, hvorpaa tvende Biskopper i deres fulde Biskoppelige Dragt ere afmalede.«

Denne Skildring er aabenbart forfattet af en, der ikke havde Interesse for eller Forstaaelse af en middelalderlig Altertavle. Lige fra Reformationstiden og til Romantikens Tid, da man fik et klarere Blik for Middelalderens Storhed og Glans, saa man paa middelalderlige Genstande, især Billedkunst, som »papistisk Uryd«, der til Nød kunde taales, til man fik noget bedre. Men selv trods denne mangelfulde Skildring kan vi dog i nogen Grad rekonstruere Altertavlens Udseende ved at sammenligne det, Thura fortæller, med endnu bevarede Altertavler. Det mest nærliggende

¹⁾ Se Bornholmske Samlinger 1918. ²⁾ En Hentydning til Mariebønnen, Ave Marias, Ord: Ora pro nobis o: Bed for os.

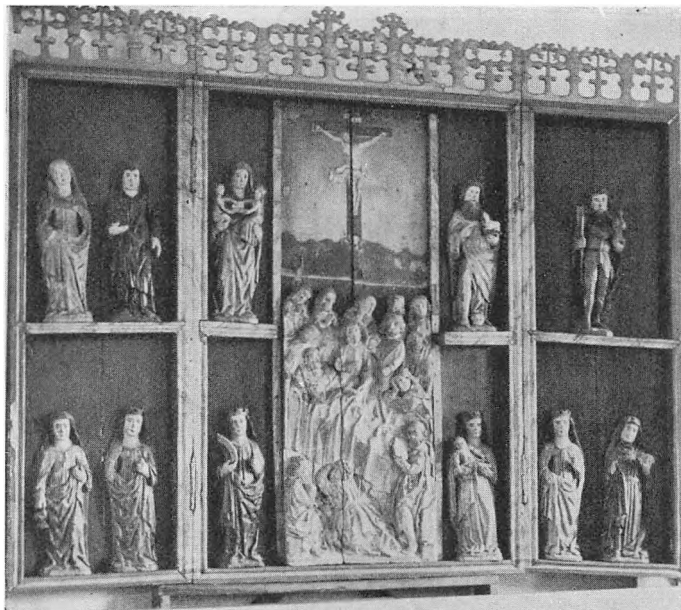

Fig. 19. Altertavle fra det nedbrudte Sct. Anna Kapel i Gudhjem.
Fot. Nat. Mus.

er at sammenligne med det, der endnu er bevaret paa Bornholm, da der kan være Tale om gensidig Paavirkning.

Bornholms Museum har en Altertavle fra det nedbrudte Sct. Anna Kapel i Gudhjem. Denne Altertavle synes i Opbygning at minde temmelig meget om Rønne Kirkes Tavle. Hovedfeltet i Skabet forestiller her Jomfru Mariæ Død. Paa den tilsvarende Plads har i Rønne Kirkes Tavle Sct. Nicolaus staaet, da det er utænkeligt, at en saa stor Figur 94—110 cm høj kan have været anbragt andre Steder;¹⁾ men Figuren passer derimod udmærket i et Skab af lignende Højde som det fra Sct. Anna Kapel (indvendig Højde 145 cm). To Figurer af lignende Størrelse som dem i Sct. Anna Skabet, ca. 50 cm høje, har været anbragt paa begge Sider af den store Midterfigur. Men mens Sct. Anna Skabet kun har haft to Fløje — det sædvanlige Antal — har Rønne-Skabet haft hele fire, hvorpaa Apostlene var

¹⁾ En sengotisk 108 cm høj Figur (Paulus?) fra Pauls Kirke har sikkert indtaget en lignende Plads i et Alterskab (Findes nu i Bornholms Museum). Ravn skriver, at Altertavlen er »St. Nicolao Kirkens Patron dediceret« (Side 116); dette passer godt med, at Figuren har staaet i Hovedfeltet i Skabet.

Apostel	Apostel	Sct. Martin	Sct. Nicolaus	Jomfru Maria	Apostel	Apostel
Apostel	Apostel				Apostel	Apostel
Apostel	Apostel	Sct. Christo- forus		Johannes Døberen	Apostel	Apostel

Fig. 20. Rekonstruktion af Figurernes Opstilling i Altertavlen.

fremstillede. Fløjene maa have været ganske smalle med tre Apostle paa hver Fløj. Det fremgaar derfor af det foregaaende, at Altertavlen har haft den Plan, som er skitseret paa Fig. 20.

Naar Altertavlen lukkedes, saa man i Maleri fire Kvindeskikkelser, hvis Navne Thura ikke nævner, men det maa have været Sct. Catharina, Sct. Barbara, Sct. Margaretha, og Sct. Dorothea, der i Billedkunsten ofte ses sammen.¹⁾ Sct. Catharina var den lærde Stands Beskytter; hun afbildes oftest med Sværd og Bog. Nogle af den danske Middelalders mest yndefulde Helgenbilleder forestiller hende.²⁾ Sct. Barbara fremstilles ofte holdende en Kalk i Haanden, hvorover Hostien svæver. Hendes Dyrkere var sikre paa at dø en god Død med Anger, Skriftemaal og Sakramente.

Sct. Margaretha fremstilles med Korsstav i Haanden trædende paa Dragen. Hvor hun holdtes i Ære, skærmede hun mod Vaadeild og mod Død i Barselseng.

Sct. Dorothea forekommer kun mod Middelalderens Slutning og nævnes ikke ofte. Hun fremstilles med en blomstrende Gren i Haanden og

¹⁾ Se Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark S. 129 f. ²⁾ Se f. Eks. Francis Becket: Danmarks Kunst II, Fig. 298, 313, 373, 454.

med en Rosenkrans om Hovedet. Hun skærmede mod Djævelens Magt og mod Dødssynder.¹⁾

Disse Helgeninder hørte til de 14—15 Nødhjælpere, som man særlig paakaldte i Nød. Blandt disse nævnes undertiden Sct. Nicolaus; men Sct. Christoforus (∴ den der bærer Kristus) hørte afgjort med til denne Gruppe. Han fremstilles altid bærende Jesusbarnet paa Skulderen over den brusende Strøm, støttet til et Træ med løvrig Krone. Den stærke Mand tynges ned, for han bærer ikke alene den, der har skabt Jorden, men ogsaa Verden selv. Thura siger, at Jesus »lægger en Globum paa hans Hoved.« Han var de vejfarendes Beskytter.

To andre Helgener, der stod i Midterskabet, er der Grund til at nævne, Sct. Martin og Sct. Johannes Baptistes (Døberen). Sct. Martin afbildes oftest til Hest i Færd med ved Hjælp af sit Sværd at dele sin Kappe i to Dele for at lade en fattig faa den ene Halvdel. Sct. Johannes fremstilles klædt i en Dyrehud med Gudslammet hvilende paa Evangeliebogen, som han holder i Haanden; saaledes er han fremstillet i Sct. Anna Altertavlen fra Gudhjem.

Ifølge Thura havde Altertavlen »endnu tvende udvendige Flagge.«²⁾ De to Biskopper, der her var afbildet, kan vi ikke bestemme Navnene paa, da der ikke nævnes Kendetegn, og Bispehelgenernes Tal var stort.

Da Altertavlen stod i sin fulde Pragt med Guld og straalende Farver, maa den have været Kirkens fornemste Pryd. Skabet var ikke altid aabent, men naar Fløjene paa Kirkens høje Festdage var slaaet ud, straaledé den fra Højalteret med blaat og rødt og Guld.

Denne Tavle maa efter sit Valg af Helgenskikkelser være fra Slutningen af Middelalderen 1450—1500. Det maa vist anses for givet, at denne Tavle ikke kan være lavet paa Bornholm; den er sandsynligvis lavet i Nordtyskland, hvorfra Hansestæderne netop handlede med disse Altertavler. Da Greifswalds Købmænd havde et Gilde i Byen, i alt Fald senest 1378, er det vel det rimeligste at antage, at Købmænd fra denne Hansestad har været Mellemmænd, da Rønne Kirke fik sin gotiske Altertavle.

Den fik Lov at staa som Altertavle i alt Fald i 200 Aar; men da Nordfløjen byggedes 1797, og Alteret anbragtes over for denne Fløj, befandt det ikke værdigt til at flytte med, og et nyt Altermaleri i Tidens Smag op-

---

¹⁾ Særlig grove Synder. Den, der døde i Dødssynd, gik evig fortabt. ²⁾ Dersom dette var Tilfældet, har der maaske over Midterpartiet raget en lille firkantet Tavle op, som paa Pesttavlen, se Fig. 38; noget saadant var undertiden Tilfældet med senmiddelalderlige Tavler. Se Becket: Danmarks Kunst II Fig. 305.

sattes over Alteret i Stedet, og den gamle Altertavle stillede bort og er senere forsvundet. Saa sent som 1869 var der dog bevaret enkelte Figurer fra Tavlen.¹⁾

Paa det nye Maleri, der anskaffedes, var fremstillet Himmelfarten.

Fig. 21. Himmelfarten. Altermaleri fra 1797.
Fot. G. W. Moegreen.

Det maaler 168 cm i Højden og 154 cm i Bredden. Kristus svæver i en Lysglans, der dannes af en Aabning i mørke Skyer med Lyset kommende fra højre. Han er klædt i en mørk Kappe med stærk Skygge i Kappens Folder. Forrest paa Billedet knæler den unge Jomfru Maria med tragisk udbredte Hænder; hendes hvide Kjortel dækkes delvis af den blaa Kappe. Bag hende staar Maria Magdalene, og paa begge Sider af hende er Apostlene grupperet, k'ædt i rødt, blaat, brunt, gulbrunt, graat og

hvidgraat. Skyggen er dyb i alle Folder. Nogle af Maleriets Farver er en Del medtaget og hele Billedet fuldt af Revner. Nederste venstre Del er klodset repareret (med Søm). Maleriet er sikkert en Kopi. Da Helligaandskirken i København har et Altermaleri med samme Emne og lignende Udførelse, ligger det nær at antage, at Rønne Kirkes Maleri er en Kopi efter dette; men de kan ogsaa begge være Kopier efter samme berømte Forbilde. Helligaandskirkens Maleri er udført af Heinrich Krack 1727.²⁾

1885 blev det gamle Altermaleri fjernet, og der blev i Stedet opsat en Kopi af Carl Blochs Maleri af Christus Consolator (Trøsteren), malet

¹⁾ Iflg. Bidstrup i B. A. 16. 10. 15 fandtes der under Nedbrydningen af Kirken 1915 —16 ogsaa Stumper af fint udskaaet, stærkt forgyldt Træværk, der stammede fra Altertavlen. ²⁾ Victor Hermansen: Københavns gamle Kirker S. 67.

over Ordene fra Mt. 11. 28 »Kommer hid til mig alle, som lider Møje og er besværede, og jeg vil give eder Hvile.«

»Kirkekommissionen vedtog 3. Okt. 1881 at arbejde som bedst paa at vække opmærksomhed og deltagelse for indsamlingen til at anskaffe en ny Altertavle.« I Kommissionens Møde 10. Febr. 1885 forelaa der Tilbud fra Maler Koefoed (Nivaa pr. Hørsholm) paa at levere en Kopi af et anerkendt Kunstværk til en Altertavle mod et Honorar af 700—800 Kr. Formanden fik til Opgave at fremme Sagen og om muligt faa Maleren Zahrtmann til at hjælpe med Valget af Maleriet. »Formanden (Pastor Christensen) antog, at Blochs: »Kommer hid til mig« egnede sig særdeles baade for den stærke lysglans, hvormed frelserens skikkelse fremtræder og for hele det rige og mangfoldige indhold, maleriet har.« Den 4. Juni 1885 var Kopien sat op—før Stifsøvrighedens Tilladelse forelaa. Denne opnaedes imod, at Kirken skulde forpligte sig til at opbevare det gamle Altermaleri, som der ikke maatte disponeres over uden Ministeriets Tilladelse.¹⁾

Selv om der uden Vanskelighed kan findes mere fremragende Altermalerier end det gamle Himmelfartsbillede, saa kan dog ikke Anskaffelsen af Kopien efter Blochs Maleri anses for en Vinding for Kirken. Vor Tid ser ikke med samme Beundring paa Blochs Billeder som hans Samtid; paa os virker de for sødladne. Hans Kristusskikkelser er alt for vege og drømmende; Bloch fremstiller ikke det nye Testamentes Kristus, som ikke først og fremmest var mild, men mandig og stærk. Hertil kommer, at Maleriets Farver virker kolde, hvilket er saa meget mere uheldigt, som den nye Kirke i Forvejen ved hele sit Udseende virker kold; det gamle mørke Altermaleri vilde, hvis det sad over Alteret, med sine bløde Farver hjælpe til at faa Rummet til at virke mindre koldt. Det maa derfor i høj Grad haabes, at det gamle Altermaleri finder tilbage til det Sted, hvor det baade ved sin Alder, sit Emne, sin Udførelse og sin Virkning har mere Hjemret end Blochs Billede.

Over Altertavlen blev der 1591 opsat en malet Tavle af Træ, der bar Billeder med bibelske Emner. Tavlen bar Indskriften: »Anno 1591 haver Esper Kofod givet denne malede Tavle til denne Kirke.« (Thura S. 131). Det synes, som om denne Tavle paa Midten har haft et Nadverbillede omgivet af Fremstillingen af Kristi Lidelseshistorie i 14 Felter (Thura S. 132). Selv om intet er bevaret af disse Malerier, har vi dog muligvis en Efterligning af dem i de 11 smaa Malerier med Emner fra Kristi Lidelseshistorie, som har prydet Pulpituret i den gamle Kirke i Vestermarie.²⁾ Disse

¹⁾ Rønne Kaldsb. S. 182 ff. ²⁾ De findes nu i Bh. Mus.; et tolvte Felt findes i Privateje.

Fig. 22. Alterkalk med Fod fra o. 1500.
 Fot. Otto Norn, Nat. Mus.

Malerier er helt i Renaissancestil, selv om de antages udførte i sidste Trediedel af 1700-Tallet.

Korgitre blev oftest opsatte i den senere Middelalder for at understrege Svælget imellem Klerus i Koret og Lægfolket nede i Kirken. Rønne Kirke fik et Korgitter saa sent som i 1654. Gitret bar som Indskrift: »Anno 1654 haver Peder Larsen Møller, B. (skal betyde Borgmester) samt hans kiære Hustrue Kirstine Mads Datter, ladet dette Arbejde bekoste, og foræret til denne Tempels Zirat, Gavn og Beste.« (Thura S. 134).

Middelalderlige Kirker havde ofte et eller flere Sidealtre.¹⁾ I Rønne Kirke fandtes der mindst eet. »Her findes og en gammel Romersk Catholisk Alter-Tavle ophængt, hvorpaa, naar den er tillukket, sees trende Biskopper afmalede, nemlig St. Antonius, Sct. Andreas og St. Nicolaus. Naar den oplukkes, sees indvendig paa Døren Christi Fødsels Historie, ellers ere adskillige Helgeners Billeder derpaa at skue, som ere sterk

forgyltde, men uden nogen Skrift eller Forklaring.« (Thura S. 136). Det har sikkert drejet sig om et temmelig lille, trefløjet Skab, langt mindre end Hovedalterets. De tre Biskopper, som iflg. Thura var malet paa Fløjenes Bagsider, var imidlertid ikke alle Bisper. Sct. Antonius blev det aldrig. Han æredes som den første Eneboer; han beskyttede mod Vaadeild, der let kunde lægge Middelalderens straatækte Byer i Aske, mod den faldende

¹⁾ Sidealtre gik af Brug efter Reformationen, da kun Hovedaltret blev tilladt; men ofte bevarede de længe efter.

Sot (Ligfald) og mod den bratte Død, der saa let i den krigerske Middelalder, da alle Mænd bar Vaaben, kunde ramme et Menneske. Han afbildedes som en kraftig, skægget Mand i Munkekutte (oftest Johannitterdragten) med Krykkekors¹⁾ og Klokke²⁾ og ofttest i Selskab med et Svin. Han blev derfor ogsaa Svinenes Beskytter³⁾ i en Tid, da Svin højlig kunde trænge til Beskyttelse, udsatte for Fare som de nu engang var i Middelalderen, da de frit løb omkring alle Vegne, selv i Byens Gader.

Sct. Andreas er Apostelen af samme Navn; han plejede at blive afbildet holdende det X-formede Kors (Andreaskorset), hvorpaa han led Martyr døden.

Sct. Nicolaus er omtalt under Afsnittet om Hovedaltret.

Ravn skriver (S. 116) aabenbart om denne Tavle, at det er en stærk forgyldt firkantet Tavle med Indskriften: »Hilff Gott und St. Anna mit ihrem allerheiligsten Schlechte.« (Hjælp Gud og Sct. Anna med hendes allerhelligste Slægt.) Indskriften kunde tyde paa, at Tavlen har været anbragt over et Alter til Ære for Sct. Anna, Jomfru Maries Moder. Hun fremstilles ofttest sammen med Jomfru Maria og det lille Jesusbarn (Sct. Anna selvtredie).

ALTERSØLV OG ALTERSTAGER

Alterkalken har lueforyldt Fod, mens selve Bægeret viser meget svage Spor af Foryldning. Foden er fra Middelalderens Slutning, fra Tiden o. 1500, mens Overdelen er ny. Desværre passer Overdelen i Form aldeles ikke til Foden, da senmiddelalderlige Kalke havde lave og brede Bægre som den gamle Kalk fra Sct. Knuds Kirke, se Fig. 52. I Foden er i en senere Tid indsmeltet Bly formodentlig for at styrke den; dens nederste Del er noget forvitret, Foden, der er sekskantet, maaler forneden 11 cm fra Side til Side og har en Højde af 13 cm. Nederst ses et Krucifiks, der er loddet paa; ved Foden af dette er der ved Gravering antydet Høje med Planter (Golgotha). Paa den modsatte Side er et Skjold med et Bomærke og PK, hvilket viser, at Kalken maa være skænket til Kirken af en Privatmand. Paa den graverede Knop er der i seks rudede Felter anbragt Bogstaverne IHESUS. I Bunden af Foden ses to Guldsmedetegn, en flakt Ørn

F. 23. Bomærkeskjold fra Kalkens Fod.

¹⁾ T-formet Kors med meget korte Arme, Antoniuskors. ²⁾ Johannitterne anvendte en Klokke, naar de indsamlede Almisser. ³⁾ Helgendyrkelse i Danmark S. 123 f.

og et Anker, der viser, at Kalken er lavet i Lybeck (den flakte Ørn). »Mestermærket (Ankeret) er anonymt, men i »Eigent. Kirche des Schwarzen Klosters, Wismar« synes at være en lignende fra samme Værksted (Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen, 1911, pag. 439.«¹) Et nyt løst Inderbæger med Tud anvendes nu ved Altergangen.

Fig. 24. Brødæskan. Fot. Nat. Mus.

Diskens er 14 cm i Diameter og vejer 89 g. Hulningen maa-ler 9 cm og skulde egentlig passe ned i Kalken som et Laag, den passer imidlertid ikke til det nye Bæger, der maa-ler 10,5 cm foroven. Den har ingen Dekoration. Som Guldsmedetegn har den FL, hvilket viser, at den maa være lavet af Frederik Lipsig, København, der fik Borgerskab i 1730'erne.²) Denne Disk har naturligvis erstattet en ældre, der sandsynligvis er omsmel-tet, for at man deraf kunde danne den nye. Inventarforteg-nelsen 1686 nævner »en for-gylt Disk vejer 6 $\frac{3}{4}$ lod Sølf« d. v. s. 99 g.

Desuden ejer Kirken en 17 cm bred flad Skaal af forsølvet Messing med en graveret Kant af Kristtjørnblade. Maa efter Stilen være 50—75 Aar gammel.

Brødæskan er lavet af ret tyndt Materiale; den maa-ler under Bunden 9 cm, er 10 cm høj og vejer 226 g. Laaget, der foroven afsluttes med et Kors, har en tunget Kant og en graveret Krans af Roser rundt om den øverste Del. Paa den ene Side ses Jesus Monogram J. H. S.; H danner foroven et Kors, idet venstre, lodrette Streg er forlænget opad og bærer en Tværbjælke. Paa den anden Side ses Giverens Vaaben og Navn; paa begge Sider af Hjælmtegnet staar inderst M G, yderst hele Navnet Mogens Gyldenstiern. Brødæskan maa være ældre end 1686; da nævnes der i Inventarfortegnelsen i Regnskabsbogen »en brød Eske af hvidt Sølf vejer 15 $\frac{1}{4}$

¹) Meddelt af Magister Otto Norn, Nat. Mus. ²) Som ¹.

lod«, hvilket svarer saa nøje til Æskens Vægt, at det maa være den samme. Desværre var Navnet Mogens (Magnus) saa almindelig i Gyldenstjerne-Slægten, at det kan være vanskeligt bestemt at afgøre, hvem af dem der er Giveren.

Kirkens gamle Vinkande har en Højde af 28 cm og vejer 803 g. Den nævnes 1686 i Inventarfortegnelsen »vejer 56 lod Sølf«, ca. 823 g. Den er formet som en meget langstrakt Pære, hvilende paa en rund Fod, der er stærkt indsnævret foroven. Knappen paa Laaget er formet som en Drueklase. En kraftig, svunget Hank er den smukkeste Enkelthed ved Kanden; forneden svinger Hanken ud og bærer en paaloddet Plade formet som et Renaissanceskjold, der uden Tvivl har skullet bære Giverens Vaaben eller Bomærke. Tuden, der er en almindelig Kaffekandetud, virker alt for spinkel til den svære Hank, men synes at være oprindelig. Tudens Spids og underste Del er meget klodset lappet med Tin; ogsaa Hanken er forneden repareret paa samme Maade. Foroven ved Hanken ses to Guldsmedetegn, en flakt Ørn og IMF sammenskrevet. Den flakte Ørn er Lybeks Vaaben, det andet Tegn er Stempel for Jürgen Mansfeld, Mester 1642, Ältester 1655, nævnt 1662. Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen 3, 442.)

Den nye Vinkande, der nu bruges, er af Guldsmed Carl Th. Haagensen og Hustru skænket til Kirken ved Genindvielsen efter Ombygningen 1918. Den er udført af Cohrs Sølvvarefabrik efter Tegning af Giverens Søn Guldsmed Alfred Th. Haagensen. Den er sekskantet og virker alene ved sin enkle, rolige Form. Foden er udført efter den gamle Kalk.

Sognepræstens Hjemmeberettelsessæt har en Disk, der efter Formen og de herpaa graverede Blomsterguirlander maa anses at være ca. 75 Aar gammel. Den har intet Guldsmedemærke. Kalken er ældre og ganske simpel, næsten 12 cm høj og af tyndt Materiale. Dens eneste Udsmykning er en næsten skiveformet Knap paa Stilken. Den har hverken Graveringer eller Guldsmedetegn; det kan vel næppe være den Kalk, der nævnes 1686 under Kirkeinventaret som »til de siuge en Kalck og disk vejer 13 $\frac{5}{8}$ lod.«

Den residerende Kapellans Hjemmeberettelsessæt er formodentlig

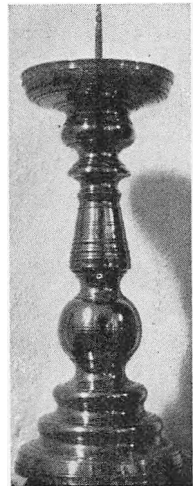

Fig. 25. Alterstage
fra o. 1620—1630.
Fot. Forf.

¹⁾ Meddelt af Magister Otto Norn, Nat. Mus.

anskaffet 1880. I dette Aar vedtages nemlig Anskaffelsen, og Stiftsøvrighedens Tilladelse foreligger 8. Sept. s. A.¹⁾

De 48 cm høje Alterstager anslaaes af Nationalmuseet til at være fra ca. 1620—1630.²⁾

MESSEHAGELER

Ingen gamle Messehageler er bevarede. Den nuværende er som de sædvanlige af rødt Fløjlm med Kors og Bort af Guldbaand. Men som de gamle Inventarlister udviser, har Kirken tidligere haft flere. 1686 nævnes: »en Røed fløyels Messehagel med nogen Guld galluner³⁾ stafferet, en gammel Blommed Messehagel grønagtig«. 1733 nævnes der ogsaa to, en af »mørkebrunt fløyel med nogen Guld galluner stafferet hægpa, nock en gammel ubrugelig brun Messehagel.« (At Messehaglerne kaldes brune, vil i Virkeligheden sige, at det er falmene røde Messehageler).

D Ø B E F O N T

Døbefonten er sandsynligvis lige saa gammel som Kirken, d. v. s. fra c. 1300. Den er 81 cm høj og 85 cm bred foroven; Kummen er meget stor, halvkugleformet, 64 cm bred og 35 cm dyb. Materialet er gotlandsk Kalksten, og den maa derfor som den berømte, men langt ældre Døbefont i Aakirkeby være tilvirket paa selve Gotland. Den bestaar af en halvkugleformet Overdel, der hviler paa en uornamenteret Fod. Mens Overdelen bestaar af tæt, fast Sten, er Fodstykket af ret porøst og ujævnt Materiale. Overdelen er prydet med 16 Halvsøjler, der foroven over en cirkelrund Knop bærer Søjlehoveder gennembrudt af trekløverformede Aabninger, et typisk gotisk Ornament.

Fonten viser Spor af brun og blaa Bemaling, hvilket dog ikke kan være oprindeligt. Den gotiske Periode var ganske vist en farveglad Tid, men det var dog først senere, at man fik den Idé, at intet maatte ligne det, som det virkelig var. I Bornholms Museum staar en romansk Granitfont fra Klemens Kirke, den viser tydelige Spor af Rokokobemaling; det er vel ikke utænkeligt, at Rønne Kirkes Font blev malet paa samme Tid, og det er muligt, at man ved samme Lejlighed har kalket Fonten i Sct. Knuds Kirke.

Det gamle Daabsfad er et simpelt, hamret Renaissancefad af ret tyndt

¹⁾ Rønne Kirkes Kaldsbog S. 180 a. ²⁾ Meddelt af Magister Otto Norn, Nat. Mus.
³⁾ Galoner, Baand.

Fig. 26. Døbefont fra o. 1300. Fot. Forf.

Messing, helt uden Ornamenten. Det maaler i Bredden 47,5 cm og er 8 cm dybt. Det findes nu i Bornholms Museum.

Malermester Kofoed skænkede 1917 et nyt Messingfad, som var stort nok til at dække Fontens Hulning — det gamle Fad hvilede paa en Træring. Langs Kanten staaer med gotiske Bogstaver Daabsordene: »I Faderens, i Sønnens og den Helligaands Navn.«

Fonten blev 1636 udstyret med en udskaaet Daabsskranke »Derpaa staaer et Par Bibelske Sprog paa Latin, og neden omkring læses denne Skrift: Anno 1636 haver Jep Hansen¹⁾ Bødker, Borger her udi Rønne, denne Daab af nye bekostet, og Anno 1640 paa sin egen Bekostning ladet den formale, Gud til Ære og denne Kirke til Prydelse. L. A. G. Doctor Peder Winstrup²⁾ Superintendent, Hr. Jens Pedersen³⁾ Provst, Hr. Haagen

¹⁾ Han udmærkede sig især ved from Gavnildhed. Sammen med sin Broder skænkede han ogsaa Kirkens første Orgel, og han gav i 1639 1000 Firemarksdaler til de fattige i Rønne Hospital. Det Hus, han byggede 1600 paa det nordre Hjørne af Søborgstræde og Storegade, (nedrevet 1874) har ogsaa Vidnesbyrd om hans Tankegang, idet der paa Bjælken over Porten stod følgende Indskrift: »I. H. S. Er Gud med os, Hvo kand da være imod os Anno 1600 (R. B. og B. S. 60). ²⁾ Biskop i Lund 1638—1679. ³⁾ Jens Pedersen Borryngholm, Sognepræst til Bodilsker og Nexø 1620—54.

Zonnesen¹⁾ Symista, Rasmus Pedersen²⁾ Skolemester, er denne Daab for-malet.

Anno 1640 regierede Kong Christian den Fierde, Holger Rosenkrantz³⁾ til Glimminge Slots-Herre, Michel Hartvig, Jens Sørensen Borgemestre,⁴⁾ Jørgen Francke, Peder Kofod Raadmænd, Christen Larsen Bye-Foged« (Thura).

K R U C I F I X

I Middelalderens Slutning var en Mængde Kirker blevet forsynet med legemsstore Fremstillinger af Kristus paa Korset (Krucifixer). De var i romanske Kirker ofte ophængt over Triumfbuen, saa Menigheden altid kunde have Billedet af den lidende Frelser for Øje. I gotiske Kirker var det almindeligt at anbringe Korset mellem Skib og Kor, oprejst paa en Tværbjælke.

Thura fortæller: »Uden for Choret imod Kirken er Christus paa Korset i fuld Legems Størrelse, i Billedhugger Arbejde at see, meget vel for-færdiget og smukt malet. Hovedet er besat med en temmelig Deel lange og slette Haar, som synes at være naturlige Menneske-Haar.«

Ravn beretter: »et Krucifix opsæt ved den søndre Side oven udi Kirken af Træ, men saa zirligen og egentligen efter Christi egen Storlighed stafferet, at det aldrig skønnere nogen Sted kan findes.«

Af disse to Skildringer fremgaar det, at Krucifixet har været anbragt paa Skibets Sydmur aabenbart helt henne imod Øst, bag Prædikestolen. Det synes at have været smukt Billedskærerarbejde. Naar man har forsynet det med Menneskehaar, har det været for at skabe saa levende et Billede, som det har været muligt. I Middelalderens sidste Del søgte man med alle Midler at fremstille den lidende Frelser saa gribende som muligt; man afbildede hans smertefortrukne Ansigt, hans Blod og Vunder og skabte ofte Andagtsbilleder af stor Kraft. Et saadant gribende Offerbillede har maaske Rønne Kirkes Krucifix været; man føler, hvor grebet den gamle Rektor Ravn er, naar han taler om, at det er »efter Christi egen Storlighed stafferet,« saa »at det aldrig skønnere nogen Sted kan findes.«

Krucifixet, der til sidst var opmagasineret paa Kirkeloftet, blev i 60erne efter Kirkeinspektionens Ordre under en Regulering af Kirkegaarden nedgravet paa denne, men har trods Eftersøgninger ikke senere været til at finde. (B. A. 16. 10. 15).

¹⁾ Hagen Zønnezen Rønnebye, Kapellan. ²⁾ Rasmus Pedersen Ravn, den bekendte Forfatter af »Borringholms Krønike«, Rektor i Rønne 1632—54. ³⁾ Amtmand 1626—45.

⁴⁾ Begge nævntes ogsaa som Borgmestre 1623 paa Opgangen til Prædikestolen.

PRÆDIKESTOL

Om Prædikestolens Udseende ved vi kun lidt. Ravn skriver, at Prædikestolen er »ogsaa skøn med Overdække beprydet«; Thura: »Paa Opgangen til Prædikestolen, staaer i den første Indeling: Espern Koefod Senior, Michel Hartwig, Jens Sörensen Borgmestere, Bent Joensen Byefoged. 1623. I den mellemste Afdeling: Hr. Lars Olsen Pastor, Hr. Jens Olsen Simista, Albert Kames, Peder Kofod tutores Ecclesiae.

I den nederste: Jørgen Franck, Claus Hartwig, Holger Madsen, Claus Bone, Peder Kofod, Fock Staffroff Raadmænd.

Inden i Kronen over Prædikestolen staaer: Anno 1593 den 10. Maj døde Salige Margareta Kams etc.«

Heraf fremgaar, at Prædikestolen har haft Opgang med Panel inddelt i tre Felter, og at der har været Lydhimmel over Prædikestolen (eller som Ravn kalder det »Overdække«). Aarstallet 1623 maa betegne Prædikestolens Alder. Thura har paa Grundtegningen af Rønne Kirke (se Fig. 12) anbragt Prædikestolen temmelig nær ved Koret ved Skibets Sydmur, Opgangen gaar i Flugt med Muren. Prædikestolen var i Brug i over 170 Aar, men kasseredes da Prædikestol og Altertavle sammenbyggedes i 1797. Intet er bevaret af den gamle Prædikestol, og naar den er forsvundet, vides ikke; maaske huggedes den straks til Brænde, eller den fik først Lov til en Tid at ligge upaaagtet hen paa Kirkeloftet.

SKRIFTESTOL

I Chr. IV's første Regeringstid — vel o. 1600 — fik Kirken en Skriftestol. Den har bestaaet af fire Fyldinger, af hvilke de tre endnu er bevaret; to af disse er 112 cm × 79 cm, Billedfeltet er 81 cm × 47 cm, den tredje (med Adam og Eva) er 113 cm × 88 cm, Billedfeltet 83 cm × 53 cm. Disse Fyldinger blev 1797 anbragt som Skillerum mellem »Burene« ved Siden af det Pax'ske Lægter i Koret, hvor de blev overmalede. Disse Fyldinger har været anbragt ved Siden af hinanden som en Facade med de gammeltestamentlige Billeder udefter. En fjerde Fylding er nu forsvundet. Hængselspor viser, at de to midterste Fyldinger har været til at aabne som Døre; Omrids af Lukketøj i gennembrudt Arbejde ses endnu. Foroven har der været et Gitterværk af Træ; i hver Fylding ses endnu paa Overkanten tre lange Fordybninger, der viser dette. Bemalingen har først fundet Sted, efter at Stolen var sat op, da Hængsler og Beslag har siddet paa det raa Træ. Maleren har ogsaa fundet det for besværligt at male Ranker paa den nederste Del af Rammen.

Der er Malerier paa begge Sider af Felterne med Motiver fra G. T. paa den ene Side (Syndefaldet, Abrahams Offer og Jacobs Drøm); paa den anden Side er gengivet Fortællingen om den rige Mand og Lazarus (Luc. 16, 19—31).

Den yderste Ramme er malet med to Farver, en lys og en lidt mørkere vissengrøn, og er prydet med drageslyngsagtige Blomsterranker med sorte Omrids. Baggrunden for Malerierne er holdt i en lys graagrønlig Farvetone.

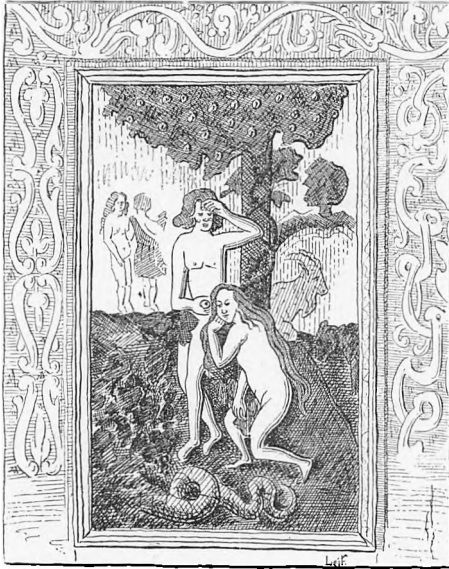

Fig. 27. Adam og Eva efter Syndefaldet.

1. Adam og Eva efter Syndefaldet staaende paa en brunlig Skraaning foran Kundskabens Træ. I det mørke Løvværk ses de røde Frugter, af hvilke Adam staar med een i Haanden. Han staar som vaagnet op af en Drøm, mens Eva med det lange brune Haar er sunket sammen i Fortvivlelse; hun holder et Figenblad for sit Skød. Slangen snor sig i Skadefryd foran dem, mens Bukken, Ukyskhedens Symbol, staar bag Træstammen. I Baggrunden ses Adam og Eva udjagne af Paradi-

set i Færd med at iføre sig de Kjortler, som Gud har givet dem.

2. Abrahams Offer. Den gamle, skæggede Abraham i olivengrøn Kjortel og rødbrun Kappe svinger Sværdet for at hugge Hovedet af Isak, der knæler paa Brændestabelen med sin mørkviolette Kjortel krænget ned over Skuldrene. En Engel med grønne og røde Vinger standser Hugget ved at gribe om Klingens. Til venstre for Abraham staar en brændende og rygende Øreflaske (Olieflaske?). I Baggrunden ved et Træ ses den Vædder, der blev ofret i Isaks Sted.

3. Jacobsstigen. Jacob sidder op imod en Sten og sover. Han er fuldkædet, hans rødbrune Kappe ligger løst over ham, herunder ses hans kødfarvede Kjortel, paa Benene har han en Slags Knæstrømper uden Fod. Op i de rødbrune Skyer fører en Stige, der støttes af en Engel, der staar paa Jorden; den er klædt i en matblaa, fodsid Kjortel og en rødbrun Kappe, dens Vinger er olivengrønne. Paa Stigen ses Engle, der stiger ned;

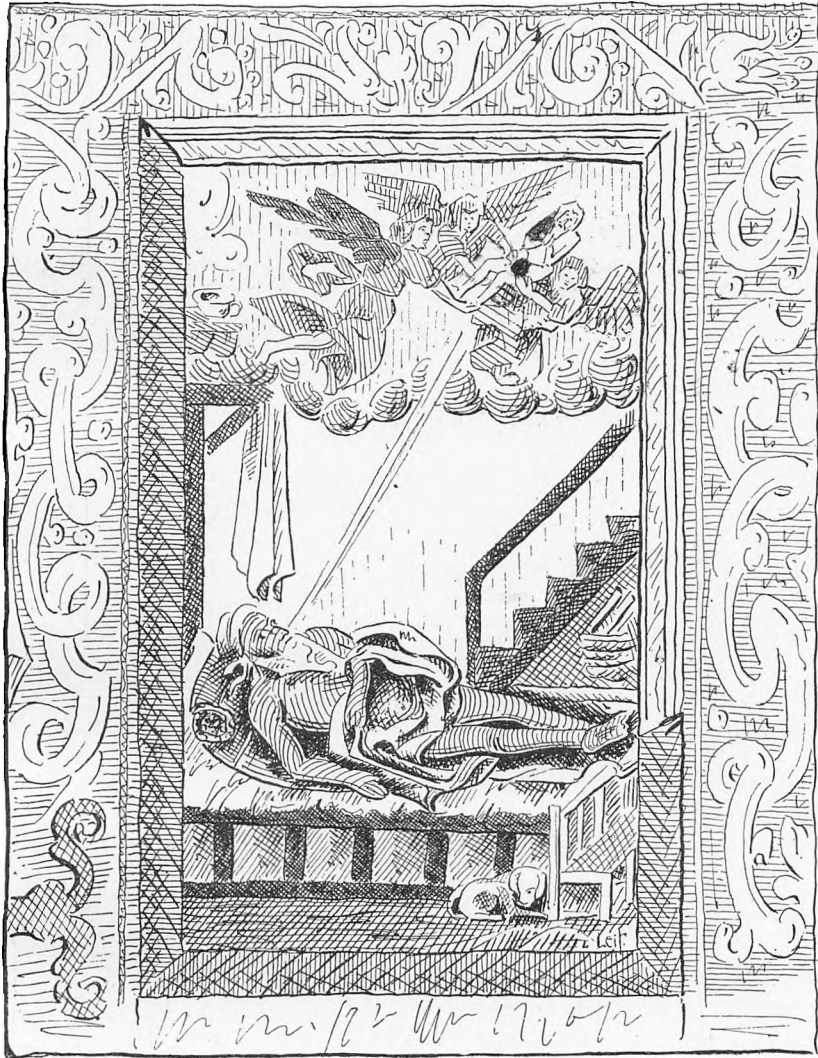

Fig. 28. Lasarus paa sit Dødsleje.

deres lange Kjortler er slidsede op i Siden, de er klædt i olivengrønt, rust-rødt og pastelblaat og har alle røde Vinger. I Baggrunden bag enkelte høje Stammer ses en Bys Taarne.

1 a. Lasarus ligger paa sit Dødsleje, graa og gusten, næsten nøgen, kun delvis dækket af en hvidgraa Klædning. Han ligger paa et Leje af Straa paa en Forhøjning, der synes dannet af Bindingsværk med sorte Stolper

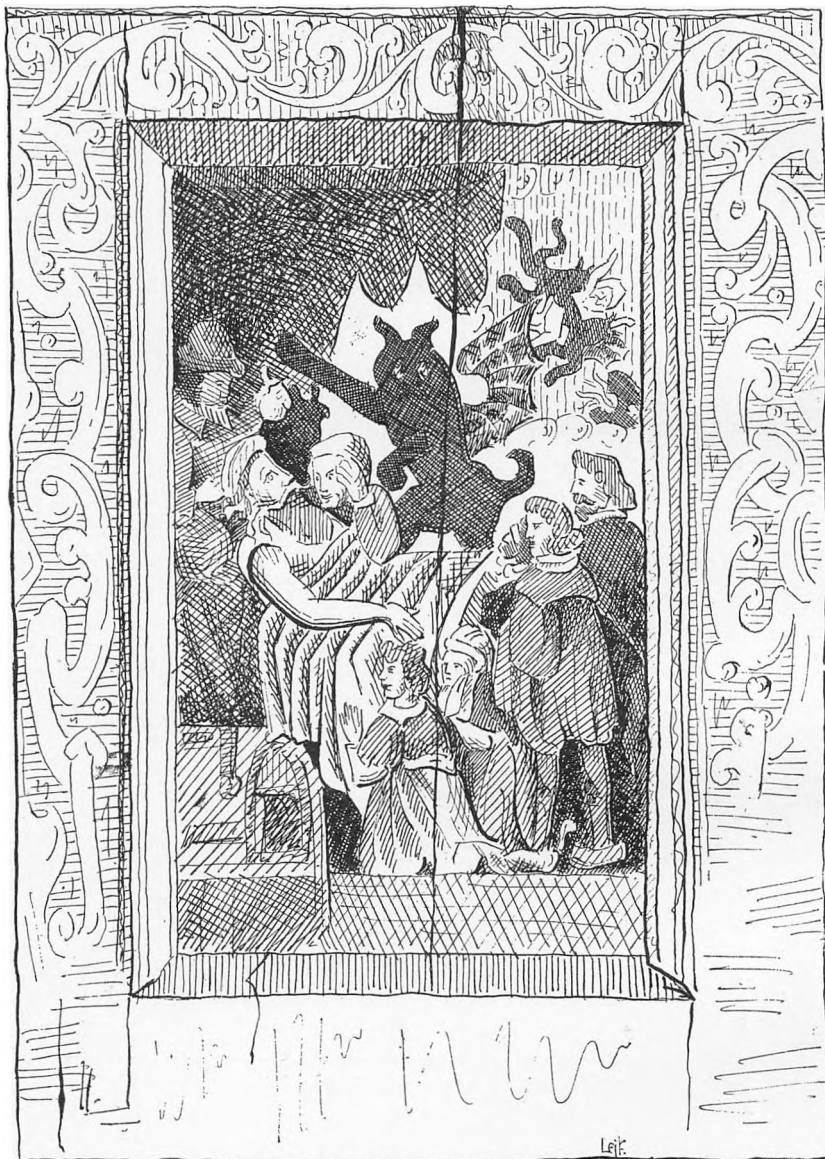

Fig. 29. Den rige Mands Død.

og graa klinede Murtavler; ved Siden af ligger en Køter, en af de Hunde, der slikkede hans Saar. Over Lazarus ses til højre Trappen op til den rige Mands Hus; under Trappen staar en Kurv med Brænde. Til venstre ses et

Hjørne af den rige Mands Bord med et Fad lige over Lasarus's Hoved. Øverst flyver tre Engle klædt i blodrødt, mørkviolet og brunt, en med mørkviolette, to med røde Vinger, med den dødes nøgne Sjæl. Fra den dødes Mund udgaar Sjælen som en Straale, Englene svæver over matgrønne Skyer.

Denne Fremstilling er helt middelalderlig. Paa middelalderlige religiøse Billeder ser man netop Sjælen forlade Legemet som en lille nøgen Barneskikkelse, der hentes af Engle (som Lasarus) eller af Djævle (som den rige Mand).

2 a. Den rige Mand ligger paa sit Dødsleje omgivet af sin Familie. Bag hans Hovedgærde staar en Mand med rød Hat og Dragt, han løfter Pengeposen over den døendes Hoved. En Skikkelse, der læner sig ind over Sengen, synes at tale til den døende. Ved Fodenden staar to Mænd klædt i en blodrød og en sort Kappe og betragter den døende. Foran Sengen knæler en Matrone og en ung Pige i Bøn. Bag Sengen staar en sort Djævel i Dyreskikkelse med

Flagermusevinger; til højre flyver to lignende Djævle med den dødes Sjæl, der fortvivlet gør Modstand, hen imod et ildsprudende Dyregab (Helvedes Port). Bag Sengen et mørkegrønt Draperi, der sikkert skal hjælpe til Forstaaelse af, at Oprinnet ved Dødslejet og Sjælens Skæbne er to helt forskellige Scener.

3 a. Den rige Mand ligger nøgen i Helvede. Han bider fortvivlet i sin højre Pegefinger. Han omgives af tre sorte Djævle med Dyrehoveder, spidse Øren, Horn og Flagermusevinger; to er ved at lænke ham, mens den tredie staar med en glødende Fork for at jage den i ham. Flammér og Røg staar højt op mod Himlen. Oppe over Skyerne sidder Fader Abraham i rød Kappe paa en rødgraa Regnbue med Lasarus's nøgne Sjæl paa

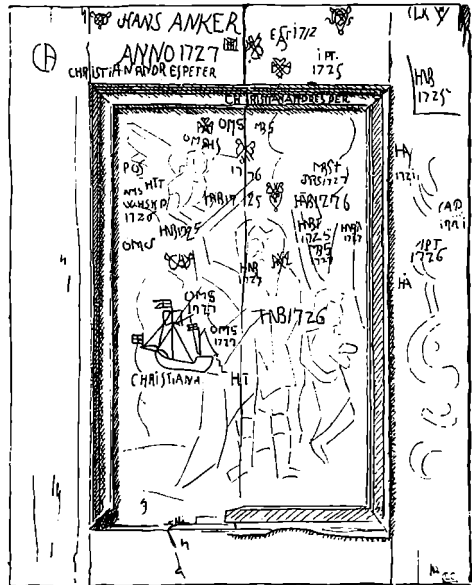

Fig. 30. Indskaarne Navne paa Fyldingen med Abrahams Offer.

sit Skød; Lasarus sidder med foldede Hænder; Abraham slaar ud med Haanden og taler til den rige Mand, som ser op paa ham.

Paa den Fylding, hvor Abrahams Offer fremstilles, er i første Del af Syttenhundredtallet indskaaret Navne af Latinskoledrenge, naar de kedede sig under Gudstjenesten. Hans Anker (1713—1777) var Sønneson af Provst Anker i Rønne og Søn af Købmand Jochum Hansen Anker. Skibet skal forestille en dengang meget afholdt Skude »Christiane«. ¹⁾

Resterne af den gamle Skriftestol er en af Perlerne fra Fortiden. Dens Billeder er naive og ikke stor Kunst, sikkert udført af en stedlig Maler: men de er malet af en Mand, for hvem Kristendommen var en levende Virkelighed; det er derfor, disse Billeder taler saa stærkt til os om Guds Herlighed (Jacobsstigen) og strenge Krav (Abrahams Offer), men ogsaa om Syndens bitre Frugter (Syndefaldet) og Fortabelsens Gru. Fordi disse enfoldige Malerier er malet af en, der tror og vil gøre denne Tro levende for andre, saa taler der en Kraft ud af disse Billeder, som Malerierne paa det Pax'ske Pulpitur med al deres Elegance og Korrekthed helt savner.

STOLESTADER

Stolestaderne var lukkede og hidrørte fra forskellige Tider. Hovedparten af de Stole, der stod paa Gulvet i Kirkeskibet, var formodentlig for Endestykkernes Vedkommende fra 1748. De var ganske simple i Formen, bestod blot af et Brædt med et rundt Topstykke. Døren var en Fylding indsat i Ramme. De var malet med »en brun Farve, svarende til Nøddetræ eller mørkt Egetræ, skumret med Kasselerbrunt i Vand og optaget med Svamp eller lignende uden Forsøg paa at ligne Træ.« ²⁾ Paa Bænkeendernes Topstykker saas et malet Englehovede med brunt Haar og hvide krydsede Vinger. Nedenunder var malet en hvid Oval med Ramme af røde Blade; her var Stadets Nummer malet med sort. Indvendig læstes Navnene paa dem, der havde lejet Stolene. Paa Dørenes Fyldinger var paa grumset grøn Baggrund malet forskellige stilerede røde Blomster med graagrønne Stængler, en Blomst paa hver Fylding. Det mest interessante af Stolestaderne var dog det, paa hvilket der var malet et Præstebillede. Døren var særlig stor 75 cm × 47 cm. Inderst var der paa en klar grøn Baggrund malet et Billede af en Præst med brunt Haar og med et Tørklæde i den ene Haand og en lille brungul Bog i den anden. Dette Billede

¹⁾ Iflg. Brev af 19. 4. 1916 fra Dr. Zahrtmann, der heri har tydet endnu nogle Navne. Se iøvrigt Bornh. Saml. 1918 S. 127. ²⁾ Bornh. Samlinger S. 121.

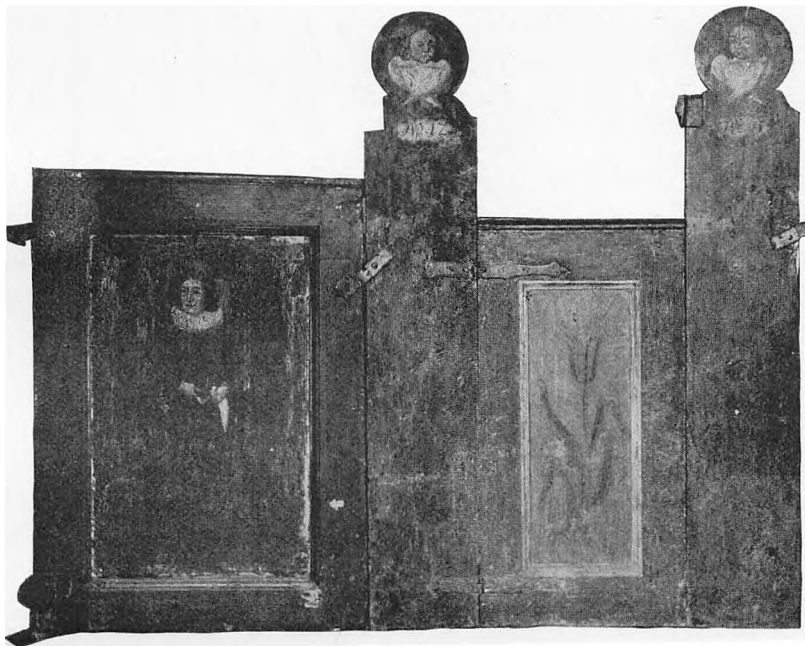

Fig. 31. To Stolestader fra 1748.

er dog straks blevet malet over med sort, hvilket fremgaar deraf, at det sorte Farvelag var særlig vanskeligt at fjerne fra Underlaget.¹⁾ Grunden har formodentlig været den, at Provst Buchhave, hvem Portrættet maa formodes at forestille, ikke har været tilfreds med Billedet.

Paa den sorte Grund maledes:²⁾

*Gud self i Naade styrcke vel
De som Guds Ord skal lære
Og øse Naade i huer Siæl
At lydig Ordet Være
Anno 1748.*

Det maa antages, at denne Stol har været benyttet af Præsten og maa-
ske hans Familie, og da den i Stil svarer til de andre Stole (med Blomster-
dekorationer), maa alle disse Stole være fra 1748.

De Stolestader, der blev opsat i den tilbyggede Nordfløj 1797, lignede
i Formen de ældre Stole,³⁾ men blev malet med hvidgraa Perlefarve.

¹⁾ Meddelt af Malermester Kofoed. ²⁾ Bornh. Saml. 1918. ³⁾ En Del af Materialet fra det gamle Kirkeloft blev her anvendt (P. Kofoed).

At Pladsen i Kirken har været udnyttet til det yderste, viser sig ved, at der paa Mellemstykkerne mellem Dørene har været anbragt Klapsæder, rimeligvis til Børn, da de sad meget lavt.

PULPITURER

Da Thura udgav sin Bog om Bornholm 1756, havde Rønne Kirke Pulpitur langs hele Nordsiden (Se Fig. 12); desuden var der et lille Pulpitur mod Syd, som naaede fra Vestmuren og dækkede ind over Syddøren. Alle-rede 1690 nævnes »Pulpituret lige for Prædicke Stoelen.«¹⁾

I Aaret 1721 fik Rønne Kirke et nyt Pulpitur, skænket af Michel Pax, der »var af ganske ringe og fattige Forældre, kom som en liden Dreng til Pommern, hvor han paa et Herre-Gods vogtede Fæ, og fik efter Godsets Eieres Død hans Enke til Ægte; Hans Navn var Michel Nielsen, men han tog sig siden sin Formands Navn til, som han havde tjent sig op hos.« (Thura S. 138). Oven over læstes: »Gott zu Ehren, dieser Kirchen zur Zierde, auch den Menschen zu Nutz, und Meiner gedächtniss, Habe ich Michel Pax gebürtig aus Rönne, dieses Ambonium geschenkt Anno 1721. Gott sey gelobet, der mich hat nach der Frembde geführet, und alle Zeit reichlich ernähret und gesegnet.« (»Gud til Ære, denne Kirke til Pryd, ogsaa Menneskene til Nytte, har jeg Michel Pax født i Rønne, skænket dette Ambonium Anno 1721. Gud være lovet, der har ført mig til det fremmede og altid rigelig næret og velsignet.«) (Thura S. 137). Hans malede Portræt var anbragt midt paa Pulpituret i en Ramme formet og malet som en Laurbærkrans. Billedet, der som Pulpiturets andre Malerier er paa Træ, er stærkt medtaget, idet højre Halvdel mangler. Man faar dog alligevel et Indtryk af Manden, der bærer hvidgraa Paryk og rød Kjole kantet med Guld og prydet med forgyldte Knapper, han har hvidt Lintøj og Kniplingsmanchetter.

Paa Brystværnet, der havde en Højde af 134 cm, var 8 ovale 53 cm høje Billedfelter. Malerierne, der var adskilt af Pilastre med udskkaarne Kapitæler, havde alle som Emne Jesu Lidelseshistorie. Alle Farver, der er anvendt paa Pulpituret, er sarte og bløde. Paa Malerierne er en mørk, brunlig Baggrund fremherskende; som Farve er med Forkærlighed anvendt dybrødt og pastelblaat, desuden ses blaagraat, hvidgraa, rødbrunt, gulbrunt og irgrønt. Paa samme Maade virker Farvevalget paa Panelet

¹⁾ Rønne Kirkes Regnskab 1684—99 S. 38 a.

diskret og roligt. Bunden er brunviolet, der er anvendt graagrønt til Pilastre, terracotta til Rammer med en sort Inderkant, lysegraat og rust-rødt til Lister. Til Kapitæler og Indskrifter er anvendt Guld.

Malerierne viser fra venstre til højre:

1. Gethsemane. I en mørk Sky, der aabner sig med Ildslue, viser sig en Engel med Kalken for den knælende og bedende Jesus. Indskrift: »Schau wie dein Jesus bluth hier schwitz, Weil deine Sünd ihn hat erhitzt.«¹⁾

2. Jesus, der er omgivet af Svende, føres frem for Ypperstepræsten, der er prydet med Bispehue. Indskrift: »Den Backen Streit leidt mit geduldt; Der Herr vor unsre Sünden Schuld.«

3. Jesus spottes af Soldaterne. Indskrift: »Ach! wie schlägt mann auff Jesum zu; Damit wir Menschen hätten Ruh.«

4. Jesus tornekrones. Indskrift: »Mit Dornen wird der Herr gekröhnt, Und von den Sündern Hart verhöhnt.«

5. Jesus synker under sit Kors paa Vej til Golgatha; Simon af Kyrene hjælper ham at bære Korset. Indskrift: »Sein Creutz muss Jesus selber tragen; Und auff sich nehmen unsre Plagen.«

6. Kristus paa Korset med Jerusalem som Baggrund. Under Korset knæler Jomfru Maria, mens Maria Magdalene og Johannes staar paa hver sin Side af hende. Indskrift: »Weil Jesus an dem Creutze hangt; Wird uns dadurch das Heil erlangt.«

7. Korsnedtagelsen; en Mand løfter Liget ned, en Mand og tre Kvinder tager imod det. Indskrift: »Mein Jesus nimbt mit sich ins grab; Die Sünd die ich begangen Hab.«

8. Jesus staar op af Graven med en rød Sejrsfane — uden Kors — i venstre Haand. Soldaterne tumler blændede tilbage. Indskrift: »Erstanden Jesus ist vom Todt; Was fürcht ich nun des Todtes noth!«

Baade Panel og Malerier bærer Præg af Stil og Smag og stor haandværksmæssig Dygtighed; men Malerierne er ikke præget af Aand, de virker ikke gribende. Dette smukke og forfinede Stykke Kunsthaandværk

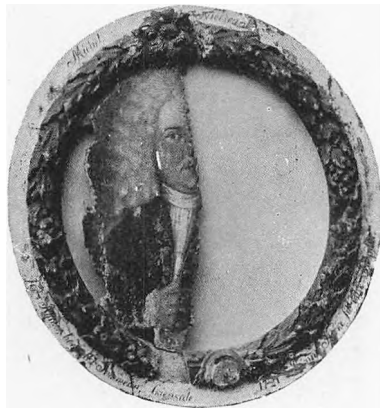

Fig. 32. Maleriet af Michel Pax.

¹⁾ Alle Indskrifter under Malerierne efter Malermester Kofoeds Aftegninger, der viser, at Thura har adskillige Fejl.

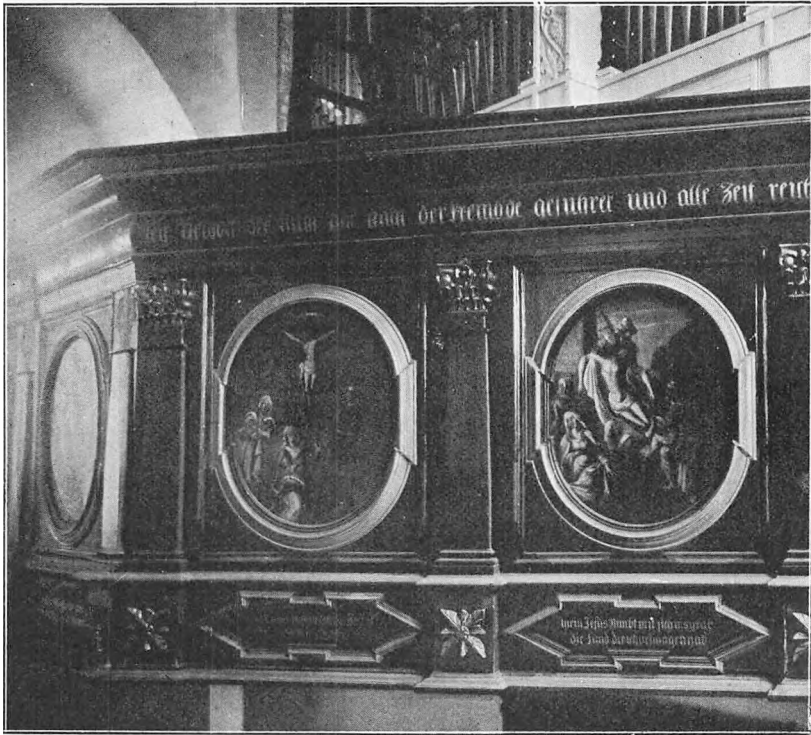

Fig. 33. Del af det paxske Pulpitur.

kan ikke være lavet paa Bornholm. At det er lavet i Tyskland og sendt med Skib til Bornholm, støttes af, at »det bestod af tre Dele, som passede ind i hverandre, og ved S sammensætningen kunde man se, at det ikke havde været malet paa Stedet.«¹⁾ Da Bredden passer til Kirkens Bredde, har det maaske været Giverens Ønske, at det skulde anbringes paa den mest fremtrædende Plads, paa Kirkens Vestmur; men da her i Forvejen var et Pulpitur, anbragte man det over for Prædikestolen paa Nordmuren.

Det blev hurtigt optaget af nogle af Byens fornemste Borgere, hvilket ses af flere Navne, der er maalede bag Brystværet; under flere af disse Navne stod Aarstallet 1722. Det drejer sig om følgende: »Christoffer Horn«, Amtsforvalter i Rønne fra 1719 til sin Død 1736. »Tarnovius«, der vist nok var Strandkontrollør »H. B. C.« d. v. s. Herman Bohn Clausen

¹⁾ Bornh. Saml. 1918 S. 119.

Borgerkapitain, Købmand, Kæmner og Kirkevæрге i Rønne, død 1751. »M. P. Sonnes Sted« betyder vist M. P. Sonnes Stolestade. »Carl Olsen«, Købmand i Rønne, død 1741. »Peter Harding«, Købmand i Rønne. »Povl Kofoed.«¹⁾

Da Nordfløjen føjedes til 1797, maatte Pulpituret flyttes, og det fik nu Plads mod Øst i det gamle Kor; men da der her kun var Plads til de to Trediedele, kom den ene Trediedel til at gaa langs Nordmuren. Iøvrigt var man saa skødesløs at anbringe Stolperne med gamle Ligkistelaag som Underlag, hvorfor Pulpituret hurtigt sank. Dette søgte man at afhjælpe ved at spænde det fast til en Loftsbjælke; men da saa Bjælken begyndte at bue nedefter, fordelte man Trækket ved Hjælp af en ny Jernstang, der blev ført fra Bjælken til et Spær med det Resultat, at Spæret brækkede.²⁾ Det er uvist, om det allerede nu blev Friplads (hvoraf der ikke skulde betales Leje); men i Kirkens sidste Tid var dette Tilfældet, hvorfor man sagde, at her sad Pakket. Da Kirken samtidig med Ombygningen maledes, blev ogsaa hele Pulpituret samt Malerierne overmalet med samme hvidgraa Perlefarve.

Da Nordfløjen føjedes til, blev der ogsaa her opsat Pulpitur, hvis 136 cm høje Paneler indrammedes af Pilastre, som foroven har fem Palmeblade, vifteformig spredte. Disse Pilastre fandt i den Grad Folkeyndest, at de blev efterlignet rundt om i Hjemmene som Indramning af Kakkellovnspladser; de kan endnu ses i ældre Huse i Rønne. Rester af dette Pulpitur findes endnu i Bornholms Museum og paa Rønne Kirkes Loft.

ORGEL

Det første Orgel blev bekostet af Jeppe Hansen³⁾ og hans Broder Lars Hansen 1643. Men det er sikkert opstillet og taget i Brug længe før,⁴⁾ for iflg. Ravn blev der spillet paa det første Gang 9. Septbr 1638. Det var ikke ret stort, Ravn kalder det »et smukt lidet Orgelværk, der er herlig og zirlig formalet.« Foran stod Chr. IV's Valgsprog: »Regna firmat pietas« (Fromhed styrker Rigerne); hans kronede Monogram har sikkert ogsaa været anbragt her. Derunder stod: »Laudate eum in Tympano et Choro in chordis et organis cum in Cymbalis Jubilationis; Omnis Spiritus laudet Dominum.« Ps. 150, 3v. (Thura) (Pris ham med Pauke og Dans, med

¹⁾ De personalhistoriske Oplysninger af Læge M. K. Zahrtmann. ²⁾ Meddelt af Malermester Kofoed. ³⁾ Havde ogsaa bekostet Fontegitret; se Omtalen der. ⁴⁾ Jvf. at Fontegitret først blev malet fire Aar efter, at det blev sat op.

Streng og Orgeler og med jublende Cymbler. Alt hvad der aander, Pris Herren.)

Nedenunder stod: »Dette Orgel-Verk er af Jeppe Hansen og Lars Hansen, Brødre gandske bekostet Ao. 1643.« (Thura).

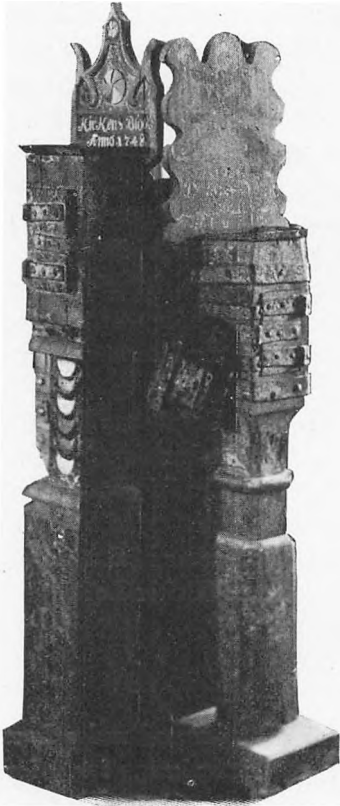

Fig. 34. Kirkeblokke

Der omtales i Kirkeregnskabet meget hyppige Reparationer paa dette Orgel; det maa derfor ikke have været særlig godt lavet. Det maa være dette Orgel, der omkring 1830 blev solgt til Allinge Kirke, som ikke før havde haft Orgel.¹⁾ Samtidig maa Rønne have faaet et nyt Orgel; men det er ejendommeligt, at dette Orgel allerede i 1847 trængte til en Reparation, der blev anslaaet til at skulle koste o. 150 Rigsdaler. I Halvfjerdserne havde Kirkeinspektionen truffet Aftale med Orgelbygger Olsen i København. Han forhastede sig ikke med at udføre Arbejdet, hvorfor Kirkesynet 2. Okt. 1876 besluttede sig til at skrive til ham »og forhøre hvorvidt han var til sinds at ville komme og paabegynde istandsættelsen af orgelet, da længere udsættelse ikke kunde tilstedes.« Reparationen var anslaaet til at ville koste 1200 Kr., men var ikke udført 1. April 78.²⁾

Kirkens nuværende Orgel er anskaffet 1899 og ombygget 1930 og har 28 Stemmer.

KIRKEBLOKKE

Til det faste Inventar i Kirken hørte ogsaa en Kirkeblok (i vore Dage erstattet af Bøsser). Rønne Kirke har haft hele to. Den ældste og egentlige Kirkeblok er de fattiges. Lige fra den tidlige Middelalder og tæt op ad vore Dage var Fattighjælpen, Barmhertigheden, en af Kirkens fornemste Pligter, som først den nyere Tids Lovgivning har gjort delvis overflødig. Den anden Blok — Kirkens — maa være sat op, fordi Kirkehusets egne Indtægter ikke har været tilstrækkelige til Bygningens Vedligeholdelse.

¹⁾ Johan Hansen: »En bornholmsk Haandværkers Erindringer« S. 95. ²⁾ Rønne Kn. Kaldsbog S. 177 f.

De fattiges Blok, som foroven bærer Aarstallet 1671, er 130 cm høj og lavet af en eneste Planke. Rummet foroven til Penge er firkantet, hugget ud i selve Planken og beskyttet af svært Jernbeslag. En solid Hængelaas hænger endnu over Lukket. En vandret Plade over Sprækken til Mønter tjener til yderligere Sikkerhed. Blokken er malet som rødbrunt Marmor med hvide Aarer; ved Hjælp af to Jernbøjler har den været naglet til Muren.

Rønne Kirkes Blok, der foroven bærer Indskriften »Kirkens Block Anno 1748«, er ligeledes udført af een Egeplanke og er 137 cm høj. Den er indrettet paa lignende Maade som Fattigblokken og er beskyttet med lignende Beslag; den har ligeledes været naglet til Muren ved Hjælp af to Bøjler, som nu mangler. Hængslerne mangler ogsaa. Den er malet som brunligt Marmor med røde Aarer; Lister og Jernbeslag er grønt.

(Begge disse Blokke findes nu paa Bornholms Museum.)

KLINGPUNG

En lille Sølvbjælde, der maaler 3 cm i Diameter, er oversendt til Nationalmuseet som Gave, efter at den var fundet paa Kirkens Loft. Bjælden har oprindelig siddet paa en Klingpung, en Pung eller Pose siddende paa en lang Stang, hvori der under Gudstjenesten indsamledes Penge. Paa Bjældens Yderside ses foroven et indgraveret Baand, hvorpaa læses: H RASMUS * JENSEN * MELF 1643, derunder KSD samt Christi Marterredskaber, deriblandt Veronicadugen. Hr. Rasmus Jensen Melfar var Præst i Aaker 1638—51 og gift med Formandens Enke Kirstine Stefansdatter (KSD).¹⁾ Bjælden maa oprindelig have hørt til Aakirkes Klingpung, og hvordan den er endt paa Kirkens Loft, vides ikke.

LYSEKRONER

Fra gammel Tid havde Kirken to Lysekroner, begge af Messing. Den mindste — og ældste — hang langt nede i Kirken, den største var anbragt højere oppe i Kirken.

Den lille Krone er ca. 100 cm i Spændvidde og har seks Arme, der afsluttes forneden med en solsikkeformet Blomst. Oven over Armene sidder buede, S-formede Figurer med Graving. Under Kronen ses et Løvehoved, der bider i en støbt ornamenteret Ring. Foroven er Kronen prydet med en støbt, flakt Ørn, og den hænger i en Messingkæde med simple,

¹⁾ Meddelt af Magister Otto Norn, Nat. Mus.

Fig. 35. Lysekroner fra o. 1575.

meget store Led. Kronen, der efter Stilen anslaaes til at være fra c. 1575, virker ved sin rolige, simple Form.

Den store Lysekroner, hvis Spændvidde er ca. 100 cm, har 8 Arme nederst og 8 mindre ovenover; inderst paa hver Lysarm er skæggede, kronede Masker. Imellem de to Rækker Arme sidder 8 Havheste — eller Drager — med Fiskehale. Paa den Kant, der bærer den nederste Række Arme, sidder 8 Figurer. 6 af disse er drejede, men to er støbte. Disse fore-

stiller Landsknægte, der støtter sig til korte Spyd. Foroven ses en lignende kronet, flakt Ørn som paa den lille Krone. Kæden, hvori Kronen hænger, er dannet af Jernkroge, der gaar ud fra ægformede, forgylde Kugler. Under Kronen paa den store Kugle læses imellem to koncentriske Cirkler Navnene paa Kronens Givere, aabenbart et Ægtepar. »CLAWES HARTWICH CHRISTINA NIEMANS.« Imellem Navnene er et Skjold, hvori ses foroven et Hjortehoved fra højre Side, nedenunder et sammenskrevet K og H, Mandens Forbogstaver. Efter Stilen maa Kronen anslaaes til at være fra Tiden o. 1600, hvilket passer med, at der paa Kronen staar Aarstallet 1620.¹⁾

Den virker noget urolig og overlæsset; den har smukke Enkeltheder, der dog daarligt kommer til deres Ret, fordi der er for mange af dem.

Udover Lysekronerne fik Kirken ogsaa efterhaanden flere Lysearme. Den første nævnes blandt Inventaret 1686 »en Messing Lysearm oven ved 2 ribber ved Prædike Stohlen fæsted.« I 1733 er der kommet flere til. »2 lyse armer for Generalens Stool, som af Velbmt. (velbemeldte) Hr. General Major West er foræret til Kirken. 1 dito lyse Arm opsat ved den Væstre Lægtene.«²⁾

Et Minde om Hansestaden Greifswalds Tilknytning til Rønne findes endnu bevaret i en Vægplade til en Lysearm.³⁾ Den er af Malm, 20.5 cm i Diameter, og danner en Halvkugle. Udførelsen er tarvelig. Pladen har aldrig været ordentlig afslebet efter Støbningen, og den plattyske Indskrift, der staar langs Randen, er udført med uøvet Haand, og hvor meget Ind-

¹⁾ Bornh. Saml. 1918 S. 131. ²⁾ Muligvis Bartram Bunzows. ³⁾ Den fandtes under Rønne gl. Kirkes Nedbrydning paa Kirkens Loft, og findes nu paa Bornh. Museum.

skriften vilde fylde, er saa daarligt beregnet, at sidste Ord har maattet anbringes inden for den Kreds, hvori de øvrige Ord staar. Den plattyske Indskrift lyder: »BARTRAM · BUNSOW · VAM · GRIPSWOLT · HEFT · DISEN · ARM · CV · ROTEN · IN · DE · KERKE · GEFEN« ∴ Bartram Bunsow har givet denne Arm til Rønne Kirke. Den anslaaes til at være fra ca. 1600. Den findes nu i Bornholms Museum, hvor der ogsaa findes en anden Arm, ligeledes fra Rønne Kirke.

H J O R T E G E V I R

»Lige uden for Orgelet hænger en stor Hjorte Gewihr, paa hvis Takker bliver hængt Krandsere, naar Børn, eller ugifte Jomfruer blive begravne« (Thura S. 139). At forherlige Jomfruelighed med Kranse er middelalderlig katolsk. Det er derfor ikke usandsynligt, at det er en middelalderlig Skik, der endnu o. 1750 var i Brug i Rønne Kirke.

S K I B S M O D E L L E R

Helt fra Oldtiden har man sammenlignet Livet med en Sejlads; derfor kaldes Kirkens Langhus Skibet, og derfor blev det almindeligt at hænge Skibsmodeller (oftest af Krigsskibe) rundt omkring i vore Kirker. Mange virkelig smukke Skibsmodeller er overleveret fra Fortiden, og nye hænges stadig op.

I Rønne Kirke hang fire Skibsmodeller (iflg. Thura). Det er forstaaeligt, at man i Skipperbyen Rønne har følt sig meget tiltalt af Skibe som kirkelig Symbolik, og at brave Søfolk har kappedes om at skænke Skibsmodeller med nøje Redegørelse for Skibes Udstyr. Kun to af disse Skibe kendes der Aarstal paa; om de andre to vides kun, at de er skænkede af to Søfolk ved Navn Ole Jørgensen og Amon Amonsens. Det ældste Skib var »foræret af Hans Marchmann Ao. 1685, da værende Borger i Rønne; Bag paa Skibet staaer en Ræv udhuggen, og derved skrevet, Tredske Michel, som skal have været Original-Skibets Navn.« (Thura 139). Det yngste var »et temmeligt stort Skib, med fuld Takkelage, giort og foræret af Christian Frederich West i sine unge Aar; han døde omtrent Anno 1743 som Capitaine ved de Kongel. Sø-Cadetter, var ellers en Søn af da værende Commandant og Amtmand paa Landet, General-Major West;¹⁾ Bag paa bemelte Skib staaer: Eben Etzer.²⁾ C. F. W. 1735« (Thura 138). Den unge Søofficer har

1) Amtmand 1722—39. 2) Hebraisk, Hjælpens Sten (1 Samuel 7. 12).

aabenbart moret sig med at lave en Model af et af den kgl. Flaades Skibe, vel det, han selv sejlede med, og har saa vist sin Kærlighed til sin Barn-
doms Kirke ved at skænke Modellen hertil.

Det nuværende Kirkeskib er skænket 1893 af Skibsfører Thor Peter Clausen, der havde vundet det ved en Bortlodning i »Dannebrog« (Høtel Phønix). Skibet, der var lavet af Skibsfører H. P. Rønne, blev 13. Marts nævnte Aar bragt hen til Kirken og anbragt over Midtergangen. Det maaler 9 Fod i Længden. Skibet blev indviet Søndag d. 19. Marts ved en Tale af den gamle Pastor Christensen, der bragte Kirkens Tak for den smukke Gave. I Dagens Anledning flagedes fra Skibene i Havnen.¹⁾

Ved Kirkens Ombygning blev Skibet aabenbart ikke ophængt i den nye Kirke; det blev først ophængt Fredag d. 13. Juni 1941 og hænger nu paa sin gamle Plads. Marineforeningen betalte Oppudsningen.²⁾

KIRKEKLOKKER

Kirken besidder tre Klokker; den største nævnes 1686 i Inventarlisten og maa være langt yngre end de to andre. Den revnede i 1873; men da det skønnedes, at der ikke var Fare forbundet med Brugen, blev den først omstøbt 1878 af Anker Heegaards Fabrik for 2204 Kr. Firmaet vilde dog ikke garantere for Støbningen,³⁾ der heller ikke holdt; for den blev igen omstøbt 1903 og maaler nu 120 cm i Højden og 128 cm i Bredden. Den er foroven fæstnet til Bommen uden Bøjle, men med en svær Skrue, der gaar op af Klokkehalsen; den har foroven et bredt Rankemotiv og derunder et smalt Indskriftsbaand, hvori staar: STØBT AF R. LØW & SØN KØBENHAVN 1903. Nede paa Klokkelegemet staar: KOMMER SIÆLE DYREKØBTE, paa den modsatte Side: VERBUM DEI MANET IN AETERNUM (Herrens Ord bliver evindeligt 1. Pet. 1, 23). Sidste Indskrift nævner ogsaa Thura, som endvidere fortæller, at der stod ANNO DOMINO - - - VLXXXIII. Klokken maa da formodes at være enten fra 1483 eller 1583, idet V foran L maa formodes at være en Skrive- eller Læsefejl.

Kirkens mindste Klokke er maaske den ældste. Den er 80 cm høj og 83 cm bred; den bærer foroven paa et smalt Indskriftsbaand en uskarp Indskrift, der flere Steder er løbet ud, den lyder: »o (Figur) rex glorie x pe . veni . cum . pace: help (Figur) got. (oh Ærens Konge Kriste, kom med Fred. Hjælp Gud). Da »help got« er plattysk, maa Klokken være

1) »Bornholms Tidende« 28. Marts 1941. 2) »Bornholms Tidende« 13. Juni 1941.

3) Rønne og Kn. Kaldsbog 174 a og 178 f.

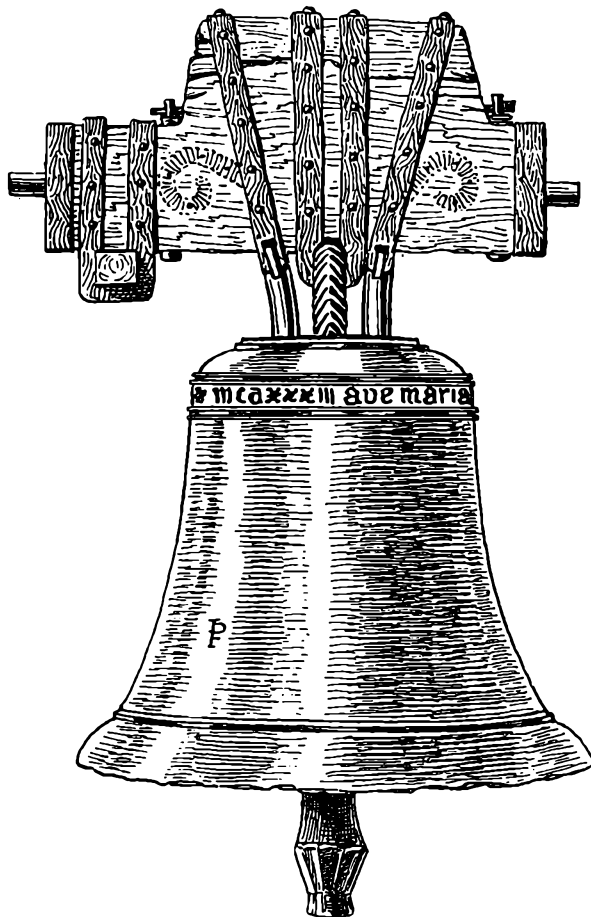

Fig. 36. Mariaklokken fra 1433.

støbt i Tyskland. »Typernes Størrelse er meget forskellig, og de er uregelmæssigt fordelte. Figurerne er udløbne og ukendelige.«¹⁾ Da Rønne Kirkes ældste Del er opført før 1300 og vel omtrent samtidig har faaet en Klokke, maa denne være fra Tiden o. 1300.

Den mellemste Klokke Mariaklokken er 88 cm høj og 82 cm bred. Knebelen, der har Facetter, formodes at være oprindelig. Paa Halsen paa et smalt Indskriftsbaand staar med smukke og klare Minuskler: ave maria

¹⁾ Uldall: Danm. middelalderlige Kirkeklokker S. 101.

gracia plena dntecu¹⁾ + svnte claves + + in + med XXXIII (Hil dig Maria fuld af Naade, Herren er med dig²⁾). Sanct Claus³⁾ 1433). Korsene har ret dybe, spaltede Grene. Støbemærket staar paa Klokkelegemets nederste Del. Det kan mulig betyde et Par sammenslyngede Bogstaver.⁴⁾ Denne Klokke maa være støbt til det Mariakapel, der var opført af Købmænd fra Hansestaden Greifswald. Aar 1330 havde seks Købmænd fra denne By

Figur 37. Støbemærket paa Marieklokken

stiftet et Jomfru Maria Gilde;⁵⁾ men Kapellet synes først nylig opført i Aaret 1434, da Ærkebisp Peder Lykke sammen med seksten Bisper 10. Juli paa Fredsmødet i Vordingborg udsteder et Afladsbrev til det.⁶⁾ Dette passer godt med, at Klokkens Aarstal netop er 1433. Det staar fast, at Kapellet i Femt hundredtallet er blevet overtaget af Lunds Ærkebispedømme; dette synes at være sket allerede 1512, da Ærkebiskop Byrge efter det lybske Hærgningstogt 1511 svarede med at lade lukke og nedbryde alle Hansestædernes Kapeller i sit Stift.⁷⁾ Kapellet i Rønne blev samme Aar omdannet til Latinskole, og Klokken vandrede tværs over Kirkepladsen til Sognekirken.

Foruden de tre Klokker i Taarnet havde Kirken en »Primklokke« paa Størrelse med en almindelig Skibsklokke. Den indsendtes 1878 til Nationalmuseet kort efter, at den var gaaet af Brug. Den er 20 cm høj og 20½ cm bred forneden og har foroven en Jernbøjle, hvorunder er anbragt en 33 cm lang Tværstang af Jern med en Kugle paa hver Ende. Omkring Midten staar følgende Indskrift »DENNE KLAAKE TIL HØRRER / RØNNE KIERKE ANNO 1750.«⁸⁾ Ved den nævnte Tværstang var anbragt en bred Læderrem med Jernspænde. Klokken hang ved Læderremmen om Halsen paa en Latinskoledreng, som begyndte at løbe rundt i Byens Gader, naar der første Gang blev ringet til Kirke. Primklokken blev brugt, fordi Klokkeklangen ikke kunde naa ret langt ud i Byen; den blev overflødig, efterhaanden som det blev almindeligt, at Folk havde Ure, de kunde stole paa.

¹⁾ Forkortelse af dominus tecum. ²⁾ Gabriels Hilsen til Maria (Luk. 1. 28), Begyndelsen af Mariabønne. ³⁾ Nicolaus, Kirkens Værnehelgen. ⁴⁾ Uldall: Danm. middelalderlige Kirkeklokker S. 101. ⁵⁾ Hansisches Urkundenbuch I. S. 212—215 (iflg. Zahrtmann i Bornh. Sml. 1913 S. 147. ⁶⁾ Zahrtmann i Bornh. Sml. 1913 S. 148. ⁷⁾ Zahrtmann i Bornh. Sml. 1913 S. 163 f. ⁸⁾ Primklokken maa dog være ældre, da den nævnes 1686 i Inventarfortegnelsen som: »en liden løs Klocke med hvilcken en af Skole Børnene giver Menigheden Advarsel om Gudstienestens Andfang.«

T A A R N U R

Fra gammel Tid har Kirken haft Taarnur. Rasmus Ravn fra 1650 nævner »Sejerværket« (S. 117). Thura nævner det ikke; men Opstalten af Rønne Kirke viser, at Taarnet har haft Ur. Paa samme Tid havde ogsaa Nexø »et lidet Sejerværk« (Ravn S. 122). Hammershus havde da længe haft et Taarnur, der 1624 repareres (R. B. og B. S. 95). Rønne Kirke har stadig Taarnur.

P E S T T A V L E

En Pesttavle mindede Kirkegængerne om Livets Forgængelighed. Den er tarvelig udført, af Fyrretræ, 103 cm høj og 74,5 cm bred. Den sortmalede Tavle med den hvide Indskrift har en hvid, profileret Ramme. Den gør Rede for »Guds Høst« i Pesttiderne 1618 og 1654 og nævner Tallet paa de døde for hvert Sogn paa Øen, 291 og 304 i Rønne, 105 og 108 i Knudsker. Foroven ser man Døden som en brun Benrad med et Ligklæde over venstre Skulder, med en Le i venstre Haand og en Pil i højre. Ovenover staar:

»Pas Du paa mig
ieg sigter til Dig.«

Nedenunder: »Hielp milde Gud at Døsens bud,
mig daglig staar i Minde,
paa Dommens dag tag an min sag
at ieg maa himlen vinde.«

Naar Døden som her har baade Le og Bue og Pil, virker det meningsløst, for Døden plejer kun at have eet Vaaben og er oftest afbildet med Leen. Dette kendes ogsaa fra danske Middelalderkirker. I Broby Kirke paa Fyn staar Døden med en Le (afbildet i Francis Becket: Danmarks Kunst II Fig. 397). I Højby Kirke i Ods Herred ses Døden med Bue og Pil (Se samme Fig. 387).

Om den Uhyggestemning, disse Pesttider har fremkaldt hos Bornholmerne, har vi et Vidnesbyrd hos Rasmus Ravn, der skriver (S. 92 f): »1653 d. 30. Maj hørte man udi

Fig. 38. Pesttavle.

Luften paa een Tid her over Landet 26 Skud, store og forfærdelige, og saae Ild skinbarligen brænde udi Luften. Var paa den Tid og megen Regn, foruden at den forgiftige og hidlige Pestilense regjerede da paa Landet megen hæfteligen, og havde saa forgiftet Luften, at den lugtede meget ilde. Saa tildrog sig og den 2. Juni, da Pesten allermost graserede, den forfærdelige Formørkelse, da de 10 Parter af Solen vare slet formørkede, at man udi Husene har ikke kunnet se det ringeste af Dagsens Lys, men maatte forblive stille paa det Sted, man var, enten siddendes eller staaendes.«¹⁾

M I N D E T A V L E R

At Bornholm altid har været meget kongetro, derom er der mange Vidnesbyrd. En Beretning om en stor Begivenhed i Rønne Borgeres ensformige Liv havde man i en Mindetavle om Chr. V's Besøg. Tavlen var op­hængt paa Pulpituret i Koret og bar følgende Indskrift:

»Anno 1687, den 7. May, er Hans Kongel. Mayest. Kong CHRISTIAN den Femte til en glædelig Amindelse for dette Land og dets Indbyggere, her til Bornholm med en Flode af 6 Fregatter under Sandvig ankommen; Og efter at Hans Mayest. havde beseet Slottet Hammershuus, forblev hand om Natten udi Sandwig; Anden Dagen derefter, som den 8. May var Dom. Exaudi, og 8te Dage for Pintze Hellige Dage, reyste Hans Mayest. derfra til Rønne, og som hand der havde hørt Prædiken til Høymesse af Sogne­Præsten, den Hæderlige Mand, Hr. Christen Michelsen Schottvinge,²⁾ spiiste Hans Mayest. til Middag udi Amtskriver Augustus Dechners³⁾ Huus, og besaae derefter med hos sig havende Ministres, som vare: Hans Høye Excellence Guldennöwe, Stadtholder i Norge,⁴⁾ Hr. Græve Reventlow, og Hr. General-Admiral-Lieutenant Niels Juul,⁵⁾ Rønnes Situation; Borgerskabet stode alle i Gevæhr uden for Byen, og gav Kongen til Ære tre Salver; Siden reyste Hans Mayest. til Svanike, og var samme Tiid Hr. Johann Diderich von Wetberg⁶⁾ Oberst, Commandant og Amtmand over Landet, hvilket de Efterkommende til Erindring, her optegnet efter­lades.« (Thura S. 132 f.)

Kongen kom fra Christiansø, hvor han havde beset de nyanlagte Fæst­ningsværker. »Kongen opholdede sig i trende Nætter paa Landet, laae den første Nat i Niels Jørgensens Huus i Sandvig, og de tvende andre

---

¹⁾ Se isøvrigt om de bornholmske Pesttider i R. B. og B. S. 64. ²⁾ Sognepræst i Rønne og Knudsker 1669—92. Se senere. ³⁾ Amtskriver paa Bornholm 1678—89. Om ham og hans Forbrydelser se Zahrtmann i Rønne By og Borgere S. 114—125. ⁴⁾ Ulrik Frederik Gyldenløve (1638—1704) Søn af Frederik III og Margrethe Pape. ⁵⁾ Den be­rømte Søhelt, f. 1629, d. 1697, især bekendt for Sejren over den svenske Flaade i Køge­bugt 30. Juni 1676. ⁶⁾ Commandant og Amtmand paa Bornholm 1685—94.

Nætter i Lands-Dommer Ancker Mullers Huus i Svanike; Da Hans Kongel. Mayest. igien begav sig fra Landet, reisede sig saa heftig en Storm at Skibene vare i største Fare. Hans Majestet var og underveis fra Bornholm til Kiøbenhavn fra den 11te til den 19de May.

I Rønne saa vel som i Nexøe, Svanike, og Allinge-Kirker er, som tilforn er meldet, i hver, en stor sort Tavle ophængt, og derpaa Hans Majestets Reise og Nærværelse paa Landet, med forgyldte Bogstaver beskrevet. « (Thura S. 269).

Regitze Grubbe havde paa Kirkens Nordmur ladet anbringe en Tavle, mere til sin egen Amindelse end »Kirken til Zirat«. Denne Tavle har ifølge Thuras Gengivelse bestaaet af en bemalet Træplade omgivet af en profilet Ramme ca. 239 cm høj og 189 cm bred. Foroven svævede Englebørn, der med den ene Haand holdt Chr. IV's kronede Monogram og i den anden Skriftbaand med hans Valgsprog: Regna firmit pietas (Fromhed styrker Rigerne). Op over hendes og hendes Ægtefælles Vaaben holdt to kronede Løver den særlige Gyldenløve-Krone, der var endnu fornemmere end Grevekronen. Hans Vaaben var »et hvidt Kors — med indadbuede, smalle Arme — lagt paa to over hinanden gaaende af gult og blaåt delte Løver i rødt.«¹⁾ Paa Tavlen er Vaabnet mere simpelt; her viser det to kronede Leopard.

Grubbevaabnet var tre røde mod venstre vendte Spidser i hvidt Felt. Paa Tavlens nederste Halvdel stod Indskriften:

»Der Falskhed slem forfölgte mig, da gav Gud Lycke,
 At Had og Avind mig ey kunde slet fortrycke;
 Men see! jeg er enda som Olie Træet grøn
 Og blir i Herrens Huus med Fred og glæde skön. Ps. 52.
 De som med Løgn og Had mig trængde, Gud vil Plage
 Med vee og smerte stor i alle deres dage,
 Mens Troe og Haab til Gud, en god Samvittighed
 Den overvinde skal ald saadan min fortred.
 Den Hoybaarne Herre Salig Herr Hans Ulrick
 Gyldenlövis efterladte, Hoyædle og velbaarne Frue
 Frue RIGITZE GRUBBE haver til amindelse og
 Kirckens Zirat givet denne Tavle til Rønne Kircke.
 1608.«

¹⁾ Grandjean: Dansk Heraldik S. 237.

Fig. 39. Regitze Grubbes Mindetafle.

2. del.
Tavle 10.

Hans Ulrik Gyldenløve (1615—45) var en Søn af Chr. IV og Karen Andersdatter. (Fra Chr. IV's Tid blev det Skik, at Kongens illegitime Børn fik Navnet Gyldenløve.) Han blev 1641 Lensmand over Kronborg, Frederiksborg og Abrahamstrup Len. Chr. IV opnaaede ikke at faa sit Ønske opfyldt, at se Sønnen som Admiral over den danske Flaade, da hans aandelige Evner var meget smaa. Han døde kun tredive Aar gammel, adelagt af Drukkenskab og Udsvævelser. Han var i 1641 blevet gift med Regitze Grubbe, født 1618 som Datter af Jørgen Grubbe til Tostrup og Hageløs og Lene Rud. I Danmarks Adels Aarvog 1901 er der foran en Afbildning af et Portrætmaleri forestillende Ægteparret.

Regitze Grubbe blev i 1678 forvist til Rønne, efter at hun var blevet dømt for Forsøg paa at forgive Grevinde Parsberg. Regitze Grubbe, der var dømt til Døden, blev be-naadedet paa Dronningens Forbøn; men det 17aarige Barn Frøken Agnete Sophie Budde, som hun havde forledt til at give Grevinde Parsberg Giften, blev henrettet. Regitze Grubbe døde i Rønne 1689. Hendes Lig stod en lang Tid i Rønne Kirke, før det blev ført til København.¹⁾ Sit onde Sind viste hun ogsaa her, bl. a. ved en Gang at more sig med at lade sin Tjener kaste Byfogeden ned ad Trappen, da han en Dag i et lovligt Ærinde vilde aflægge hende Besøg. Og om hendes Stolthed og Had til sine Fjender vidner hendes Mindetavles selvbehagelige Ord. Tavlen kan ikke være opsat 1608, hvilket Aarstal fejlagtigt staar nederst paa Thuras Gengivelse, men maa være opsat mellem 1678 og 1689.

Amtmand Wetberg²⁾ opsatte 1685 en Mindetavle over sig selv og sin Hustru. Den var ca. 225 cm høj og ca. 186 cm bred og har i Udførelse mindet saa stærkt om Regitze Grubbes Tavle, at den maa antages at være udført af den samme. Foroven saas Frederik III's kronede Navnetræk. Nedenunder i en trekløverformet Laurbærkrans saas øverst Chr. V's Navnetræk flankeret af Vildmændene fra det danske Vaaben, nederst Wetbergs og hans Frue Sidsel Grubbes³⁾ Vaaben. Herunder stod paa Skriftbaand et latinsk Valgsprog: Arte et Marte per utraque virtus (Baade i Kunst og Krig skal der vises Dyd). Desuden berettede Tavlen, at »Hans Kongel: Mayt. til Dannemarck og Norge bestalter Obriste Ober Commandant og Amtmand over Bornholm, den Hoyædle og Velbaarne Herre Johan Diderich von Wetberg, Herre til Østrupgaard med hans Hoyædle og Velbaarne Frue, Fru Sissele Grubbe giver dette til en Amindelse udi Rønne Kircke Aar 1685.«

¹⁾ Rønne Kirkes Regnskab 1684—99 S. 29. ²⁾ Var Amtmand fra 1685 til 1694, da han tog sin Afsked »formedelst Landets vanskelige Folk.« (Zahrtmanns Hæfter A). ³⁾ Wetberg var Sidsel Jabcobsdatter Grubbes anden Mand; hun var første Gang gift med Cornelius Lerche. Hun var født 1648 og døde 1716 (Zahrtmanns Hæfter A).

Fig. 40. Amtmand Wetbergs Mindetavle.

Slægten Wetberg var nedersaksisk Uradel. En Gren af Slægten slog sig ned i den livlandske Ordens Lande, hvor Peter von Wetberg 1742 var Biskop af Øsel.¹⁾ Johann Diderich von Wetberg var »føed paa Ahrensberg Slott paa Øsel Anno 1645 dend 28. December. Døde i Fyen paa For bemeldte sin Gaard (Østrupgaard) den 23. Martii Anno 1695.«²⁾

Slægten Wetbergs Vaaben er iflg. Kneschke foroven til højre i Skjoldet (heraldisk) en opvoksende Pegasus (Vingehest), til venstre et rødt Tyrehoved i hvidt Felt; forneden syv gyldne Flammer eller røde Blodsdraaber i grønt Felt. Wetbergs Segl i Rønne Kirkes Regnskabsbog fra 1684 viser dette Vaaben; som Hjelmtegn ses til højre et Tyrehoved mellem to Vinger, til venstre to Kviste med Blade, der kommer op af Rør. Det malede Vaaben paa Ligfanen viser til højre et rødt Tyrehoved i hvidt Felt, til venstre en Pegasus i blaat Felt, forneden syv røde Flammer i hvidt Felt. Hjelmtegnene er røde, dog skyder Kvistene op af Guldrør. Afbildningen af Vaabnene paa Mindetavlen har saaledes i det væsentlige været rigtig, dog er der byttet om paa de to øverste Felter.

Ved Prædikestolen var ophængt en sort Tavle med følgende rimede Indskrift, der — vel med gyldne Bogstaver — heretter om Grev Reventlows Sygdom og Død i Rønne 1750:

»Ankomsten den 21. Junii 1750.

Jeg kom her ind
Med sagte Vind
I traurig Sind
Formedelst Sygdoms Plage.

Beskuelsen fra den 22. Junii til den 7. Julij inclus.

Jeg Landet saae
I Velstand staae
Gid det og maae
Fremdeles meer tiltage.

Bort-Reysen med Døden den 24. Julij næst efter:

Jeg da gik ud
Med Dødsens Bud
Min Siæl tog Gud
Lod Bornholm i Minde.

Afskeed:

Gud hos dig boe
Bliv Kongen troe
Lev selv med Roe
Du skal det got befinde.

Conrad Dittlev Græve af Reventlaw.

¹⁾ Kneschke: Deutsches Adels-Lexicon IX 555 f. ²⁾ Af Indskriften paa Wetbergs Ligfane (hænger nu i Nationalmuseets Renaissance-Kapel).

Hans Kongel. Mayests. til Danmark og Norge daværende Ridder, Geheime-Conferentz-Raad, Stifts-Befalingsmand over Sædland og Bornholm, Amtmand over Kiøbenhavns Amt, og Deputered udi General-Landets Oeconomie- og Commerce-Collegio.«

Denne Mindetavle var opsat af den afdødes Svigersøn »Hr Græven af Isenborg, som kom over til Bornholm i hans Sygdom; Men det Grævelige Liig blev overført til Brahe-Trolleborg i Fyen.« (Thura S. 135 f.)

EPITAFIER

Et Epitafium ved Prædikestolen havde følgende Indskrift i forgyldte Bogstaver (Thura S. 134):

»Tri Uni gloria¹⁾

Anno 1641 haver Hr Lars Olsen Sogne-Præst til Rønne og St. Knuds-Kirke med sin Hustrue Apolone Niels Datter bekostet dette Epitaphium.

I Midten paa Epithaphio, sees i Billedhugger-Arbejde, malet og forgyldt, Historien, da Abraham vilde slagte sin Søn; Og nedenunder staaer:

Anno 1612 blev Hr. Lars Olsen hidkaldet, døde Anno 1653 den 5. Julij; Apolone Nielsdatter døde Anno 1652. den 20. Aug.; Ao. 1637. den 15. Julij døde Niels Larsen æt. 23.²⁾ samme Aar den 24. Octobr. døde Giertrud Larsdatter æt. 20.«

Da dette Epitafium er opsat 1641, og Præsten først døde 12 Aar efter, er det klart, at det er opsat i hans Velmagtsdage. Det var ganske almindeligt selv at opsætte disse Epitafier, mens man levede, man undlod blot at sætte Dato og Dødsaar paa Tavlen; men ofte glemte Arvingerne at rette denne Mangel. En Mand, der opsatte et Epitafium over sig selv, mens han levede, var i det mindste sikker paa dette Æreminde. Hver Gang den velærværdige Hr. Niels besteg sin Prædikestol, kunde han glæde sig over, at hans Navn vilde blive mindet ogsaa efter hans Død af alle dem, der betragtede hans Gravskrift.

Om et andet Epitafium fortæller Thura (S. 133):

»Paa den Søndre Muur, sees et meget smukt og stort Epitaphium i god Stand, med adskilligt næt Billedhugger-Arbejde, Pilarer, Engle-Hoveder, Maling og Forgyldning, og i Mitten derpaa Kofods og Hustrues Vaabener; Neden under læses denne Inscription:

¹⁾ Ære være Treenigheden. ²⁾ I sin Alders (ætatis) 23. Aar.

Aleene Gud til Ære, og Kirken til Ziirlighed, er dette Epitaphium be-
kostet og opsat af Ærlig, Høyagtbare, Velviise og Velfornemme Mand,
Peder Kofod, fordum Borgemester i Rønne, tillige med sin Elskelige Hu-
strue, Erlige og Gudfrygtige Matrone, Elisabeth Mads Ravnsdaatter, hvilke
begge kom udi Ægteskab den 17. Januar 1619, og bleve de af Herren i
deres Ægteskab, som var 29. Aar, 11 Maaneder og 7 Dage, velsignet med
femten Børn, 9 Sønner og 6 Døttre, indtil Gud almægtigste den 24. De-
cembr. 1648. hannem ved Døden henkaldede, udi sin Alders 50. Aar, 6
Maaneder og 9 Dage.

Øverst paa samme Epitaphio læses denne Skrift:

Gud til Ære, og Kirken til Ziirath, haver den Ærlige og Gudfrygtige
Matrone Elisabeth Sal. Borgemester Peder Kofods Efterladte, ladet dette
Epitaphium staffere og bepryde, Sig, Sine, og andre til got Exempel, An-
no 1683.«

Peder Hansen Kofod var Kaptajn og Raadmand og senere Borgmester i Rønne. Med
hans Borgmesterembede fik det et brat og trist Endeligt. I 1644¹⁾ havde den svenske
General Wrangel bombarderet Nexø; og ved de Underhandling, der fandt Sted med
de bornholmske Militsofficerer, truede han stærkt. Officererne, og blandt dem Borger-
kaptajn Peder Hansen Kofod, blev bange og gik 11. Juni ind paa at betale en Brand-
skat paa 10000 Rigsdaler. Det lykkedes Officererne at faa de menige til at nedlægge
Vaabnene, hvilket de gjorde nødtigt, da de ikke var saa fejge som Befalingsmændene.
Ved dette usle Forræderi kom Bornholm hurtigt i svensk Magt. Ved Freden i Brømse-
bro 13. Aug. 1645 kom Bornholm atter i dansk Besiddelse. I Maj blev Borgmesteren
landsforvist og hans Gods inddraget. Han døde i Landsforvisning (samme Skæbne ramte
ogsaa hans to Brødre). Nogle Aar efter hævedes dog Kofod-Slægtens Ære igen af den
gamle Borgmesters Søn »Befrieren« Jens Pedersen Kofoed.

Efter sin Mands Død i 1648 fik Borgmesterenken ved kgl. Brev dateret 5/6 1649 Til-
givelse for sig og sine Børn for den af Manden begaaede Forseelse. Naar hun i 1683 op-
satte Epitafiet over sig og sin Mand, saa har det sikkert været for at understrege, at
Slægtens Ære ved Kongens Brev og Sønnens Bedrift nu var helt genoprettet. Hun blev
begravet 21. 9. 1685.²⁾

Ravn nævner (116),²⁾ at der er Epitafier i Kirken »synderligen over den
velfornemme Mand Peder Larsen Møller, Borgemester.« En Del af dette
Epitafium synes at være bevaret, idet der paa Bornholms Museum findes
et 107 cm højt og 127 cm bredt Panelstykke, der tidligere har bestaaet af
tre Felter med Kristus paa Korset i Midterfeltet og de to Røvere paa
begge Sider. Feltet med Røveren paa Jesu højre Side mangler, desuden
mangler Overkanten og Rammen yderst til højre. Træværket er helt uden

¹⁾ Torstenssonskrigen. ²⁾ Bidstrup: Stamtavle over Familien Kofoed S. 1.

Udskæringer, bortset fra Riller paa Pilastrene, der omgiver Malerierne, og hvorpaa halvrunde Bueslag hviler. Al Bemaling er groft og fuskeragtigt udført. Der ses Englehoveder med røde Vinger paa begge Sider af Felternes buede Del. Kristus er malet med Blodet strømmende ud af Naglegabene og Spydstikket. Der er ingen Personer ved Korset, men ved Korsets Fod ses en Hovedskal. Røveren, som er bundet fast til Korset, vender Ansigtet bort (som den ubodfærdige). Alle Farver er grumsede;

Fig. 41. Panel. Formodentlig Brudstykke af Borgmester Møllers Epitafium. Fot. Forf.

graablaa Skyer, Hudfarve graablaa, Lændeklæder graablaa, Jorden grøngraa, blaasort og brungul.

Allernederst læses sidste Del af en gylden Indskrift paa sort Bund »Borgmester Peder Laurssen M«(øller), Borgmester i Rønne fra 1646 til sin Død 1674.¹⁾

Panelet er paa Bagsiden malet med en graa Farve og bærer Mærker af fire Jernbeslag, der har været sat paa, før man malede det.

Et tredje Epitafium var opsat formodentlig paa Kirkens Sydmur. (Om Anbringelsen nævner Thura dog intet.)

»Paa et smukt Epitaphio, som med endeel Billedverk er prydet, sees Opstandelsen afmalet; Og derefter afgangne Poul Hansen Kofod, fordem Borger og Skipper i Rønne, med hans Hustrue og Børn afskildrede med denne Paaskrift:

Anno 1734. den 11 Octobr. er til Guds Ære, og dette hans Huuses Prydelse, denne Tavle med Malning bleven renoveret og forbedret paa egen Bekostning af Willum Poulsen Kofod, som tillige her paa har afskildret sine Forældre, og samtlige Sødskende; Hvoraf han og tvende andre, nemlig en Broder og en Søster udi Fødselen, ere betagne baade Hørelse og Mæle; Gud unde Forældre og Børn efter dette forkrænkelige tillige med

¹⁾ R. B. og B. S. 112.

de forhen i Herren hensovede Sex Børn, ved en ærefuld Opstandelse, det uforkrænkelige Liv.« (Thura S. 136.)

En Ligfane, der hang over øverste Mandsstol, altsaa i Kirkens Sydside, har følgende Indskrift:

»Hans Kongel. Mayests. til Danmark og Norge bestalter Fendrich den ædle og Mandhafte Mads Pedersen Kofod, er paa sin Ære-Seng hensovet den 11 Octobr. 1677;¹⁾ og hviler herunder ætat 51.« (Thura S. 134.)

Han efterlod sig en Hustru Maren Jensdatter, med hvem han i altfald havde tre Børn. Enken blev 8. 11. 1680 trolovet med Kapellanen i Rønne Anders Jensen.²⁾

En Ligfane, der naturligvis kun brugtes ved fornemme Begravelser, plejede at være sort og var gerne dækket af en Indskrift med Guldbogstaver, som fortalte om den afdøde. Ved Begravelsen blev den baaret foran i Ligtoget og derefter ophængt paa Kirkens Mur over Graven. Iflg. Thura har der i 11 af de bornholmske Kirker hængt tilsammen 22 Faner, den ældste fra 1654, den yngste fra 1743. En Ligfane over Captain Hans Koefod Hansen til Myregaard. † 1728, findes nu i Bornholms Museum.

BEGRAVELSER I KIRKEN

Rønne Kirke har som alle gamle Bykirker været anvendt til Begravelsesplads. Hele Kirken er formodentlig paa den Maade efterhaanden blevet taget i Brug til Gravsteder for Byens Standspersoner. Nogle af Gravene var murede, mens andre blot var stensatte. De fleste af disse Begravelsessteder har sikkert kun været den Plads, der blev optaget af selve Gravstenen; men enkelte var større; saaledes var det Gravsted, der oprindeligt tilhørte Borgmester Claus Kames, en af Førerne i Opstanden 1658, saa stort, at det spændte fra Mur til Mur.³⁾ Gravstederne var noget, der gik i Arv, hvilket forøvrigt ogsaa fremgaar af adskillige af Gravstenenes Indskrifter. Derfor har man ofte benyttet den samme Grav flere Gange; der er adskillige Eksempler paa, at indtil tre Kister blev stillet oven paa hinanden, saaledes at den øverste Kiste, selv om ogsaa den nederste var sunken sammen af Ælde, dog kom meget nær op til Gulvet.⁴⁾ Kirken var saaledes Samlingssted ikke alene for de levende, men ogsaa for de døde — indtil 1805, da al Begravelse i Kirken blev forbudt.

1) Maa være faldet under skaanske Krig. 2) Bidstrup: Stamtavle over Familien Kofod S. 2. 3) Zahrtmann i Bornh. Tidende 8. Decbr. 1915. 4) Meddelt af Malermester P. Kofod.

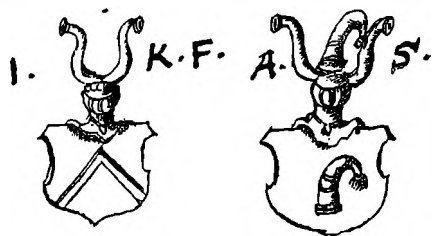

Fig. 42. Vaaben paa Gravsten over Jens Koefoed og Anne Spendt (efter Resens Atlas).

Der er bevaret en Del af Kirkens Gravstene, og vi har tillige Kendskab til Gravstene, der siden er forsvundne. Resens Atlas¹⁾ fra Slutningen af 16 Hundredtallet beretter: »I Koret: Ligger begravet under denne Steen Erlig oc Velbyrdig Mand Iens Koefoed til Kyndegaard som døde An. 1625, 9. Febr.. Ligger oc begravet under denne Steen Erlig oc Velbyrdig frue fr. Anne Spendt, Iens Koefoeds frue, døde paa Kyndegaard 1618 udi Novemb. Maaned.« (Resens Atl. S. 18).

Et Par Stumper af en 116 cm bred Gravligger af Gotlandsk Kalksten maa være lagt over Borgmester Esbern Kofod. Paa den stærkt slidte Sten kan kun enkelte Ord læses; paa højre Side langs Randen: [K]OFOD BORGEMESTER, paa venstre Side: MIN HOSTRV. Midt paa Stenen læses: DEN 23 JULY D[ØDE] SALIG LISBET KAMS [BORGEMESTER] KOFODS HOST[RV] [HVIS] SIELE GUD [HAVER]. Lisbeth Kams døde 1617. Hendes Slægt, hvoraf flere havde haft Betydning for Rønne, formodes at være indvandret fra Kames ved Clyde i Skotland (R. B. og B. S. 38 f.).

Gravsten over Borgmester Peder Lauridsen Møller død 1674. Materialet er gotlandsk Sandsten 219 × 134 cm. I Stenens Hjørner er anbragt Evangelisterne i aflange Felter, der afsluttes med en Bue foroven. De er fremstillet siddende som alvorlige, fuldkæggede Mænd, der holder Fjerpennen i højre og Evangeliebogen i venstre Haand. Deres Tegn er anbragt ved Siden af dem. Foroven og forneden paa Stenen er der Indskrifter, og paa Midten i et 109 cm højt og 115 cm bredt Felt ses en Fremstilling af Dommedag, helt i middelalderlig Stil og Aand. Kristus troner paa Regnbuen over Skyerne, han holder Jordkloden (Rigsæblet) i venstre Haand og slaar ud med højre. Paa hver Side af ham ses en basunblæsende Engel. Under Skyerne udføres Dommen. Paa Jesu højre Side fører Engle de salige op til Himlen ad Skyerne, der som en Trappe naar helt ned til Jorden. Paa den anden Side føres de fortabte af groteske Djævlæ med Flagemusevinger hen mod Helvedes Port, der er formet som et uhyre Dragegab. Man ser en Djævel føre en fortabt af Sted paa en Hjulbør, mens en

¹⁾ Resens Atlas Bornholm udg. paa Gads Forlag 1925.

Engel og en Djævel i Forgrunden kæmper om en Sjæl. Nutidens Menne-
sker smiler ad saadanne naive Fremstillinger; men den Slags Optrin blev
ikke hugget i Sten til at le ad, men i fuldt Alvor for at advare dem, der
besøgte Kirken, mod at leve saadan, at deres Sjæle blev ført til Helvede.

Til højre for Domsbilledet staar langs Randen (for dybet): OG DE
SKULDE GAA I DEN EVIGE PINE — og til venstre — MEN DE RET-
FÆRDIGE I DET EVIGE LIV.¹⁾ Foroven staar (for dybet) PHILIP —
derunder (ophøjet) CHRISTUS ER MIT LIF OC DET ER / MIG EN VIN-
DING AT IEG SKAL DØE / ANNO 16²⁾ / DØDE ÆRLIG AGT. OC VEL /
FORNEMME MAND B. PEDER / LAURSEN MØLER OC LIGER / HER
NEDEN UNDER BEGRA / VEN ANNO 1656 DØDE ÆRLIG DYDIG GUD-
FRYGTIG MA / TRONE S KIRSTINE .... / LAURS OC LIGER .... /
UNDER BEGRAV .....

Nederst:

VOR[T] HAAB ER CRISTUS ALENE / HER U[NDER H]VILER MAD S
PEDER / SØN D[ER DØDE] 15 AUG. ANO 1629 / OC A[NN]E PEDER[S]
DATTER [DØDE] DEN / 28 AUGT ANO 1671 HVIS SIÆLE GUD / HAF-
VE OC HØRER DENNE STEN / OC STED PEDER LARSØN MØL /
LER RAADMAND HE[R] I RØNDE / OC HANS HØSTRVE KIRSTINE
MADSDATTER OC BEGGE DE / RIS ARFVINGER TIL / UDHUGEN
DEN 11 SEPTEM 1643.

Om Borgmester Møller se R. B. og B. S. 75 f. 89, 92. Om denne Sten
(nu i Bornholms Museum) er det formodet, at den er hugget af Esber
Larsen Onsbjerg, der var Sten- og Billedskærer i Rønne, død 19. Juli
1713.³⁾

Sten over Bødker Jep Hansen og Hustru. Stenen maaler 126 × 176
cm. Fire forskellige stiliserede Blomster er anbragt, en i hvert Hjørne. I
en Oval paa Stenens Midte fremstilles Paaskemorgen. Kristus staar paa en
Kiste omgivet af romerske Stridsmænd. Hovedet er omgivet af en Straale-
krans, højre Haand er løftet til Velsignelse og i venstre holder han Sejrs-
fanen. Langs Randen af Stenen staar: HER UNDER LIGGER BEGRAF . .
[ÆRLIG OC VELFORNEMME] MAND IP HANSEN AABY SOM DØDE
AAR 16 . . DEN . . MED SIN KIERE HUSTRVW S . . M[ARG]RETE
PEDERSDAATTER SO[M DØDE 16]87 DEN 18 DICEMB.

Paa begge Sider af Midterovalen er to S-formede Indskriftsbaand,
hvorpaa staar tilhøjre: DENNE STEN OG GRAFSTED HØ[RER] IEB

1) Mt. 25. 46. 2) Plads ladt aaben til Aar og Dato. 3) R B. og B. S. 97.

HANSENS, og til venstre: FØRSTE HOSTRUES SAMTELI AARFVINGER TIL.

Jep Hansen var en af Byens brave Borgere; som nævnt skænkede han 1643 sammen med sin Broder et Orgel til Rønne Kirke og 1639 skænkede han Rønne Hospital den store Gave af 1000 Firemarksdaler.¹⁾

Gravsten over Andreas Hansen Kofod og Hustru, udført i gotlandsk Sandsten 215 cm × 139 cm. Midt paa Stenen er en 64 cm høj og 46 cm bred Fremstilling af Kristus paa Korset. To Mænd staar vendt mod Korset, een paa hver Side, begge klædt i knælange Kjortler. Til venstre staar en Mand med en skaalformet Svamp paa Isopstænglen. Til højre en Soldat med turbanlignende Hovedbeklædning med Lanse i Haanden og arabisk Krumsabel ved Hoften. Nederst paa Stenen ses et Dødningehoved mellem to Gange to korslagte Dødningeben. Til højre et udrundet Timeglas. Langs Randen staar: HER UNDER [HU]JILER ERLIG [V]ELFORNEMME MAND ANDREAS HANSEN KOFO[D] [SOM DØDE I HERREN] AAR 16[?] — — — MED SIN EGTEKIERESTE ERLIG DYDIG [GUD]KIER ELSKENDE MATRONE [GER]TRUD MADTDATTER. Under Midterbilledet staar: DENNE STEN [OG GRAV]STED HØRER [ANDREAS] HANSEN KOFOD HANS [HUSTRUE] DERES BØRN OG ARF[VINGER TIL]. — — — Over Billedet staar eet — eller flere — Citater. Øverst et Citat fra Psalme 104. 29: »DU TAGER DERES AANDE BORT, DA FORGAAE DE OG BLIFVE TIL STØF IGEN.«²⁾ Af Indskriften til venstre kan kun læses enkelte Ord og Bogstaver (DATTER — — ANDR[EAS] [HAN]S[E]N), af hvilke det synes at fremgaa, at de afdøde her omtales. Største Delen af Stenens højre Side savnes; om dennes Indskrift vides derfor intet. Stenen findes nu i Bornholms Museums Have.

Gravsten over Købmand Bohn 200 × 141 cm. Denne Sten er i sin hele Udførelse og Udsmykning som den foregaaende. En Indskrift nederst paa Stenen beretter: AAR 1702 ER DENNE STEN FERDIGORT. Langs Stenens Rand staar: [HER LIGGER] ERLIG HØYAGTBAR OC VEL FORNEMME [Mand] - - - [BO]HN BORGER I RØNNE OC HANDELS[MAND SOM] DØD[E] S. I HERREN A[NNØ] 1711 29 JAN. MED SIN EGTEKIERESTE ERLIG DYDIG OC GUD KIER ELSKENDE MATRONE

¹⁾ Se iøvrigt R. B. og B. S. 60. ²⁾ Ved Sammenligning med Indskriften paa den efterfølgende Gravsten maa det formodes, at Indskriften paa den tilsvarende Plads er den samme (se denne).

ELSEBY I[E]NSEDAT[R S]OM DØDE S. [I HE]RREN AAR 17 [ ]
 Under Midterbilledet staar: DENNE STEN OC GRAF/STED TILHØRER
 PEDER / RAASMAND HANS HUSTRU/DERES BØRN OC ARVINGER/
 HUES SKÆLE GUD HAFUER. Over Billedet staar: PSALMEN CIIII /
 [DU TAGER DERES AANDE / BORT DA FORGAA]E DE OC / BLIFUER
 TIL STØF IGIEN / ESAIAS XXVI CAP / MEN DINE DØDE SKULLE /
 LEFVE OC OPSTAA IGEN / OC GUDS REGEER NER / MARCI. I. CAP.
 Til venstre staar: SACHA XII DE SKULE SE / TIL MIG HUIL / KEN DE
 HAFUE IGENNEM / STUNGEN / ESAIAS LIII / HAND BAR / MAN-
 GES / SYNDER OC / [B]AD FOR / MISDEDERE / Til højre staar: MATI
 24 CAP / OC HAND SKAL / UDSENDE SINE / ENGLE MED EN / KLAR
 LYDEND / BASUNE OC DE / SKULE FORSAM / LE HANS UDVAL / DE
 AF DE FIRE UÆRFRAADEN / ENE ENDE PAA / HIMMELEN TIL.

Gravsten over Philip Rask og Hustru Kirstine Bohn. Stenen er af got-
 landsk Kalksten og maaler 208 × 136 cm. Udførelsen er ikke særlig god;
 Bogstaverne, der er en Blanding af Antikva og Skriveskrift er uregelmæs-
 sige, og hele Stenen er meget slidt, hvorfor alle Figurer er uskarpe, og
 Indskriften næsten udvisket. I Hjørnerne ses Evangelisterne med deres
 Navne staaende ovenover paa Skriftbaand; de skriver ivrigt i deres Bø-
 ger, og deres Symboler skimtes bag ved dem. I Midten foroven er hugget
 to Vaaben; til venstre ses i Skjoldet en svævende Sparre med nedadvendt
 Spids; oven paa en Stikhjælm ses Forkroppen af en Hjort, der vender
 mod højre (mod Stenens Midte). Vaabnet i Skjoldet til højre er udvisket.
 Oven paa Stikhjælmen ses som Hjælmtegn en Fugl vendt mod venstre
 (mod Stenens Midte). Hen under begge Vaaben et Indskriftsbaand, paa
 hvilket der synes at have staaet FR KB (☉: Filip Rask, Kirstine Bohn)
 Stenens Midte er inddelt i tre Felter foroven afsluttede med runde Buer.
 I det midterste Felt ses den opstandne Kristus staaende paa en Kiste med
 Sejrsfanen i venstre Haand og den højre løftet til Velsignelse. Felterne
 til højre og venstre herfor bærer Indskrifter, der er næsten helt for-
 svundne; dette gælder især det venstre Felt. Paa det højre kan læses en-
 kelte Ord og Bogstaver, af hvilke det synes at fremgaa, at det drejer sig
 om et Citat, hvorfra er dog uvist. Nederst paa Stenen mellem to Evange-
 lister ses en liggende Engel, der støtter venstre Albue paa et Timeglas og
 holder et Dødningshoved i højre Haand. Langs Stenens Rand staar: HER
 UNDER HVILER PHILIP RASK FORDUM STADSCAPITAIN I RON-
 NE SOM DØDE 1722 DEN 25 FEBRUAR TILLIGE MED SIN KIERESTE
 KIRSTINE HERMANS DATTER BOHNE SOM DØDE 1729 DEN 5

AVGSTI HVILKE MED DERES ARVINGER [DE]NNE STEEN OG BEGRAVELSESSTED TILHØRER. Stenen staar nu i Rønne Kirke paa Trappen op til Sydføjens Pulpitur.

En Gravsten af gotlandsk Sandsten 183 × 109 cm. I Hjørnerne Evangelisterne klædt i folderige Dragter og skrivende i deres Evangeliebøger. Paa Stenens Midte er en oval Laurbærkrans, hvori læses følgende Indskrift: IEG VED AAT MIN/FRELSERE LEFVER/OG HAN SKAL HEREFTER / OPVECKE MIG AF IORDEN / OG IEG SKAL DEREFTER OM/GIFVES MED DENNE MIN HUD/OG IEG SKAL SE GUD Y MIDT/ KIØD DEN SAMME SKAL IEG / SE[E] FOR MIG OG MINE ØYEN / SKULL[E] SKUE HANNEM OC / INGEN FREMMED IOB 19.¹⁾ Rundt om Ovalen ses flere Figurer. Øverst Kundskabens Træ, hvorom Slangen snor sig; paa begge Sider læses i to smaa Ovaler: til venstre: AF / AADAMS / OC EVA / FALDN / PARDIS, til højre: OC SLA / NGENS LI / ST KOM D / ØDEN NAER / OS VIST. Længere nede paa Stenen ses til venstre Adam, der med venstre Haand støtter Kransen om den store Oval og med højre holder Figenbladet for sit Skød. Til højre ses Eva, der lægger højre Haand med Æblet paa Kransen, med venstre holder hun Figenbladet foran sig. Herunder ses til højre og venstre to nøgne Barnefigurer med korslagte Ben og med den ene Albue støttet paa et Dødningehoved. Allernederst staar mellem tre krydsede Dødningeben og en Spade og Skovl: MEMENTO MORI (Husk paa Døden). Herover staar to Ovaler med Monogrammer, til venstre et sammenslynget DW og til højre ET (o: og) S og vist H og D: aabenbart det afdøde Ægtepars Forbogstaver.

Udover de foran nævnte Gravliggere, som har dækket over Grave under Kirkens Gulv, er der bevaret flere gamle Gravminder paa Byens Kirkegaarde.

1) Et Minde over Hans Hendrich Simsen og Hustru og Datter staar vist nok paa sin oprindelige Plads Syd for Taarnet. Paa en bred, uornamenteret Gravligger rejser sig en Søjle af Nexø Sandsten over en terningformet Fod, der foroven bærer en Relieffremstilling af en antik Lampe. paa Bagsiden en lignende Afbildning af en Kande. Søjlen bærer følgende Indskrift udført i Skriveskrift:

¹⁾ Job. 19. 25—27.

H. S. I.
 Hans Hendrich Simsen
 fød i Lybeck den 1ste Januari 1721
 død i Rønne den 15de Februari 1787
 og
 hans Kone
 Anne Elisabeth fød Ericsen
 af Ibskersogn F. dn 23 Juni 1727 død dn 18 Oct. 1805.

Tillige
 En Sønnedatter
 Anne Elisabeth Simsen
 fød dn 3 Marti 1804 Død dn 25 October 1805.
 Mig dyrebare Støv af Fader Moder Datter
 Henvil i fred og Roe herunder denne Steen.
 Naar Dødens kolde favn mit Legem og omfatter.
 Et hvilested dig nær da Frede mine Been.
 Saa satte
 af
 Øm Hengivenhed
 H. H. Simsen.¹⁾

2) Gravligger af Nexø Sandsten 192 × 126 cm. Stenen er uden egentlig Udsmykning, men har dog langs Randen en smal profileret Kant og i Midten en ophøjet Oval, hvor den religiøse Formaning til Betragteren har fundet Plads. Paa Stenen er med Skriveskrift indhugget:

Maren Bohn født Schor
 levede fra 8de Julii 1736
 til 6te December 1808
 Tillid til Gud
 er den bedste Rigdom
 Tyrannie Fængsel og Død
 kan ikke formindske dens Værd.

Den som frygter for Døden
 frygter for sin Gud
 og er ulykkelig
 Jochum Anker Bohn
 født den 20 December 1756
 død den 1ste May 1809
 Gud velsigne disse Ægtefæller
 kun Støv bevares herunder.

Stenen staar nu paa Trappen inde i søndre Fløj af Kirken.

¹⁾ Har opført Amtsgaarden i Rønne.

3) Museet opbevarer to Stumper af en 90 cm bred Gravligger af Nexø Sandsten, der har ligget over Provst Transes Grav (han døde 1808). Lidt af Indskriften kan endnu læses eller rekonstrueres:

Her
Giemmes Støvet
[af]
[Christian Transe]
[Sognepræst]
for
Rønne og Sct. Knuds
Menigheder
[født]
d. 4 Januar 1746.¹⁾

4) Paa søndre Kirkegaard staar fjernet fra sin oprindelige Plads Gravstenen over Provst Jensen. Stenen, der er af Nexø Sandsten, er en oval Plade og maaler 125 × 96 cm. Indskriften, der er i Skriveskrift, lyder:

Her hviler
de jordiske Levninger af
Bornholms Amtsprovst Johan Jensen
født i Odense den 18de Dec. 1756
død i Rønne den 20 Dec. 1824
Viisdom og Kiærlighed
gav ham Held i Livet.
Gudsfrygt og Troe Fred i Døden.

5) Det mest anselige af de ældre Monumenter paa Søndre Kirkegaard er det Gravminde, som oprindeligt har staaet der, hvor nu en Trappe fører ned mod Vest fra den ældste Del af Kirkegaarden.²⁾ Monumentet staar nu ved Siden af denne Trappe. Det er af Nexø Sandsten i flere Afsatser og har en Højde af 310 cm. Nederst har der siddet en nu forsvundet Figur i en Niche. Ovenover sidder en firkantet, stærkt forvitret Marmorplade, der bærer en næsten ulæselig Indskrift. Øverst sidder en rund Marmorplade indrammet af en Slange, der bider sig selv i Halen; denne Plade har uden Tvivl engang baaret en Indskrift, af hvilken intet er bevaret.

Indskriften paa den firkantede Plade lyder:

Her under Hviler
Johan Henrich August Valentin v. Kohl
Generalkrigskommissær og Ridder af Dabrg.

¹⁾ Iflg. Vita født 3. Jan. 1746. ²⁾ Iflg. Graver Pihl.

født (ulæseligt) 1764 døde d. 13. Juli 1820

Han var

Kongens troe Mand
 Fædrenelandets djærve Forsvarer¹⁾
 sine Medmenneskers ædle Velgjører
 hans tidlige Død
 gav hans Hustru og Børn
 en Sorrig som kun
 Fornuft og Tid
 kan lindre.²⁾

Rønne Museum ejer hans Portræt, et lille ret tarvelig udført Maleri, et Brystbillede, der viser en Mand i rød Uniformskjole med Ridderkors. Billedet maa være malet i hans sidste Aar, da det viser en ældre Mand med tyndt graat Haar og Bakkenbarter, Ansigtet er ret udtryksløst og intetsigende. Hans og hans Frues Silhuetter er afbildede i »Jul paa Bornholm« 1933.

6) Ved Siden af Kommandant von Kohls Monument ligger Gravstenen over Cancelliraad Pingel; denne har vist oprindeligt staaet der, hvor nu v. Kohls har fundet Plads.³⁾ Gravstenen, der er en meget tyk Granitplade, har en ejendommelig Form; den er en 125 cm høj Oval, hvori er indfattet en firkantet uforvitret Marmorplade med en klar Indskrift i Antiqua:

HERUNDER HVILER
 CANCELLIRAAD
 JACOB CLAUDIUS
 PINGEL
 FØDT D. 3die MARTS 1784
 DØD D. 28de JUNI 1835
 I 15 AAR POLITIMESTER I RØNNE
 HAN VAR EN ÆDEL MAND
 I ORDETS FULDESTE BETYDNING
 DEN KIÆRLIGSTE ÆGTEFÆLLE
 DEN ØMMESTE FADER
 AGTELSE OG KIÆRLIGHED
 LEDSAGE HANS MINDE⁴⁾

¹⁾ Christiansø blev 24. Okt. 1808 angrebet af en engelsk Eskadre, der fra Kl. 7^{1/2} Morgen og til Kl. 5 Eftm. bombarderede og beskød Fæstningen, hvorved Kommandanten Captajn i Sætaten og 17 Mand blev saaret og en Kvinde og 6 svenske Krigsfanger dræbt (trykt Seddel bag paa hans Portræt i Bornholms Museum). ²⁾ Da hun ret hurtigt indgik nyt Ægteskab med Cancelliraad Pingel, maa hendes Fornuft paa det Tidspunkt have faaet Bugt med hendes Sorg. ³⁾ Iflg. Graver Pihl. ⁴⁾ Omtales (med Portræt) i R. B. og B. S. 195.

Fig. 43. Smedet Gravminder.

7) Gravmindet over Smedemester Nicolai Holm. Dette Mindesmærke bestaar af en oval Jernplade 81 cm høj, især ejendommelig ved sin Udførelse. Gravminder af Jern var i 1800-Tallet almindelige vist over hele Danmark; men de var sædvanligvis støbte i en Form, der ogsaa gengav Indskriften. Holms Gravminder er derimod smedet. Den ret tynde Plade er forstærket med en ophøjet Kant, og Indskriften er dannet af ganske tynde Jernstrimler. Det er Sønnen Smedemester Hovald Holm, der har udført dette Minde over Faderen. Da han havde som Speciale at ud-

føre kunstfærdige Smedejernsgitre,¹⁾ har han fundet Glæde i at udtænke og udføre dette smukke Stykke Haandværk. Gravmindet er nu paa Bornholms Museum; men tidligere fandtes det paa østre Kirkegaard.

DEN NYE KIRKE

Da den gamle Kirke var fyldt med Pulpiturer, og det gamle Tagværk for at afhjælpe dets Skrøbeligheder efterhaanden var forsynet med en Mængde Stivere, kom Kirken til at frembyde en betydelig Brandfare; hertil kom, at Tagværket med Undtagelse af det over Nordfløjen trængte til Fornyelse; selv inde i Kirken kunde man i Koret se, hvordan de uheldige Afstivninger fik Loftet til at bue nedefter. I 1904 blev det derfor paalagt Kirkeinspektionen at komme med Forslag til at afhjælpe Brandfaren. Der nedsattes saa et Udvalg, der havde mange og lange Forhandlinger, hvori en Mængde Forslag blev gennemdrøftet. Til sidst enedes man i 1915 om et Forslag, der gik ud paa at nedrive Taarnet og Kirkens sydlige Halvdel, gøre Kirken bredere og forlænge den mod Vest, men iøvrigt, stort set, bibeholde Kirkens gamle Ydre, idet der dog tilføjeds en Sydfløj. Murene

¹⁾ H. Hiorth: Bornholms Spare- og Laanekasse 1844—1944 S. 37.

gjordes højere — Overkanten af det bevarede Kalkmaleri viser, hvor høje Murene har været i den gamle Kirke.

Det indre blev helt forskellig fra den gamle Kirke. Oprindeligt skulde den nye Kirke have Bjælkeloft, som den gamle havde haft det. Men da det viste sig, at Hvælvinger kunde opføres med samme Bekostning, foretrak man at overhvælve Kirken. En Murer rejste til Køge for her at studere Hvælvningsteknik. Hvælvingerne bæres af otte romanske Granitsøjler, de fire mod Syd staar paa den gamle Sydmurs Plads; Kirkens Indgange blev omfattede med romanske Granitportaler. Altermaleriet fik en ny Indfatning af mørkt Egetræ med Fløje smykket med gotisk Føldeværk. Alterbordsforsiden af Egetræ er udsmykket med Korslammet. Prædikestolen af mørkt Egetræ bærer gotisk Foldeværk og stiliserede Kors. Det gamle Paxske Pulpitur er nu kommet til Ære og Værdighed som Orgelpulpitur mod Vest. Over Sidefløjene er ligeledes anbragt Pulpiturer, saa Kirken nu ialt har 900 Siddepladser.

Den store Lysekroner fra 1620 hænger nu i Koret, men den mindre — og smukkere — er af en eller anden uforstaaelig Grund hængt af Vejen i Sakristiet i Nordfløjen. Her hænger ogsaa det gamle Altermaleri fra 1797. Et Rum oven over Sakristiet anvendes til Konfirmationsundervisning. Her findes Felterne af den gamle Skiftestol; og her hænger de bevarede Portrætter af Rønnes gamle Sognepræster — iblandt disse et stort Maleri af

Fig. 44. Kirkens Indre set mod Koret.

Fig. 45. Kirkerummet set mod Vest. Fot. Kustode Holm.

Pastor F. V. Christensen. Paa Nordfløjens Trappe hænger Præstetavlen, og paa Trappen op til Sydfløjens Pulpitur er anbragt to gamle Ligsten.

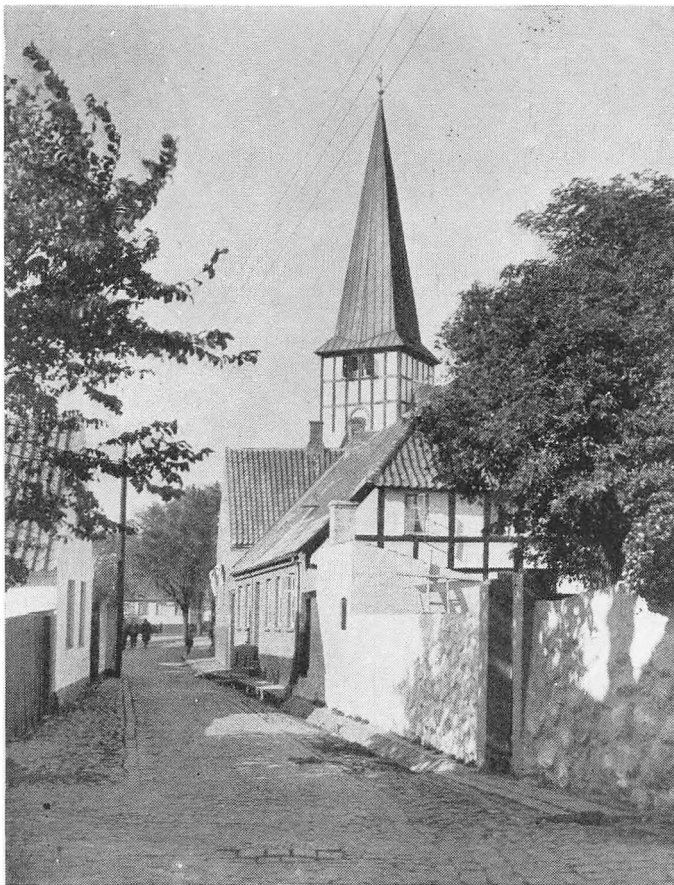
Den 17. Okt. 1915 holdtes den sidste Gudstjeneste i den gamle Kirke. Dagen efter begyndte Nedrivningen, der tydeligt viste, at det ikke var Kirkens Mure, der var brøstfældige — tværtimod — de var næsten ikke til at faa brudt ned.

Den nye Kirke indviedes 26. Maj 1918. Den kom paa Grund af Krigen til at koste 230.000 Kr., hvilket var langt mere end fra først af beregnet.

At det nye Kirkerum er større og højtideligere end det gamle, kan ikke bestrides, selv om det kan synes en Ven af gamle Kirker brutalt at foretage saa voldsomme Forandringer med et ærværdigt, gammelt Kirkerum, som her er sket. Men en Ting savner den nye Kirke fremfor den gamle, den savner Hygge. Rummet virker bart og koldt, noget som er fælles for næsten alle nye Kirker. Men naar Kirken forhaabentlig om faa Aar faar Glasmalerier i Koret, vil de bidrage til at give Rummet mere Stemning, deres Farver vil fange Øjet, og Lyset, der falder gennem dem, vil da fylde Koret med blødt Lys.

En ny Kirke kan aldrig naa Middelalderens Kirker i Højhed og Ro:

men naar vi bygger Kirke, har vi Pligt til som de Slægter, hvis Legemer forlængst er smuldrede i Gravene, at gøre alt for at udsmykke Guds Hus saaledes, at ogsaa selve Rummet kan være en Forkyndelse om Gud og hans store Herlighed.

Fig. 46. Kirkens Spir set fra en af de gamle Gader.

Sct. Knuds Kirke

KIRKEGAARD

Kirkegaarden maaler ca. 60 m paa hver Side; Størrelsen er derfor ca. 3600 m².

Hegnet om Kirkegaarden har formodentlig altid været en Kampestensmur, som det er det almindeligste paa Bornholm. Det nuværende Gærde er dog næppe oprindeligt. Et nyt Gærde synes at være opført 1855. I dette Aar blev det af Kirkesynet fundet »fornødent at opføre et nyt og høiere Gjærde omkring St. Knuds Kirkegaard. Men da det gamle Gjærde især paa den vestre Side har en bugtet Retning, maa det ansees ønskeligt at et retliniet Hegn skulle (?) anbringes (?) ved Opførelsen af det nye Gjærde.« Desuden ønsker Beboerne, der hidtil kun har haft Plads til Heste og Vogne paa søndre Side af Diget og tildels mod Øst, hvor Vejen gaar, at der skaffes Plads ogsaa mod Vest og Nord ved at købe seks Alen af den tilgrænsende Jord langs med Vest- og Østsiden.¹⁾ Der er nu græsbevokset Fortov ogsaa mod Vest og Nord. Mod Syd er der nu 17 Jernringe til at binde Heste i, mod Øst 28.²⁾

Murens Højde er gennemsnitlig 150 cm, men skifter fra 140 til 160 cm; den maaler foroven kun 20—30 cm, men støttes paa Indersiden af en ca. 225 cm bred Vold, der skraaner jævnt op til Murens Overkant. En anden Ejendommelighed ved Muren er, at der af alle Hjørnerne er afskaaret Trekanter, der alle er forskellige i Størrelse; de maaler fra 390 cm (Sydvesthjørnet) til 540 cm (Sydøsthjørnet).

Der er Indgange mod Syd, Øst og Nord, der lukkes af Trælaager. Nordindgangen er der dog ingen Brug for, da der til den hverken fører Vej eller Sti.

---

¹⁾ Rønne Kn. Embedsbog 4. Okt. 1854 S. 107 b f. ²⁾ Der blev i 1854 opsat 47 Øjeholte med Ringe til at binde i (K. Rgs.). Iøvrigt er disse Ringe overflødiggjort af den Stald — af Brædder — der nu staar øst for Kirkegaarden.

I ældre Tid synes hver Familie ikke at have haft sit faste Begravelsessted; men 19. Juli 1744 samlede Provst Buchhave Menigheden paa Kirkegaarden, og det blev bestemt, hvor hver Familie skulde have sit Lejested.¹⁾ Der er desværre ingen helt gamle Gravsten bevaret; de ældste er ca. 100 Aar.

Paa Kirkegaardens Nordside knejser 8 og paa Vestsiden 6 mægtige Træer, Elm og Ahorn, der er paa Højde med Taarnet; de har antagelig været blandt de Træer, som iflg. Kirkeregnskabet plantedes 1846. I 1854 solgtes deres Forgængere, en Del Asketræer og Tjørne ved Auktion (K. Rgs.).

Det nuværende Materialhus, der er anbragt mod Syd i Diget, har haft en Forgænger, som i 1914 blev revet ned paa Grund af Brøstfældighed. Samme Aar opførtes det nye for en Pris af 2950 Kr. Heraf betalte Knudsker Gildeslaug 18—1900 Kr. (K. Rgs.)

S A G N

Om mange Kirker fortæller Sagnet, at Jætter, efter at Bygningen var opført, har søgt at knuse dem med store Klipper. Om Blejhajl-Stenen i Knudsker Plantage fortælles, at den er kastet fra Skaane af en Jætte, der brugte sit Strømpebaand som Slynge, for at ødelægge Sct. Knuds Kirke. Men Jætten maa have været altfor vred, og derfor fløj Stenen for langt.²⁾ Efter en anden, aabenbart meget yngre Form for dette Sagn, skal Stenen være kastet af Printzenskölds Hustru for at knuse Vestermarie Kirke.³⁾

K I R K E B Y G N I N G E N

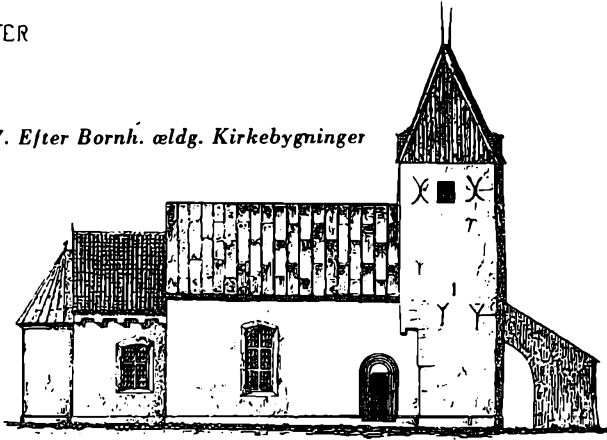
En stor Del af Danmarks middelalderlige Kirker, maaske næsten alle, er først byggede som Trækirker. De fleste af dem har nok været meget simple, ikke andet end tarvelige Træskure. De norske Stavkirker betegner en langt senere og langt mere udviklet Form. De ældste danske Kirker synes — efter bevarede Rester i Lund — at have været dannet af kløvede Egestammer, der var rammet ned i Jorden med den plane Side indefter. Vægplankerne blev holdt sammen indbyrdes ved løse »Fjedre« af Træ, der passede ind i Noter skaaret i Stammen.⁴⁾

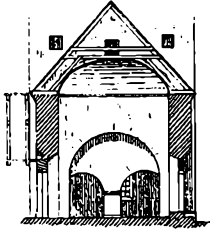
¹⁾ Skrivelse indsat bag i Knuds Kirkes Regnskabshog 1684—1803. ²⁾ Efter Optegnelse i »Dansk Folkemindesamling« af Karen Kofoed, Knudsker. ³⁾ Optegnelse i »Dansk Folkemindesamling« af Sandemand K. Eriksen, Vibegaard, Knudsker. ⁴⁾ Se iøvrigt Becket: Danmarks Kunst I S. 21—25.

KNUDSKER

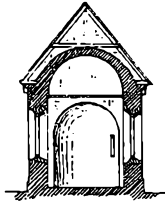
Fig. 47. Efter Bornh. ældg. Kirkebygninger

NORRSIDE

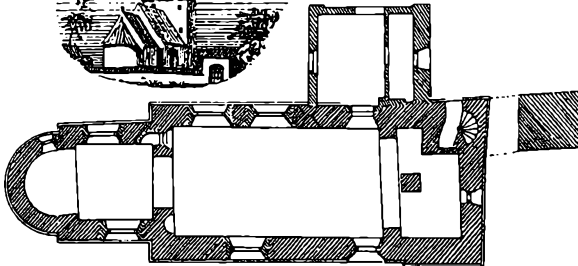
Snit Syd-Vind
Stab

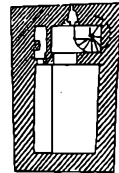
Snit Nord-Syd
Kor

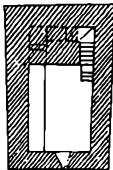
Snit Nord-Syd
Stab

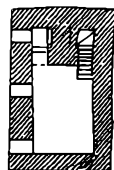
1de Stokværk

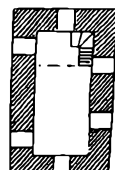
2de Stokværk
Snit i Aksen fra Gaden

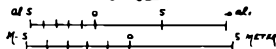
2de Stokværk
Snit i Aksen fra Gaden

3de Stokværk

4de Stokværk

M. Nyrop

At den nuværende Sct. Knuds Kirke har haft en Trækirke som Forgænger, støttes af, at der er bevaret en stærkt forvitret Egeplanke, som blev fundet paa Kirkeloftet og efter det særlige Kirkesyns Ønske er indsendt til Nationalmuseet 1939. Planken, der er 141 cm lang og 36 cm bred, er afhugget i den ene Ende og bærer paa begge Sider Spor af Noter. Det antages, at den engang har siddet som en af de lodrette Sideplanker i en gammel Stavkirke.¹⁾

For Knuds Kirke gælder det samme som for alle danske romanske Kirker, med et Par Undtagelser, at vi ikke kender Indvielsesaar;²⁾ der kan derfor kun gisnes om den sandsynlige Opførelsestid. De bornholmske Langkirker anslaaes til at være opført i Tiden 1150—1200.³⁾

Materialet til Murene er det sædvanlige paa Bornholm: kløvet Granit med enkelte Limensgadesten ind imellem. En Ejendommelighed ved Skibets Mure er, at de er meget høje i Forhold til Længde og Bredde. Murhøjden er 6,25 m maalt fra Loftet. Skibets Længde er 12,30 m. Korets uden Apsis 4,55 m, Skibets indvendige Bredde 5,25 m, Korets 3,65 m. Muren, der er 100—110 cm tyk, har en simpel Sokkel med Skraakant. »Den ejendommelige halve Rundstav i Soklen, der er karakteristisk for skaanske Kirker, som henføres til Carl Stenmesters Værksted,« findes ogsaa anvendt paa flere bornholmske Kirker.⁴⁾ Paa Knuds Kirke er den anvendt paa Absidens Gesims. Se Fig. 48.

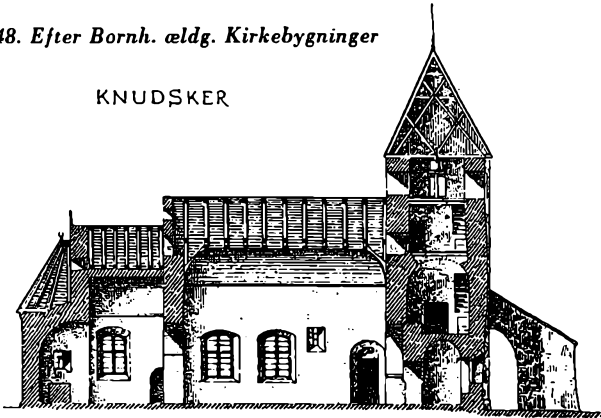
De gamle Indgange er endnu bevaret; dog er Mandsindgangen ikke oprindelig, men Nordindgangen er urørt. Døraabningens Indfatning har rund Bue foroven og gaar trappeformet indefter. Yderst en Rundstav, derefter to retvinklede Trin, der følges af en halv Rundstav og afsluttes af en ret Vinkel. Dørfeltet er halvrundt og uden Relief, men har Kragsten i Hjørnerne. En saadan Dørindfatning »viser mod Skaane.«⁵⁾ Døraabningen, hvis Lysning er 97×203 cm, har endnu en gammel Egetræsdør fra Renaissancetiden. Se Fig. 48. Døren, der har to indvendige Planekryds⁶⁾ med dekorative udskaarne Kanter, har kunnet aabnes indefter; den maaler 110×240 cm.

I Skibets Sydindgang, der maaler 104×232 cm, sidder der nu en ny Egetræsdør med smedet Beslag, der har Alfa og Omegategnet,⁷⁾ en Hen-

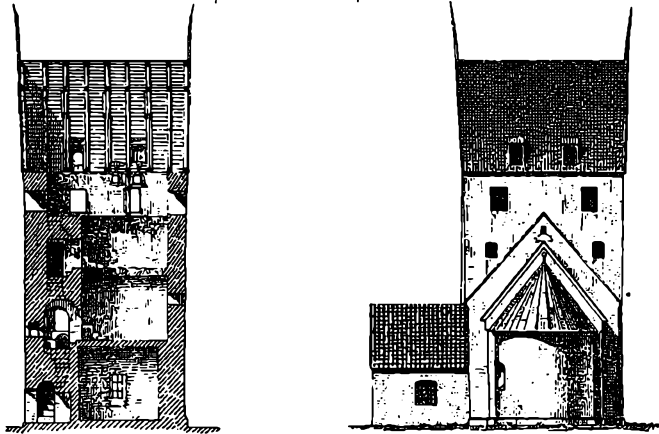
¹⁾ Meddelt af Magister Otto Norn, Nat. Mus. ²⁾ Gjellerup ved Herning er indviet 1140, Gumløse i Skaane 1191. ³⁾ Becket: Danmarks Kunst I S. 182. ⁴⁾ som ³⁾. ⁵⁾ Som ²⁾. ⁶⁾ Nederste Kryds er fornyet af Nat Mus. 1938 desværre saaledes, at det alt for tydeligt fremgaar, at det er nyt. ⁷⁾ Findes ogsaa i Sct. Knuds Kirkes Segl.

Fig. 48. Efter Bornh. ældg. Kirkebygninger

KNUDSKER

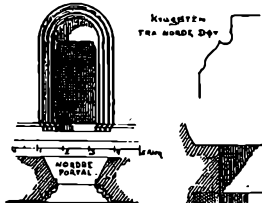

SNIT FRA Ø-V

SNIT AF TAARNET FRA S-N.

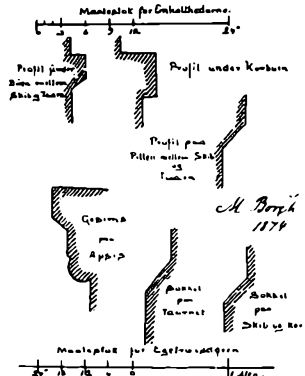
SIDE MOD ØST.

Profil af nordre Portal

EGBRUGER fra nordre Portal

0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20
0 2 4 6 8 10 12 14 15
15 Mtr

tydning til Johs. Aabenbaring 1,8 »Jeg er Alfa og Omega, siger Gud Herren, han, som er, og som var, og som kommer, den almægtige.«

Vaabenhusets Dør, der ligeledes er af Egetræ med Jernbeslag, er indsat 1943 og er bekostet af Knudsker Gildeslaug.

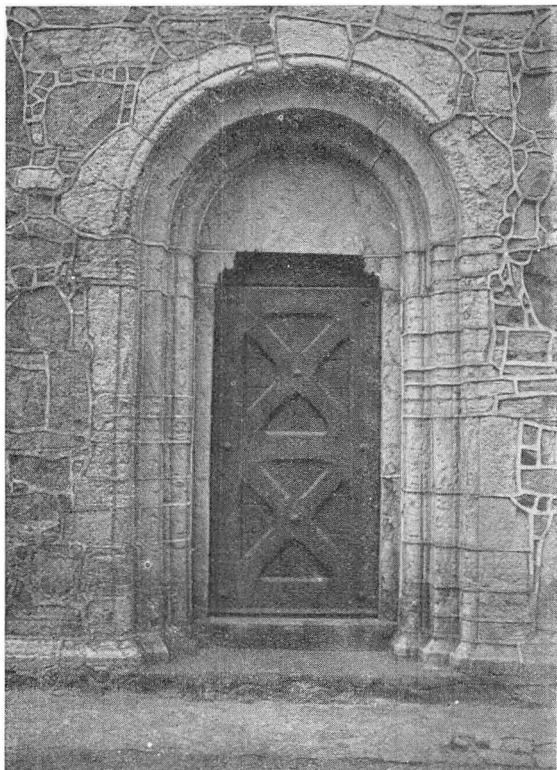

Fig. 49. Norddøren. Efter Fot. i Bornh. Mus.

I nyere Tid er der udhugget store Vinduer, to i Skibets Sydmur og eet særlig stort imod Nord; i Koret er et Vindue mod Nord og et mod Syd. Disse Vinduer er næppe lige gamle, men der kendes kun Alder paa eet af dem, idet der 1760 blev udhugget et nyt Vindue paa Nordsiden (K. Rgs.), formodentlig Skibets Nordvindue. Dette er det største af alle Kirkens Vinduer, det maaler i Lysningen 318×136 cm. Da Kirkens øvrige store Vinduer har næsten ensartede Maal — Lysningens Bredde varierer fra

Et af Skibets oprindelige Vinduer¹⁾ er bevaret; det findes paa Sydmuren lige Øst for Døren. Lysningen, der sidder midt i Muren, er 97 cm høj og 28 cm bred og skraaner indvendig udefter undtagen foroven, hvor den næsten er vandret. Udvendig har Vinduet Bue og Skraaning helt rundt.

Sydvinduet i Apsis, hvis Lysning maaler 45×94 cm, skraaner indvendig kun udefter til Siderne og er foroven og forneden vandret; det maaler 94×102 cm; udvendig har det Bue og fuld Skraaning; det sidste gælder ogsaa det indfra tilmurede Østvindue, der foroven er ommuret, det maaler 80×130 cm.

¹⁾ Formodentlig har Kirken oprindeligt haft fire Vinduer i Skibet.

132 til 140 cm, Højden fra 220—225 cm — er der Grund til at formode, at de er udhugget samtidig.¹⁾ Det maa derfor anses for sandsynligt, at disse Vinduer stammer tidligst fra Middelalderens Slutning, senest fra det første Hundredeaar efter Reformationen.

En Ejendommelighed ved Kirkens Vinduer er, at de alle — med Undtagelse af det nye Vestvindue, som giver Lys til det lille Rum under Taarnet — er forsynet med indvendige Jernstænger. Naar dette er sket, vides ikke; men Grunden maa være, at man vilde sikre sig mod Indbrud; maa-ske har netop Kirkeran ført til, at man sikrede Vinduerne. Ældst blandt disse Gitre er uden Tvivl Jernstængerne for Korets Sydvindue, der har seks lodrette og fem vandrette firkantede Stænger; de lodrette er ført igennem Huller i de vandrette. Mens dette Gitter er anbragt helt uden Hensyn til Vindueskrydset, er det modsatte Tilfældet ved Kirkens andre Vinduer; her har man netop sparet Jernstængerne, hvor de svære Vindueskryds sidder. I alle Vinduer er der fire lodrette Stænger; i Skibets Nordvindue er der seks vandrette og i de øvrige fem. Jernstængerne, der er firkantede, er i Krydsene samlede af Ringe.

De to store Vinduer i Koret og Buen om Apsis er i nyere Tid blevet indrammet af tarvelige Stukornamenter, der foroven prydes med Chr. VIII's kronede Monogram.

I nordre Kormur er et oprindeligt Murrum 60 cm dybt og bredt og 44 cm højt; det har sikkert fra første Færd været beregnet til Gemmested for Kirkens hellige Kar, der nu opbevares uden for Kirken. Men det lille Murrum tjener stadig som Gemmested for Kirkevinen og det lille, gamle Daabsfad.

Skibet er dækket af Bjælkeloft. Det nuværende Loft er dog ikke ældre end fra 1906 (K. Rgs.) Dette Loft afløste et Tøndehvælv af Brædder, hvis Runding gik paa Tværs af Skibet. Hvor gammelt dette Hvælv var, vides ikke; det fandtes dog ialtfald før 1857 (Brunius).

Heller ikke dette Hvælv har været Kirkens oprindelige; men Skibet har, som det er det almindelige ved romanske Kirker, først haft Bjælkeloft. Paa den Tid, da Skibet var dækket af Hvælving, kunde endnu »den tidligere Taglinie skjælnes paa Taarnmuren.«²⁾

Koret er dækket af en oprindelig Tøndehvælving af Sten; det samme gælder Korrundingen.

Skibets Tag har fra første Færd — paa samme Maade som Rundkir-

¹⁾ Dette støttes ogsaa af deres Anbringelse. ²⁾ Bornholms ældgamle Kirkebygninger.

kerne stadig er det — været dækket med Egespaan.¹⁾ Senere fik det Tegltag ialtfald før 1833, da det efterses. Dette afløses inden 1889 af Zinktag, der imidlertid altid var utæt, hvorfor det i 1906 maatte erstattes med Skifertag (K. Rgs.) Dette er endnu Skibets Tag.

Koret har massivt Stentag, der rejser sig op over Hvælvingen som Saddeltag, der dækkes af svære Stenplader, lagt taglagt over hinanden.

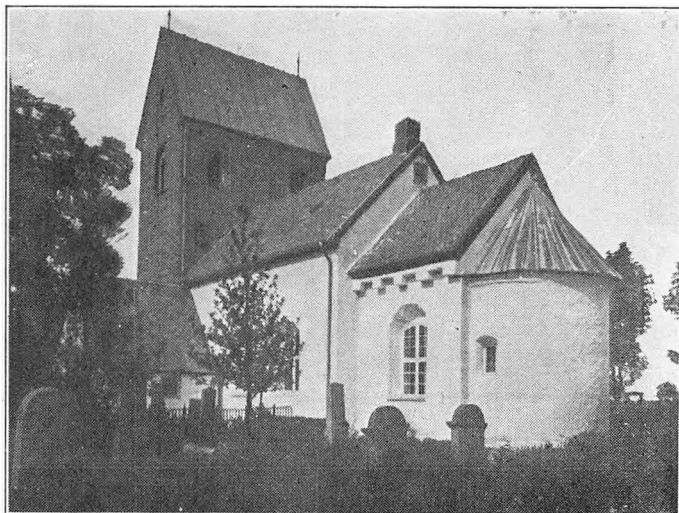

Fig. 50. Sct. Knuds Kirke.

Disse Plader er ret store, vel omtrent en Meter brede. Materialet er bornholmsk Silurkalk, dels Ortoceratitkalk fra Aaker og dels Andrarumskalk fra Pedersker.²⁾ En saadan Tagkonstruktion stammer fra Irland, hvorfra den ad ukendte Veje er naaet til Danmark; her kendes den dog kun i et Par skaanske og bornholmske Kirker. I Østre Ingelsted og Valleberga i Skaane har Kirkernes Kor Stentage, paa Bornholm har den nu nedbrudte Østermarie Kirkes og muligvis Ols Kirkes Kor haft Stentage.³⁾

Knuds Kirkes Kor har endnu sit gamle Stentag, men det er dækket af Tagværk, oven paa hvilket der hviler et Tegltag, som fornyedes 1914 (K. Rgs.).

Apsis er dækket med Bly og har sikkert altid været det.

¹⁾ Dette fremgaar af, at der 1753 fandt en Omtækning Sted, til hvilken blev indkøbt Egespaaner K. Rgs. 1684—1803 S. 43. ²⁾ Iflg. Fotografier og Beskrivelser indsendt 1914 af Prof. Bidstrup til Nationalmuseet. ³⁾ Becket: Danmarks Kunst I S. 55.

Vaabenhuset har den Skæbne fælles med de fleste danske Kirkers Vaabenhuse, at vi ikke engang kender dets omtrentlige Alder. Men det kan dog antagelig være fra Slutningen af Middelalderen. Dette gælder dog kun delvis det nuværende Vaabenhus; for det blev i 1850 udvidet for 60 Rdl., og et Skillerum opsat for 25 Rdl. (K. Rgs.). En Opmaaling viser, at Vestmuren, der vel er den ældste Del, er 85 cm tyk, Syd- og Østmuren derimod kun 36 cm tyk. Ved en Halvstensmur er et smalt Stykke imod Vest skilt fra Vaabenhuset for at være Omklædningsrum for Præsten og Venterum for dem, der skal have Barn i Kirke.

T A A R N

Mens næsten alle danske Kirketaarne er langt yngre end Kirkerne, er ikke mindre end seks bornholmske Kirketaarne oprindelige.¹⁾ Grunden er ligetil. De fleste danske Kirketaarne er opført som Klokketaarne,²⁾ men de bornholmske blev opført som Fæstningstaarne. Udsat og ensomt beliggende, som Bornholm er, vilde Folk have et Værn; og den samme Vilje til at forsvare sig mod Fjenden, der fik Bornholmerne til at opføre Rundkirkerne, fik dem ogsaa til at føje solide Borgtaarne til alle Langkirkerne.

Mens danske Kirketaarne oftest er smallere end Kirkeskibet, er de bornholmske tværtimod bredere; og som i Rundkirkerne sikrede man sig mod Fjenden ved solide Hvælvinger og smalle, murede indvendige Trapper. Ofte er der ikke Forbindelse mellem Underrum i Taarnet og Kirken; men i Knuds Kirke aabner Taarnrummet sig ind mod Kirken ved to halvrunde Buer, og Taarnets Østmur hviler paa en svær firkantet Pille. Dette Rum overhvelves af en Tøndehvælving paa tværs, og i Rummets Sydvesthjørne var Opgangen til Taarnet — nu er den udvendig fra Vest.

Andet Stokværk var ogsaa dækket af en Tøndehvælving paa tværs af Skibet. Midterdelen af denne er senere styrtet ned; »ikke umuligt efter at man har borttaget Kirkens Bjælkelag.«³⁾ Fra dette Rum førte tidligere en Aabning ind paa Kirkeloftet,⁴⁾ som tilmuredes, »efter at man for at holde sammen paa Taarnet, har lagt en Tverbjælke med Anker ind i den.«⁵⁾

I Taarnets fjerde Stokværk var Klokkerne ophængt. Paa den Tid, da Taarnet byggedes, anvendtes kun smaa Klokker, og det er derfor kun be-

¹⁾ Knuds, Bodils, Rø, Østermarie, Ibs og Aa Kirkes Taarne. ²⁾ Paa Bornholm gik man sine egne Veje, for til Bodils, Ruts og Ibs Kirker opførtes fritstaaende Klokketaarne. ³⁾ Bornholms ældgamle Kirkebygninger. ⁴⁾ I 1876 blev den nedstyrtede Hvælving genopført og der skaffedes Passage fra Taarn til Kirkeloft. ⁵⁾ Som ³.

regnet til at kunne bære saadanne. Da man i 1702 anskaffede den største Klokke, viste det sig, at Taarnet ikke kunde taale de stærke Rystelser, som Ringningen med denne Klokke førte med sig. I 1784 blev det brøstfældige Taarn repareret,¹⁾ og i 1801 klages der over, at »Muren til Klok-ketaarnet synes paa den ene Side at være svag og have forskubbet sig noget.«²⁾ I 1849 finder en Synsforretning, at »de i Kirketaarnet værende Revner i Muren i den seneste Tid have udvidet sig, og det maa anses betænkeligt ikke at forebygge muligt Fald.«³⁾ For at styrke Taarnet opførtes — dog uvist naar — paa Taarnets Sydvesthjørne en tung og klodset Stræbebue, og der indsattes Murankre. 1876 blev Taarnet underkastet en Hovedreparation, hvortil der blev betalt 11000 Kr. til Bidstrups Byggeforretning i Rønne (K. Rgs.). Samtidig fik Taarnet sit nuværende Ydre med det samme triste og regelmæssige Præg, som Professor Bidstrups Byggearbejder plejer at have. Selv den flygtigste Sammenligning med den ikke overkalkede Del af Skibets Nordside falder saa afgjort ud til Fordel for det middelalderlige Murværk, der med alle sine Uregelmæssigheder og skiftende Farver har det Liv over sig, som ogsaa Taarnet engang har haft, men nu helt har mistet under pietetsløse Hænder.

Fra første Færd har Taarnet været tækket med tjæret Egespaan, et smukt Tag, som nu kun Rundkirkerne har faaet Lov at beholde. Men endnu saa sent som i 1857 (iflg. Brunius) var Taarnet dækket af Egespaan. Nu er det dækket af et saa prosaisk Tag som Bølgeblik. Tidligere havde det Fløj, vel som Sædvane i den ældre Tid paa Bornholm med Dragehoved. Fløjen solgtes ved Auktion i 1870 (K. Rgs.).

K A L K M A L E R I E R

Der kendes ikke middelalderlige Kalkmalerier i Kirken. Derimod har tre af Øens Amtmænd (iflg. Thura) forherliget sig selv ved at lade deres og deres Fruers Vaaben male paa Skibets Nordmur. Holger Rosenkrans, Amtmand 1627—45. Hans og hans Frues Vaaben fandtes ogsaa malede i Østermarie Kirke. Hans Løvenhielm, Amtmand 1662—73. Hans og hans Frues Vaaben var ogsaa malet i Clemens og Rø Kirker. Johan Diderich von Wetberg, Amtmand fra 1685—94. Hans og hans Frues Vaaben fandtes malede i Ruts Kirke og Aa Kirke samt paa en Tavle i Rønne Kirke (Se Fig. 40).

Desuden fandtes ogsaa en Pesttavle malet paa selve Muren til Minde

¹⁾ Knudskers Kirkeregnskab. ²⁾ Indkomne Breve til Biskoppen 14. 7. 1801. ³⁾ Rønne-Kn. Embedsbog 26—2.

om Pesttiderne 1618 og 1654 (Thura). Ingen af disse Kalkmalerier er nu synlige, men de findes formodentlig endnu under Overkalkningen.

ALTER OG ALTERTAVLER

Det oprindelige Stenalter er bevaret under et moderne Panel. Materialet er Limensgadesten, og da Alteret ikke synes at være af særlig smukt tildannede Sten, har det sikkert fra første Færd været bestemt til at dækkes af et Forhæng som nu. Alteret staar frit i en Afstand af fra 54 cm fra Apsis's Østmur, det er 102 cm højt, 117 cm bredt og 100 cm dybt.

Altertavlen er fra 1596. Paa dens Fod læstes tidligere: »Ao. 1596 da gaf Jørgen Gage oc hans hustru Merete Peder Hans datter denne altertafle til St. Knudskirke . vort haab til Gud alene.« Her saa man begge Givernes Vaaben udskaaet »Gag-

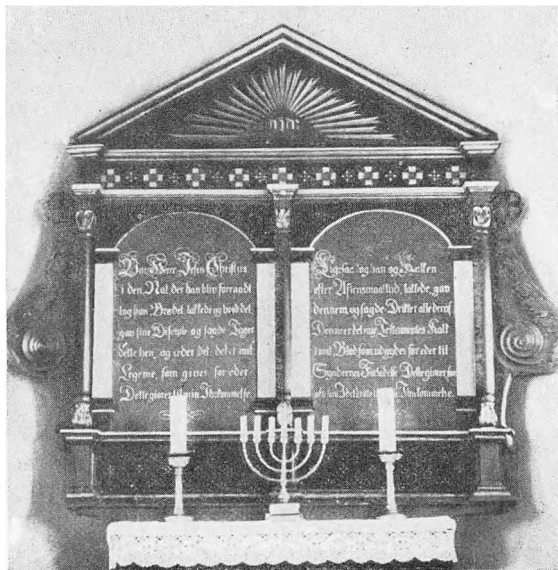

Fig. 51. Altertavle fra 1596. Fot. Forf.

spænde, et halvt Kaggehjul;¹⁾ hendes Vaaben: et Gavls­pænde omvendt i rødprykket Feldt.«²⁾ Der findes nu ikke det mindste Spor af disse Vaaben.

Altertavlens Form er den almindeligste paa Bornholm,³⁾ selv om der er nogen Forskel i Enkeltheder. De to Felter adskilles yderst af Søjl­er, inderst af flade Pilastre. Da Altertavlen maledes første Gang, var den som nu prydet med Indstiftelsesordene ved Nadveren. Senere, vel

¹⁾ De bornholmske Gagger har formodentlig tilhørt den adelige skaanske Slægt af samme Navn — ogsaa kaldet Hollunger — »hvis Vaaben var et af blaåt og Sølv delt Skjold belagt med tre Møllehjul (2, 1) af modsat Farve, og paa Hjelm­en et af samme Farver delt Møllehjul mellem to ligeledes delte Vesselhorn.« Danm. Adels Aarb. 1897 S. 230 f. ²⁾ Iflg. Skougaard: Bornholm 1804 S. 315. ³⁾ Todelt Renaissance: Vestermarie, Ruts Kirke, Ny Kirke, Klemens og Rø. Firdelt Renaissance: Aaker. Todelt Barok: Pouls Kirke.

omkr. Midten af 1700-Tallet, blev Felterne forsynet med Malerier,¹⁾ Abrahams Offer og Korsfæstelsen.²⁾ Vingerne er nederst prydet med en ud-skaaret Spiral, der fortsætter langs Yderkanten i en Bladranke og ender i et Firkløver. Inde i den store Trekant sidder en mindre Trekant om-

Fig. 52. Alterkalk fra o. 1550. Fot. Otto Norn, Nat. Mus.

givet af Straaler. Inde i Trekanten — Treenighedens Symbol — ses det jødiske Navn for Gud, Jahve, skrevet med hebraiske Bogstaver.

Knæfaldets Rækværk støttes af fem Stivere med fem Palmeblade (som paa Rønne Kirkes Pulpitur fra 1797). Rækværket, der er opsat 1843 (K. Rgs.), er senere i Mellemrummene mellem Stiverne blevet forsynet med fire tynde, drejede Søjler i kedelig Aarhundredskiftetil. De er ganske unyttige og tjener kun til at skæmme Rækværket.

ALTERSØLV OG ALTERSTAGER

Den gamle Alterkalk er fra Tiden o. 1550 og lybsk Arbejde. Guldsmemærket paa Foden viser Lybeks flakte Ørn og desuden et ukendt Mestermærke, et X med en lodret Streg midt igennem

¹⁾ Paa samme Tid blev i alt Fald Altertavlerne i Vestermarie, Ruts Kirke, Ny Kirke og Klemens forsynede med Malerier (alle 4 nu i Bornh. Museum). ²⁾ Skougaard: Bornholm 1804 S. 315.

Bornholm;«¹⁾ i en anden Flade: »Diaconus Janus Nicolaj.« Denne Kalk findes nu i Nationalmuseet, hvortil den solgtes med ministeriel Tilladelse i 1898 for 40 Kr.²⁾ Den nye Kalk er uden al kunstnerisk Udførelse og frembyder intet af Interesse. — Disken er ny med G. Kollings Mærke. For Oblatæskan betaltes G. Kolling i 1885 50 Kr. Vinkanden (ny) er af Plet.

Alterstagerne, der er 33 cm høje og fornednede maaler 16 cm, er fra Tiden 1510—20.³⁾

Kirken har tidligere ejet to nu forsvundne Træløstager (nævnes første Gang blandt Inventaret 1768, sidste Gang 1922). Det drejer sig maaske om de Lysestager, der tidligere blev anvendt ved Begravelser. I ældre Tid var det Skik her paa Bornholm, at der blev baaret to nye Kirkelys (utændte) foran i Ligtoget; fire eller seks unge Mænd skiftedes til at bære dem. Efter Begravelsen blev de sat paa Kirkens Alter, hvor de brugtes som Alterlys. Ofte kunde der være flere Par Lys paa Kirkens Alter samtidig, Lys der alle stammede fra Begravelser.⁴⁾

MESSEHAGELER

Et af Nationalmuseets Pragtstykker er Sct. Knuds Kirkes gamle Messehagel — af Museet fejlagtig angivet at være fra Rønne. Materialet er norditaliensk Fløjlsbrokade (omkr. 1450), blaat med gyldne Granatæbler. Det store Kors paa Rygsiden, der er broderet med Guldtraad og Silke og med applicerede Helgenskikkelser, er udført c. 1500 paa Herman van der Lynners Værksted i Lybeck. De fremstillede Helgener paa Korsstammen: Foroven Sct. Catarina af Alexandria, Lærdommens Beskytterinde; Skikkelsen herunder er maaske Evangelisten Johannes; herunder Sct. Doro-

Fig. 53. Alterstage 1510—20.
Fot. Forf.

¹⁾ Var Sognepræst 1612—53; han har aabenbart ladet Kalken anskaffe til Kirken i 1623. ²⁾ Venligst meddelt af Magister Otto Norn, Nat. Mus. ³⁾ Som ²⁾. ⁴⁾ Meddelt af Kommunekasserer Georg Olsen, Knudsker.

thea, der beskyttede mod Ildsvaade og hjalp i Barnsnød; nederst har været endnu en Helgen; der ses endnu det øverste af den Bue, hvori Figuren har staaet. Det fremgaar af det gamle Kirkeregnskab, at en Skrædder har faaet et mindre Beløb for at reparere Messehagelen; ved denne Lejlighed er den aabenbart forkortet, og dermed den nederste Helgen forsvundet. Paa venstre Korsarm ses yderst Apostelen Bartholomæus, der efter Legenden blev levende flaaet, hvorfor hans Tegn er den Kniv, som han holder i venstre Haand. Inderst, ved Korsstammen, staar Sct. Barbara, der ofte fremstilles med en Kalk, hvorover Hostien svæver. Barbaras Dyrkere fik en salig Død. Paa højre Korsarm ses inderst Sct. Gertrud, der fremstilles med Kirkemodel eller Abbedissestav; hun var alle rejsendes, Købmændenes Helgeninde. Yderst staar en Helgen i Abbedragt og med Torneris, muligvis den hellige Benedikt.¹⁾

Messehagelen oversendtes til Museet 1851 af Provst With i Rønne, som i den Skrivelse, hvori han tilbyder Museet Messehagelen, betoner, at den ikke mere bruges og i Kirken formodentlig vil gaa til Grunde. Museet betalte Sct. Knuds Kirke 10 Rbdl. som Vederlag.

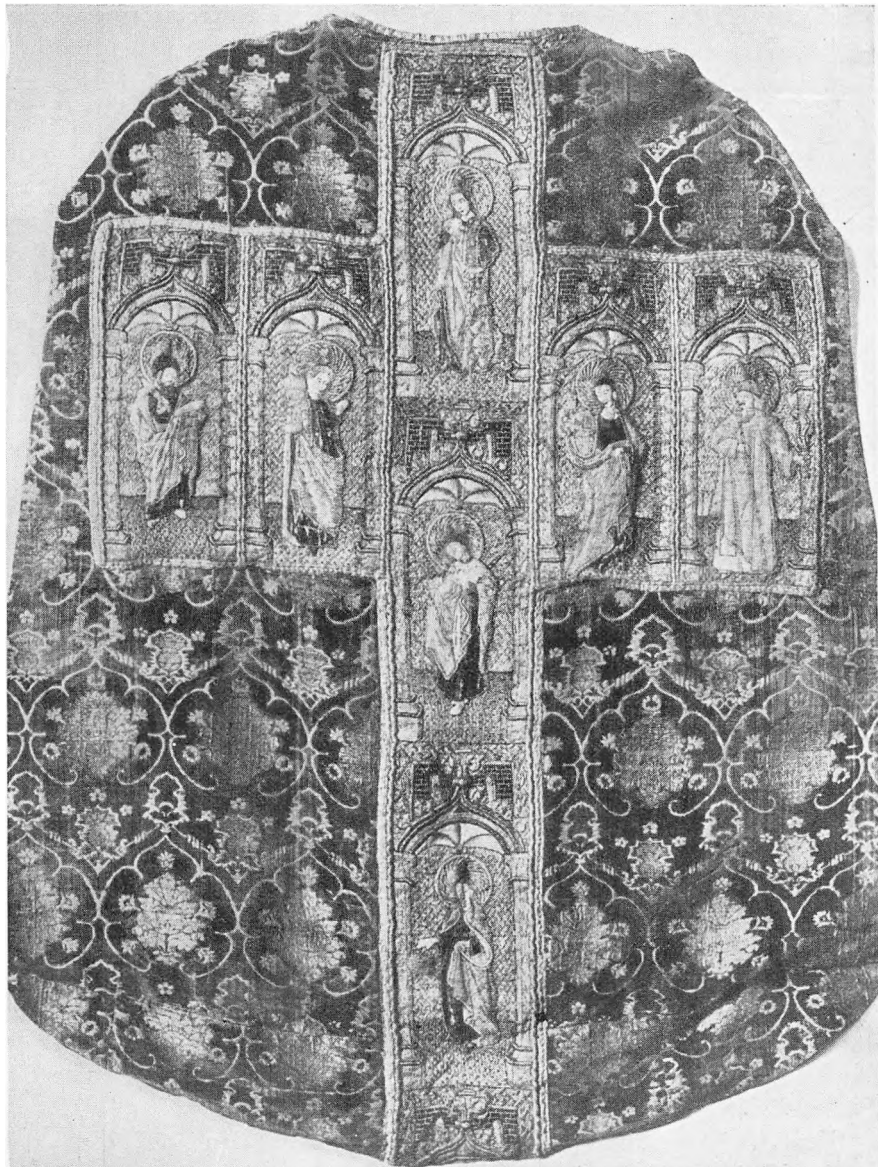
Nu under Krigen er Messehagelen evakueret, hvorfor Skildringen, der ikke har kunnet bygge paa nøje Undersøgelse af selve Messehagelen, er blevet langt mere knap, end dette ærværdige Pragtstykke fortjener.

I 1873 betaltes en Skrædder for at forfærdige en Messehagel (K. Rgs.). Denne Hagel findes nu ikke mere i Kirken. Den nuværende Messehagel er anskaffet 1910, købt i »Dansk Paramenthandel« for 150 Kr. Det er en af de almindelige af rødt Fløjel, kantet med Guldbaand og med et simpelt Guldkors paa Ryggen.

S I D E A L T R E

Nicheerne er endnu bevaret der, hvor de gamle Sidealtre har staaet. Alternicher af denne Art er ellers sjældne i danske Kirker, men almindelige paa Bornholm. Der er endnu bevaret Alternicher af samme Form som Sct. Knuds i St. Peders, Sct. Bodils og i Ruts Kirke. I Sct. Pouls Kirke er der ogsaa Alternicher, men her er de foroven ikke afsluttet med Bue, men med de tre Sider af en Ottekant. Alternicherne i Sct. Knuds Kirke, der er 86 cm brede og 45 cm dybe, udgør næsten Halvdelen af en Cylinder og afsluttes ogsaa foroven med en rund Bue. Ved den nordlige Niche er alle Spor af Alteret nu helt forsvundet; selve Nichen, der begynder 43 cm over

¹⁾ Meddelt af Nat. Mus.

*Fig. 54. Middelalderlig Messehagel fra Tiden omkring 1450—1500.
Fot. Nat. Mus.*

Gulvet, er 248 cm høj. Ved den sydlige Niche synes Alteret derimod bevaret i sin Helhed; dette støttes af, at Prædikestolens murede Fodstykke i Maal udmærket kan være et gammelt Alter. Det er 94 cm højt, 110 cm bredt og 70 cm dybt.

Da der er Nicher, kan Alterprydelserne kun have været udskaarne Figurer. Hvilken Helgen, der har staaet over det ene Alter, ved vi ikke; men over et af dem har i alt Fald Kirkens Værnehelgen Sct. Knud Konge staaet.¹⁾ Om denne Figur oprindelig har staaet i den nordlige eller sydlige Niche, vides ikke, men til sidst stod den i den nordlige. Her stod den o. 1750; Thura skildrer Figuren som værende en omtrent to Alen høj fuldskægget Skikkelse, siddende paa en Trone i kongelig, stærk forgyldt Dragt med fire Kugler i venstre Haand; højre Haand, der var beskadiget, synes at have baaret et Scepter (Thura S. 71).

Efter gamle Folks Sigende skulde Nichen have været til at lukke med Døre. Senere kom Helgenbilledet bort fra Kirken; thi »for at faa dette vakre Stykke i sin Eye, lod en af de forrige Præster det ved Auktion bortsælge, hvorefter det for et Par Markes Penge maatte fra Kirken til en Have i Rønne, hvor det nu staaer og skræmmer Spurve.«²⁾

Det er nu helt forsvundet, uden at man ved hvordan; formodentlig er det til sidst hugget til Brænde, en Skæbne, der har ramt saa meget midaldersligt Inventar.

D Ø B E F O N T O G D A A B S F A D E

Døbefonten er af graa Granit og er 71 cm høj og 68 cm bred foroven. Kummen er 50 cm bred og 25 cm dyb. Den bestaar af to Dele; Foden er fæstet til Overdelen med moderne Cement. Fonten er helt uden Udsmykning, bortset fra en fortykket Vulst foroven. Den er ubehjælpsomt udført, skæv, set fra alle Sider, formodentlig lavet af en af de Haandværkere, som opførte Kirken for over 700 Aar siden. Den staaer nu i den vestlige Del af Koret op ad Nordmuren; men tidligere stod den i det lille, hvælvede Rum under Taarnet, hvorfra den flyttedes til sin nuværende Plads 1906.

Fonten viser endnu Spor af Overkalkning, skønt den i 1894 blev »renset for Maling« (K. Rgs.).

Renaissancedaabsfadet er af Messing, 63 cm i Diameter, og af den

¹⁾ Knud den Hellige dræbt i Sct. Albani Kirke i Odense af jyske Bønder 1086.

²⁾ Skougaard: Bornholm S. 317.

mest almindelige Type. I Fadets Bund er der i en Cirkel en Fremstilling af Bebudelsen; rundt om staar en Indskrift med gotiske Bogstaver, yderst seks ganske ens, springende Hjorte, der forfølges af Hunde. Langs Fadets Rand ti lignende Hjorte og Hunde. Inderst paa Randen læses Støbermærket R. S.

Desuden er bevaret et lille tyndt, hamret Messingfad, hvis Rande er bøjet om en tynd Jernring. Det maaler 29 cm i Diameter og har ret svage Spor af en Række Blomsterkroner, aabenbart slaet ned med Stempel. Dette Fad har sikkert været benyttet til at sætte nede i det store Fad, som det egentlige Daabsfad, saa sparede man Vand og Ulejlighed. Det nævnes 1684 i Inventarfortegnelsen sammen med det store Fad.

Fig. 55. Romansk Dåbefont.

PRÆDIKESTOL

Prædikestolen er anbragt i Skibets Sydøsthjørne og hviler paa det gamle Sidealter. Opgangen er brudt igennem den gamle Alterniche, en Stentrappe af Munkesten fører op til Prædikestolen. Trinnene er hulet af alle de Præster, der Søndag efter Søndag i 300 Aar er steget op ad denne Trappe for at forkynde Guds Ord. Prædikestolen udgør de fire Sider af en Tikant. Den maaler fra Side til Side 158 cm, Brystværnets Højde er 113 cm. Træskærerarbejdet er primitivt udført, men virker netop godt med sin naive Stil. De fire Felter er tomme, indrammede af typisk Renaissance-snitværk, Felterne flankeres af fem Karyatider, hvis Hoveder med deres djærve Kraft og ubehjælpsomme Udførelse minder om den romanske Tids Skulpturer. Ved begge Sider og i Midten er det Mandshoveder, hvorunder der hænger fligede Blade og nederst Druer, under det midterste Mandshoved et skjoldformet Snitværk i Stedet for Blade. De to kvindelige Karyatider er nederst prydet med Druer. Øverst læses: ESÆ 55 QVÆRITE DOMINVM DVM INVENITVR INUOCATE EVM DVM

Fig. 56. Prædikestol.

EST PROPINQVVS ☉:
Esajas 55,(6) »Søg Her-
ren, mens han findes, kald
paa ham mens han er
nær.«

Om Stolens Alder ha-
ves ikke Overleveringer,
men den er formodentlig
fra første Halvdel af
1600 Tallet. I 1890 male-
des den i »mat Eg med
Forgyldning« (K. Rgs.). I
1907 blev den efter Male-
ren Jens Møller Jensens
Anvisninger malet som
den nu fremtræder: Ka-
ryatider og Indskrift for-
gyldt, Felter grønne, Ram-
merne mørkerøde, sort og
hvidt Skaktavl. Resten
mørkebrunt.

Pulten er gammel, men
næppe oprindelig, da den
er løs.

Inde i Stolen er et Sæ-
de til at slaa ned, sikkert opsat for mangfoldige Aar siden paa Foranled-
ning af en gammel, skrøbelig Præst, der ikke har kunnet taale at staa op
under Prædikenen.

Over Prædikestolen er en Lydhimmel. Den har ganske simple opret-
staaende Gavle i Renaissancestil. Under den svæver Helligaandsduen.
Himlen er sikkert samtidig med Prædikestolen.

STOLESTADER OG PULPITURER

Der er ingen gamle Stolestader bevaret; og de nuværende Kirkestole
er nye og uinteressante.

Knuds Kirke havde som andre bornholmske Kirker sit Pulpitur eller,
som det her kaldes, sit Lægter. Det var anbragt langs Skibets Vestmur og
dækkede i alt Fald i en senere Tid ogsaa et Stykke af Nordmuren. Det

ældste Pulpitur havde følgende Indskrift: »Anno 1639 den 8de Junii er denne Lægttere mod Kirken formålet, Konning CHRISTIAN den Fierde regierede; Slots-Herre Holger Rosencrantz Bispen Doctor Peder Winstrup, Provsten Jens Pedersen, Sogne-Præsten Laurs Olsen, Skolemesteren (Rector Scholæ) Rasmus Raven, Kirkeværgere Mads Jensen og Rasmus Pedersen.« (Thura S. 72). Det er sikkert dette Pulpitur, som Kirkesynet i 1833 fandt »var saa aldeles brøstfældigt, at et nyt Lægter maatte opføres i Stedet for det gamle, der blev at nedbryde.«¹⁾

Det nye Pulpitur blev udført med Rønne Kirkes Pulpitur som Forbillede.²⁾ I 1906 fjernedes »det fremspringende Stykke af Pulpituret,« (K. Rgs.) aabenbart den Del, der gik langs Nordsiden; og i 1937 nedbrydes Pulpituret helt.

Kirken savner et Kirkeorgel; men et Harmonium er Aar 1900 skænket af Menigheden (K. Rgs.).

Det vides ikke, om Knuds Kirke i ældre Tid har haft Lysekroner eller Lysearme; men i 1849 nævnes »en Lysekrone af Glas« blandt Inventaret. Prismerne blev senere efter Kirkeinspektionens Henstilling fjernet. Senere blev Kronen solgt fra Kirken; Gdr. Skovgaard, Knudsker Præstegaards daværende Ejer, købte Kronen og skænkede den til Knudsker Missionshus. Nu hænger der i Kirken en moderne Kirkelysekroner.

KIRKEKLOKKER

Kirken har to Klokker. Den lille Klokke er fra 1449. Bredden er 69 cm, Højden 74. Minuskelindskriften øverst paa Klokkens Hals er meget utydelig, Bogstaverne er uskarpe, og der findes flere Støbefejl, idet nogle Typer er vendt paa Hovedet, andre er forbyttede. Der skal staa + Help + Got + vnde Maria anno domini milesimo quadringesimo LX.³⁾ Hjælp Gud og Maria (Plattysk)⁴⁾ 1460. Tæt under Skriftbaandet staa Støbermærket. Omtrent i samme Højde findes i nogen Afstand fra hinanden to ligearmede fligede Kors, der af Uldall anses for Indvielseskors.

Fig. 57 Støbermærke paa Klokke fra 1460

Den store Klokke er fra 1702. Baade i Bredden og i Højden maaler den 90 cm. Imellem to Bladborter foroven staa: KONG FRIDERIC

¹⁾ Rønne Kn. Embedsbog S. 30 b. ²⁾ En Fylding findes nu i Bornholms Museum.

³⁾ Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker S. 104. ⁴⁾ Klokken er derfor støbt i Tyskland eller i alt Fald af tysk Støber.

DEND FIERDE GOWERNEUR WOLDEMAR RETZ PAA BORNHOLM
PROVST MA HENRIC HIORT

Under nederste Bort:

IEG RAABER HØYT OG GIFVER LIUD HID TIL MIG KOMMER
ALLE / FORAGT DOG EY DEN SALIGTID I DAG DIG GUD MØN
KALDE

Herunder:

VAAG OP MIT FOLCK OG TENK DIG OM DEND STUND IEG FOR
DIG LIVDER / THI HERREN SNART VIL HOLDE DOM NAAR TOR-
DENKLOCKEN SKRIDER.¹⁾

Helt nede paa Klokkelegemet: FECIT DANIEL HINRICH GRÆDE-
NER, lige derunder: AREND TOR KVHL 1702.

Paa den modsatte Side: BEIDE KIRCKEWERGE MATZ KOFOD
(nedenunder) NIELS RAS JENSEN.

Denne Klokke er ligeledes støbt i Tyskland eller i hvert Fald af en
tysk Klokkestøber.

De gamle Knebler er forsvundne; nye Knebler og Bomme — med
Kuglelejer — er opsat i 1940. Samtidig er udført Svejsningen af en lang
Revne i den store Klokke.

---

¹⁾ Rimene er vel forfattede af Provst Hiorth.

Præster i Rønne og Knudsker

SOGNEPRÆSTER I KNUDSKER

Knudsker Sogn har som alle andre Sogne haft evangeliske Præster lige fra Reformationens Indførelse; men da Rønne og Knudsker forenedes allerede 1606, har en senere Tids Præster kun interesseret sig for at gøre Redé for Rønnes Præstehistorie, og derfor kender vi kun de sidste af de gamle Sognepræster i Knudsker.

1557—89.

1. *Niels Bertelsen* synes at have været her fra 1557. Da han blev ældre, klagede Beboerne over hans uforstaaelige Mæle, hvorfor han blev nødt til at holde den ene Kapellan efter den anden. Præstegaarden fik han dog Lov til at beholde indtil o. 1589. Den 8. Juni i dette Aar faar Falk Gjøe Befaling til at sørge for Underholdelsen af Hr. Niels Bertelsen, tidligere Sognepræst i Knudsker.¹⁾ Det bliver bestemt, at Herr. Niels skal have Landgilde og Renten af en af Kronens Gaarde i Knudsker; hvis Beboeren kan tvinges til at fravige Gaarden, skal Herr Niels bebo den. Her boede han endnu 1599 (Vesten).

1598—1605 (Q. W.)

2. *Herr. Jens* nævnes 1599 som Præst i Knudsker, men kan maaske have været her allerede fra 1589. Det er dog uvist om han har været Sognepræst eller Kapellan for den gamle Niels Bertelsen (Vesten).

1605—06.

3. *Peder Pedersen Orthing* var Sognepræst i Knudsker til 1606; men da Rønne Sognepræst i dette Aar blev afskediget, blev Peder Pedersen tillige Sognepræst i Rønne, og Embederne forenedes (Vesten).

---

¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

SOGNEPRÆSTER I RØNNE

1517—46.

1. *Herr. Niels* døde 1546 (Series). Iflg. Wiberg var han Præst i 29 Aar; dersom dette er rigtigt, maa han være blevet Præst i 1517 og maa saaledes først have været katolsk Præst og senere være gaaet over til den evangeliske Kirke.

1546—51.

2. *Herr. Jens* døde 1551 (Series).

1551—82.

3. *Peder Christensen* (Gelting?) døde 1582 (Series).

1582—06.

4. *Peder Pedersen Gjønge* maa efter Navnet at dømme have været fra Gjønge Herred i Skaane. Blev afskediget fra Embedet 1606 »paa Grund af adskillige vigtige Aarsager og grove begangne Forseelser.«¹⁾ Det meddeles desværre ikke, hvori disse Forseelser bestod.

1606—12.

5. *Peder Pedersen Orthing*, født 20. September 1571 (Vesten), var først Sognepræst i Knudsker. Men da Rønnes Borgmestre og Raad i 1606 ansøgte Kongen om at maatte faa ham til Præst, ansøgte de samtidig om, at Knudsker maatte lægges til Rønne, »da den til Sognepræsten i Rønne liggende Rente er saa ringe, at han ikke kan underholde sig deraf til Nødtørf.« Da Kongen af sandfærdig Beretning har erfaret, at de to Sogne »uden synderlig Besværing for Præsten kunne betjenes af een Person,« tillades denne Sammenlægning.²⁾ Han døde ret ung 1612. En Søn af ham Peder Pedersen Orthing, der var Skrædder, gjorde sig 1671 bemærket ved sit ufredelige Sindelag, da han som en af de ledende i en Oppositionsklike blev Taxeringsmand.³⁾

1612—53.

6. *Lars Olufsen Bornholm*, født 1580 i Vestermarie som Søn af Sognepræst og Provst Ole Larsen Skaaning, blev 1611 Sognepræst i Hasle og Rutsker (Vesten). Aaret efter kom han til Rønne og Knudsker.⁴⁾ Samtidig benyttede Borgerskabet Lejligheden til at faa »en Afløsning af Præstetienden, i hvis Sted det tilsagde Præsten en Aarsløn af 100 Rigsdaler, mod at han af denne Sum lønnede en Sognekapellan med 20 Rigsdaler.«

1) Hübertz S. 557 f. 2) Som 1. 3) R. B. og B. S. 109 f. 4) Epitafium.

Sognekapellaniet oprettedes dog først 1621.¹⁾ Han var gift med Apolone Nielsdatter, der døde 20. Aug. 1652. Selv døde han Aaret efter 5. Juli. Han opsatte 1641 et Epitafium over sig selv, sin Hustru og to Børn, der døde som voksne i 1637. (Se Omtalen af dette Epitafium under Kirkebeskrivelsen). To Sønner kom formodentlig til at gaa i den lærde Skole i Sorø, idet Just Høg 29. Aug. 1634 fik kongelig Befaling til at optage dem, naar der blev Plads ledig.²⁾ En Søn kom 1651 til Aakirke som Sognepræst. (W.)

1653—80.

7. *Jens Lauritsen Malmøe*. Student fra Malmø 1628. Blev 28. August 1639 præsteviet for at blive Kapellan i Querrestad og Smedstorp i Skaane. Synes senere at være blevet Kapellan hos den noget affældige Sognepræst Lars Olsen (Olufsen) i Rønne og Knudsker. Efter hans Død i 1653 succederede han den gamle Sognepræst og blev Aaret efter Provst. Han døde 1. Jan. 1680. Han var gift med Margrethe Jensdatter Ravn. Sønnen Rasmus, der tog Navnet Marcher, blev Sognepræst i Vester Marie (Vesten). Hans Navn var iflg. Thura anbragt over Kordøren i Rønne Kirke. Hans danske Sindelag kan der næppe herske Tvivl om, da han efter Opstanden i 1658 paalagde Præsterne fra Prædikestolen at bede for den danske Konge Søndagen 12. Dec.³⁾ Foruden Knudsker Præstegaard drev han en af Knuds Kirkes tre Gaarde, som han i alt Fald fra 1671 havde i Fæste.⁴⁾

1681—92.

8. *Christian Michelsen Schotwing* var Søn af Mikkel Podemester (Gartner),⁵⁾ Student fra Aalborg 1662, udnævnt til personel Kapellan hos Sognepræsten for Rønne og Knudsker 19. Jan. 1669⁶⁾ og ordineret 24. Feb. (W.) 29. Dec. samme Aar blev han Sognekapellan og fik Løfte paa at succedere Sognepræsten i Kaldet.⁷⁾ Gift 1670 i Aalborg med Cathrine Pedersdatter Harding (W.). Hun maa være død ret ung; for 1690 nævnes Schotwings Hustrus Navn som Christina Margrethe, hendes Kirkestol var i »Polpituret lige fra Prædiche Stoelen,« en meget fornem Plads.⁸⁾ Hun nævnes ogsaa i Kirkeregnskabet som levende Aar 1700. Schotwing døde 1692, »dend 3 Martij er dend Hæderlig og Vellærde Mand Sal. Her. Christian Michelsen Schotwing — — her udj Rønne Kirke

1) R. B. og B. S. 59. 2) Kancelliets Brevhøger. 3) Zahrtmann: Borryngholmernes Historiebog S. 294. 4) Extrakt till Matriculens Indrettelse offuer Bordingholmbs Sogenviis Anno 1671 (Z). 5) Quistgaards Wiherg, Rigsarkivet. 6) Sjællandske aabne Breve (Z). 7) Sjællandske aabne Breve (Z). 8) Rønne Kirkeregnskab 1684 S. 38 a.

for Alteret i Coret Needsat og begrafwen, som døde dend 25 Februarij.«¹⁾

Han fik 11. Aug. 1685 Bevilling paa — som sin Formand — paa Livstid at maatte nyde og bruge det vestre Kirkebo (7. Vaarnede) i Knudsker.²⁾

Pastor Schotwing havde i alt Fald to Retssager. I 1686 anlagde han Sag imod Amtsskriver Dechner, der i et Selskab havde overfaldet Sognepræsten med ærerørige Skældsord. Dechner maatte for at undgaa Dom indgaa paa Forlig.³⁾ Viceprovst paa Bornholm Jens Morsing anlagde 1691 Sag mod Schotwing angaaende to Sølvbægere. Sagen synes at være blevet forligt.⁴⁾

1692—1716.

9. *Magister Henrick Lauritsen Hiorth*, født i Skamby som Søn af Sognepræst Laurits Henrichsen Hiorth, Student fra Odense 1684 (Vesten). Han udnævntes 22. Marts 1692 til Sognepræst for Rønne og Knudsker,⁵⁾ og samme Aar i Maj Maaned blev han ordineret;⁶⁾ 14. Dec. 1697 blev han udnævnt til Vicepræpositus.⁷⁾ Chr. V udstedte 9. Juli 1698 et Brev, der bevilgede og anordnede, »at Provstiet paa Bornholm maae og skal her efter til Præstekaldet i vor Kiøbstad Rønne, hvor Kapitelsretten holdes, være perpetueret og henlagt og af den der nuværende Præst Hr. Henrich Hiorth og Hans Efterkommere Sogne-Præster dersteds betienes, naar den nu værende Provst ved Døden afgaaer. Imidlertid forbliver forbmt. Hr. Henrich Hiorth Viceprovst der paa Landet.«⁸⁾ Hiorth blev Provst 1702. Den gamle Provst Morsing begravedes 16. Marts.⁹⁾

Han blev 1692 gift med Anne Marie Scheel, f. 1666, død i November 1740 hos sin Svigersøn Provst Peder Rasmussen.¹⁰⁾

Som saa mange andre Præster, følte Hiorth sig i Udlændighed paa Bornholm. I alt Fald ansøgte han 1700 om at maatte forflyttes til et andet Kald, da han her »som en fremmed maa leve i stor Bekymring iblandt et Folk, der ikke kan lide andre end de, som med dem selv er besvoglede.«¹¹⁾

Et Par Retssager, der kom for Roskilde Landemode, viser Provst Hiorths stærke Selvhævdelse.

1702 havde han en Strid med Sognepræsten i Nexø og Bodilsker Hr.

---

¹⁾ Kirkeregnskab 1684—99. ²⁾ Sj. Registre (Z). ³⁾ Zahrtmann: Borryngholmernes Historiebog II S. 73. ⁴⁾ Retssager fra Roskilde Landemode S. 305, Læsesalen Sjællands Landsarkiv. ⁵⁾ Sjællandske Registre (Z). ⁶⁾ Aakirkes Ministerialbog. ⁷⁾ Aakirkes Ministerialbog. ⁸⁾ Efter Afskrift i Mappen med Bispearkivets indkomne Breve fra Bornholm 1738. ⁹⁾ Aakirkes Ministerialbog. ¹⁰⁾ Quistgaards Wiberg, Rigsarkivet. ¹¹⁾ Supplik. Protokoller 1700 Maj Nr. 28 og Juni Nr. 156. Præstehist. Samlinger I 264.

Frantz Olufsen Sonne. Provstens Broder Niels Frederich Hiorth var blevet udnævnt til Rektor i Nexø. Til dette Embede havde fra gammel Tid hørt Degnetjeneste i Nexø Kirke. Dette ønskede Provsten sin Broder befriet for. Ligeledes ønskede han Broderen indsat i Nexø Kirke som Rektor med latinsk Oration, »endog det er kun som en dansk Skole, bestaaende baade af Dreng og Piger.« Den lange og udviklede Strid endte med, at Provsten af Landemodet blev dømt til at betale 8 Rigsdaler til de fattige Præsteenker. Desuden skulde Provsten, hans Broder og Hr. Ole Aalborg, som ogsaa havde blandet sig i Sagen, i Fællesskab betale Pastor Sonne 50 Rigsdaler i Erstatning.¹⁾

1706 behandlede Landemodet en Sag rejst af Claus Richertsøn paa hans Hustrus Engelche Hansdaatters Vegne angaaende for hastigt holdt Skifte over hendes Fader Salig Hr. Hans Dominici i Svaneke. Skiftet var holdt Dagen efter Begravelsen, som Provsten havde forrettet. Provsten blev frikendt, selv om der ikke var gaaet de lovbefalede 30 Dage efter Dødsfaldet.²⁾

1717—40.

10. *Hans Poulsen Ancher*, født 1662 som Søn af Sognepræsten i Hasle og Rutsker Poul Ancher, der var Hovedmanden i den danske Opstand 1658 mod det svenske Herredømme. Student privat 1680 (W.) 26. September 1685 blev han Kapellan hos sin Fader (Vesten). Faderen døde 5. November 1697, og Sønnen efterfulgte ham derefter som Sognepræst.³⁾ Han var nu Præst i Hasle, indtil han 12. April 1717 blev kaldet til Sognepræst i Rønne og Knudsker.⁴⁾ Han blev første Gang gift med Jomfru Sivers, anden Gang med Susanne Lorentine Skalf, død 10. April 1731,⁵⁾ tredje Gang 4. Sept. 1731 med Anna Frederikke Hirschnack. Vielsen fandt Sted paa Christiansø, hvor hendes Fader Oberst Rasmus Hirschnack var Kommandant, Moderen var Barbara Johanne von Eppinger. Efter Provst Anchers Død giftede hun sig 31. Juli 1743 i Rønne med en Forvalter A. J. Fuglsang. Hun blev begravet i Rønne 16. Novbr. 1762.⁶⁾ Hans Ancher døde 8. Febr. 1740⁷⁾ og blev begravet 15. Febr. Ligteksten over ham var 2. Cor. 1, 12 »Thi dette er vor Ros, vor Samvittigheds Vidnesbyrd, at i Guds Hellighed og Renhed, ikke i kødelig Visdom, men i Guds Naade have vi færdedes i Verden, men mest hos eder,« samt 2. Krøn. 24. 15: »Men Jojada blev gammel og mæt af Dage og døde, han var ved sin Død 130 Aar gam-

¹⁾ Retssager fra Roskilde Landemode S. 402 ff. ²⁾ Retssager fra Roskilde Landemode S. 445 ff. ³⁾ Aakirkes Ministerialbog. ⁴⁾ Sjællandske Registre (Z). ⁵⁾ Quistgaards Præstchustruer. ⁶⁾ Wiberg Landsarkivet, København. ⁷⁾ Aakirkes Ministerialbog.

mel.«¹⁾ Mens det første Vers aabenbart skulde karakterisere hans præstelige Færd, skulde det andet Vers lede Tanken hen paa hans høje Alder — næsten 78 Aar.

Provst Ancher havde Jacob Nielsen Prahls som Hjelpepræst fra 1727—29, da han blev kaldet til Sognepræst for Svaneke og Ibsker. Han havde fra 1723—27 været personel Kapellan i Vestermarie.²⁾

I den sidste Tid af Provst Anchers Liv havde Pastor Peder Rasmussen været Viceprovst. 12. Maj 1738 ansøgte den gamle Provst om, idet han henviste til sine 52 Aars Præstegering og sin høje Alder, at maatte faa »en Collegam udj Prouste Embedet, ligesom her paa Landet /: for min Tid :/ altid haver været en Vice-Proust;« han foreslaar selv Peder Rasmussen.³⁾

Provst Ancher var ingen Tilhænger af verdslig Straf for at forsømme Gudstjenesten, og han har saaledes ikke været nogen Ven af den Aandsretning, der var paa Mode ved Hoffet paa Chr. VI's Tid, Pietismen, idet han skrev som Svar paa Forespørgsel 8. Febr. 1738: »Hvad Helligbrøde angaar, da veed jeg ingen at angive, thi om end en eller anden for Alderdoms eller Sygdoms Skyld ikke kan komme til Kirke paa alle Prædiketider, saa ere de dog undskyldte saa vidt, at de ikke have været mægtige til sig der at lade finde.«⁴⁾

Provst Ancher forseglede sine Breve med et lille, ovalt Ringsignet, hvori ses over et Skibsanker, paa Midten prydet med et Hjerte, Bogstaverne H. P. A. (Hans Poulsen Ancher).

1740—41.

11. *Peder Rasmussen*, født paa Tingfogedgaarden i Ibsker 1685 (Vesten), Student fra Odense 1700, Kandidat 4. Okt. 1703 med non (W.). Han blev Rektor og Kapellan 1714, men blev 16. Juni 1727 kaldet til at være Præst i Aaker efter at have været »i Rønne i mest 13 Aar.«⁵⁾ Til Rønne kom han som Sognepræst og Provst 6. Juli 1740. Han var gift med Provst Hiorths Datter Rebekka Marie, der døde i København 10. Juli 1737. Med hende havde han mindst tre Sønner og en Datter. En af Sønerne blev Sognepræst i Østermarie, en anden i Svaneke og Ibsker og en tredie personel Kapellan i Hellested (W.). Provst Rasmussen døde 15. Marts 1741.⁶⁾ og blev begravet 23. Marts henad 56 Aar gammel.⁷⁾ Han maa

1) Rønne Kb. 2) Venligst meddelt af Genealog Thorv. Lodberg, der er gift med en af Prahls Efterkommere. 3) Indkomne Breve 1738. 4) R. B. og B. 155. 5) Zahrtmanns Hæfter A. 6) Skrivelse dateret 24. Marts, Indkomne Breve, Bispearkivet. 7) Rønnes Kirkebog.

have været afholdt og anset for dygtig af Øens Præster, da de fleste Stemmer faldt paa ham under Voteringen 1738 om, hvem der skulde være Viceprovst.¹⁾ Hans Segl viser et ovalt Skjold, hvori føres et Krucifix, over Skjoldet en Stikhjelm med to krydsede Grene (Palmegrene?) øverst PRS (Peder Rasmussen).

1741—51.

12. *Jens Jensen Buchhave* er født i Nykøbing paa Mors 12. September 1699 som Søn af Klokker Jens Buchhave. 1721 bev han Student fra Aalborg og blev Kandidat 7. Aug. 1726 med non.²⁾ I Aaret 1732 5. Nov. blev han præsteviet for at sejle som Skibspræst til Trankebar (W.). I 1736 23. Marts beskikkedes »Jens Buchhave forige Skibs Præst i det Asiatiske Compagnies Tieneste til at være herefter, Sognepræst til St. Pederskier;«³⁾ herfra forflyttedes han til Rønne og Knudsker i 1741. Han var i 1732 5. Sept. blevet gift med Anna Elisabeth Bagger, Datter af Magister, Provst Rudolf Moth Bagger i Hellested; med hende havde han tre Børn. Jens Buchhave byttede i 1751 Embede med Provst Tanck i Herlufmagle⁴⁾, her blev han ogsaa Provst i Tybjerg Herred. Han døde 9. April 1755 (W.).

Det Præstebillede, der i 1748 maledes paa en Kirkestol i Rønne, viser uden Tvivl Jens Buchhave; og selv om Maleriet er ret tarveligt, saa har det dog sikkert nogen Portrætlighed. Det viser et kraftigt Ansigt omgivet af langt, mørkt Haar; Ansigtet med de svære sorte Bryn, den lige Næse og den faste Mund tyder paa Karakterstyrke. Vi ved ogsaa, at han ikke var den Mand, der lod en Krænkelse af hans Embedsgerning upaataalt. I 1743 stødte han sammen med Pastor Agerbech i Klemensker, som havde følt sig kaldet til paa Rønne Raadhus at holde Bønnemøde med en dødsdømt Barnemorderske. Da dette var et klart Indgreb i Provstens Embede, mødte Buchhave frem med Bysvenden og kastede Agerbech ud af Raadhuset; denne blev herover saa forbitret, at han slog Hatten af Hovedet paa Provsten og raabte til de Mennesker, der var stimlet sammen for at følge Begivenhederne, at han ikke maatte prædike for den forbandede Kanaljeprovst, hvorefter han fortsatte Mødet paa Gaden. Der opstod en Retssag, som endte for Højesteret, hvor Agerbech ved Dom af 21. April 1744 maatte udrede 190 Rigsdaler i Bøder og Sagsomkostninger.⁵⁾

1) Indkomne Breve 1738, Bispearkivet. 2) Protokoller over teologisk Embeds-eksamen. 3) Afskrift af Kongens Kaldshrev i Vitæ Candidatorum S. 120 f. 4) Han holdt Afskedsprædiken i Rønne 4. Maj 1752 (Aakirkes Kb.). 5) R. B. og B. gør S. 165 Rede for denne Strid.

Fig. 58. Jens Buchhave.

Iøvrigt var det ikke den eneste Anledning til Uenighed mellem ham og Provsten. I Anledning af Rets-sagen rettedes der 20 Gravamina (Beskyldninger) mod ham foruden hans Ustyr allerede som Student.¹⁾

Men Jens Buchhave kunde ogsaa udfolde en hjertelig og utrættelig Omsorg for Mennesker, der trængte til Hjælp. I Aarene 1745—47 lykkedes det ham ved sine Indberetninger at jævne Vejen for den adelige Beate Sehested, der var forvist til Bornholm, saa hun fik Lov til at ægte sit Hjertes udkaarne, den borgerlige Præstesøn Christian Schousboe (Vesten).

Buchhaves Segl var først et Spejlmogram, senere i alt Fald fra 1743 et Segl med et ovalt Skjold, hvori et Træ med løvrig Krone, opad hvilket et Dyr (en Buk?) støttede Forbenene. Over Skjoldet en Stikhjelm uden Tegn.

1751—58.

13. *Jens Jørgensen Thanck*²⁾ er født 1694 som Søn af Inspektør over Gyldenløves Gods Jørgen Hansen Thanck og Sophie Amalie Tychoff, blev Student efter privat Dimission 1710 og Kandidat 1714 med haud. I 1719 l. S. e. Trinitatis blev han indsat som Sognepræst for Herlufmagle og Tybjerg. 1738 blev han Provst over Tybjerg Herred og fik 24. Sept. 1751 Tilladelse til at bytte Embede med Jens Buchhave i Rønne.³⁾ Han døde i Rønne 4. Aug. 1758 og begravedes 9. Aug.⁴⁾

Han ægtede første Gang — senest 1728 — Charlotte Sophie Frandsdatter Lützens, der var født 12. Juli 1702 som Datter af den tyske Hofpræst Dr. Frants Jul. Lützens og Rosine Elisabeth Prætorius; hun døde 1744.⁵⁾ Med hende havde Thanck i alt Fald en Søn, Frederik Lützens

1) Et tykt Læg i Pakken med indkomne Sager 1743 til Bispekontoret omhandler disse Stridigheder. 2) En Broder Peder Mathias Jørgensen Thanck blev 1714 Sognepræst i Nibe og Vokslev. 3) »11. Maj 1752 Christi Himmelfartsdag installerede sig velærv. Hr. Jens Thanck som Provst her paa Landet og Sognepræst til Rønne og Sct. Knuds Kirke« (Aakirkes Kb.) 4) Rønne Kb. 5) Qvistgaards Wiberg, Rigsarkiv.

Thanck, f. 21. Feb. 1729;¹⁾ han blev 4. Juni 1753 teologisk Kandidat med non.²⁾ Han blev 1749 Hører i Slagelse, 1757 residerende Kapellan og 1769 Sognepræst i Skelskør, hvor han døde barnløs 1820. En Datter Amalie Rosine blev 1752 gift med Pastor Schade, Avernakø. Andet Ægteskab indgik Thanck 1747 i Benzonsdal³⁾ med Anna Margrethe Barfod, Datter af Sognekapellan Ib Barfod i Vigerslev og Veflinge og Sophie Amalie Nein (W.). Hun døde 15. Jan. 1769.⁴⁾

Mens Pastor Thanck var i Herlufmagle, havde han Besværligheder med sin Degn Peder Rosenbech, der synes at have været et hidsigt Gemyt. Degnen havde d. 14. Maj 1725 indslaaet Præstens Vinduer og opbrækket Døren. Dette førte til Retssager, der i 1727 endte med, at Degnen, der ogsaa havde vist Forsømmelighed i sit Degneembede, blev afskediget.⁵⁾ Med en anden Degn har han uden Tvivl ogsaa haft Vanskeligheder, nemlig Brodersønnen Carl Deichman Thanck, som han aabenbart har hjulpet til et Degneembede paa Bornholm, vistnok i Rønne. Hans Kone Dorothea Hermand Bohns Datter klager 4. Juni 1759 til Biskoppen over, at hendes Mand har været grov mod hende, hvilket fremgaar af Byfogedens Dom over ham. Hun sender en ny Klage d. 4. Aug. 1761; sin Mand har hun ægtet efter 15—16 Aars Enkesæde, overtalt af Provst Thanck, »men ieg kand erfare siden, at det icke var mig mens mine Midler hand giftede sig for.« Inden fire Aar var forløbet, havde han bortødslet 1300 Sletdaler.

I Jens Thancks Signet ses hans Vaaben. I et ovalt Skjold ses foroven en Bikube staaende paa en Underdel, der som en Bjælke deler Skjoldet i to Dele; rundt om Kuben flyver tre Bier. Nederste Halvdel er prydet med fem opadvendte Spidser; over Skjoldet en Trallehjelms med Klenodie, som Hjelmprydelse et Egern, der ses fra højre Side. (Samme Vaaben førtes ogsaa af Brodersønnen Carl Deichman Thanck).

1758—65.

14. *Claus Jørgensen Steenbech* er født paa Bornholm 24. September 1708 som Søn af Jørgen Steenbech og Marie Grønberg; han rejste i 1722 til København for at gaa i Latinskole og blev Student 1728 (Vita). I 1730 d. 8. Aug. blev han teologisk Kandidat med haud (W.). I nogle Aar var han Huslærer, snart i Danmark, snart i Norge. Den 6. Juli 1743 blev han af Kongen udnævnt til Skibspræst og blev ordineret 8. Juli (Vita). 1744 d. 1. Juli blev han Sognepræst i Østermarie, hvorfra han 13. Okt. 1758

¹⁾ Martin Arnesen: Haldensia I S. 37. ²⁾ Universitetets Examinationsprotokol. ³⁾ Qvistgaards Wiberg, Rigsarkiv. ⁴⁾ Qvistgaards Wiberg, Rigsarkiv. ⁵⁾ Retssager fra Roskilde Landemode.

kaldedes til Rønne og Knudsker (W.) og indsatte sig selv i Rønne Kirke Juledag.¹⁾ Men herfra »flyttede han atter om igen«²⁾ til Østermarie, da hans Eftermand her døde 1765, og han var »misfornøjet i Rønne.«³⁾ I Østermarie døde han 26. Juni 1766.⁴⁾ Han var gift med Catharina Jochumsdatter Ancher,⁵⁾ som døde 6. Febr. 1777 (Vesten).

Steenbech blev 1758 udnævnt til Provst meget imod sit Ønske. Dermed fulgte, at han skulde flytte til Rønne; han skriver 27. Okt. til Biskoppen: — — »ieg er saare bekymret og heel beknyttet i mit Sind; Thi naar ieg overvejer, at denne forflyttelse er mig og mine langt fra ikke fordeelagtig, men mere til Skade i Henseende til de timelige Vilkaar, at det vil falde mig heel besværlig at rykke op fra dette Stæd, at det er heel tungt at forlade den Menighed, hvor man kender alle og er kendt af alle; naar ieg og der hos efter tænker min Skrøbelighed, at legemets Kræfter paa nogle Aars Tid merkelig har aftaget; Synet hos mig saa svækket, at ieg end ikke om Dagen ret vel kan læse i bog uden Brillen, Hukommelsen ej nær saa sterk, Sindet ej saa munter som tilforn — —«.

Hans Enke forsøgte at forbedre sin Pensions Indtægter ved at drive Forretning; det fremgaar af et Brev til Biskoppen dateret 14. Okt. 1777 med hvilket kummerligt Resultat. Provstinde Steenbech »har brugt Handel, eller som det her kaldes Kiøbmandskab først i Nexøe og siden i Allinge, hvor hun døde; skjønt hun har saaledes handlet, at hendes seks Børn tilsammen faar næppe meere i Arv, end eet af dem kunde have faaet, dersom hun havde skiftet med dem, da hendes Mand var død.«

1765—76.

15. *Ulrich Christian Røring* er født i Gierdrum i Aggershus Stift 4. Marts 1718 som Søn af Sorenskriver Edvard Røring og Gedske Leth.⁶⁾ Efter først at være undervist hjemme kom han til »Studenterfabrikken« i Larvik Præstegaard ved Tønsberg, hvorfra han blev dimitteret (Vesten). Ved Universitetet blev han indskrevet 17. December 1740. Aaret efter tog han filosofisk og philologisk Eksamen og drog derpaa igen hjem, hvor han i nogle Aar var Huslærer, deraf i længere Tid i Frederikshald.

1) Rønne Kb. 2) Series pastorum i Rønne Kirke. 3) Aakirkes Kb. 4) Skrivelse til Biskoppen 27. Juni 1766 »Provst Steenbech er i Gaar Morges i Herren hensovet.« »Børnene er opdragne som til bondestand, hvilket hand i lidet holdt for dend lycksaligste her.« 5) Maaske en Datter af Jochum Ancher, Købmand i Rønne, Søn af Provst Hans Ancher. 6) En Datter Kirstine Marie, f. 1721, d. 1761, blev gift med Provst Ole Bagger Praëm i Tømmerby Lild (W.). En anden blev gift med Pastor Radich i Sneser (Vesten).

Maalet med denne Virksomhed maa have været at samle Midler nok til at kunne genoptage sine Studier, for i Aaret 1749 rejste han igen til København, hvor han blev teologisk Kandidat 3. August 1752. Efter sin Eksamen opholdt han sig nogle Aar i København, »indtil det behagede Forsynet og Frederik V« at kalde ham til Sognepræst paa Sandø paa Færøerne. Han blev ordineret i København 28. Juli 1758 (Vita). I 1761 blev han Sognepræst i Nylars og i 1765 i Rønne og Knudsker (W.). Her døde han 1776 og blev begravet 30. Dec.¹⁾

Han blev i 1753 i Frederikshald²⁾ gift med Rachel Kirstine Munch f. 1723 og døbt 13. Maj; hun var Datter af Kaptejnløjtnant Søren Munch og Johanne Meng (Vesten). Hun levede her paa Bornholm endnu 9. Juni 1795, da hun beklager sig til Biskoppen over, at hendes Mands Kreditorer efter hans Død intet »levnede til mig, uden mine Gangklæder og en maadelig Seng; ingen Indskud var gjort for mig i Enke Kassen, da trykkende Omstændigheder stedse forbød min Mand det; mit 20. Enke Aar og mit 73de leve Aar ere snart udløben.« Hun beder derfor om at maatte faa Hjælp af den geistlige Fiscus, da hendes Pension er saa ringe. Hun døde 1796.

Sønnen Edvard Røring, f. i København 21. Maj 1754, blev Student privat fra Rønne 1773, Hører i Rønne 1777, Kandidat 1781(?), Lærer ved Opfostringshuset 1787 og residerende Kapellan i Mariager 1796, hvor han døde 1800 (W.).

Røring skrev 20. Okt. 1766 til Biskoppen og bad om Tilladelse til, at han maatte nyde hele Kaldets Indkomst uden at skulle udrede $\frac{1}{4}$ til den residerende Kapellan. Det bevilgedes næppe. Som ældre var han saa svagelig, at han ikke kunde passe sit Embede forsvarligt. Dette førte til, at 17 af Sognemændene i Knudsker 13. Juni 1755 indsendte en Klage til Provsten over, at Sognepræsten forsømmer sine Gudstjenester; ofte har Menigheden maattet vente 1 eller 2 Timer, inden der kom en anden. Provsten skriver til Biskoppen 28. Juni i Forbindelse med Bøndernes Klage: »Hr. Røring har i lang Tid været syg i Benene og kan ikke gaa. Men han kan med den Sygdom leve længe. Men da Embedet derover dels forsømmes, dels uordentligen forrettes, thi Hr. Kofod kan ikkun være paa eet Sted; ere begge Menigheder heel misfornøjede. Bønderne ere nu de første, som offentligen besvære sig derover. Det næste er, at Hr. Røring lidet eller intet bekymre sig om, hvorledes Embedet bliver besørget og undskylder sig altid dermed, at han kan ikke forrette det selv.« Rø-

1) Rønne Kb. 2) Quistgaards Wiberg, Rigsarkivet.

rings Svar er fra 18. Aug. Heri udtrykker han over for Biskoppen sin Forbavelse over Bøndernes Klage, da han altid har gjort sit bedste for at betjene dem. Han beder dog Biskoppen skaffe sig en Kapellan; men denne fik han ikke straks, og derfor foreligger der 11. Okt. Klage fra Rønne over, at Gudstjenesterne under Rørings Sygdom forsømmes »dette gandske Aar da hand icke har været i Stand til at komme ud af Huuset eller forrætte det ringeste i Embedet.«¹⁾

1777—85.

16. *Hans Pontoppidan* er født i Torkildstrup Præstegaard paa Falster 11. Oktober 1730 som Søn af Sognepræsten Dr. theol. Christian Pontoppidan, der døde som Sognepræst ved Domkirken i Aarhus, og Anna Flindt. Efter at være blevet undervist hjemme kom han i 1743 til Aarhus Kathedralskole, hvorfra han blev Student 1746. 25. Juni 1751 blev han Kandidat og blev af Grev Moltke kaldet til Sognepræst i Dalby og Thurebye 20. Juli 1758 og blev præsteviet i København 26. Okt. (Vita). Fra 1770 til 77 var han Stiftspræst ved Vallø Stift; herfra blev han kaldet til Rønne og Knudsker, hvor han indsatte sig selv Pinsedag 1777.²⁾ 1780 blev han Konsistorialraad. Fra Rønne blev han 1785 i April forflyttet til Frederiksberg og Hvidovre,³⁾ hvorfra han allerede to Aar efter forflyttedes til Idestrup paa Falster, hvor han endte sit paa Omplantninger saa rige Liv 28. Juni 1802.

1759⁴⁾ ægtede han Anna Cathrine Mikkelsen, født ca. 1741, død 5. Aug. 1792. Der var en Søn i Ægteskabet (W.).

Det er tydeligt, at Provst Pontoppidan meget hurtigt fortrød, at han var flyttet til Rønne. Allerede to Aar efter sin Ankomst skrev han 17. Maj til Biskoppen og klager bittert over Kaldets smaa Indkomster og kommer med Forslag til deres Forbedring. 1784 30. Aug. skriver han igen et indtrængende Brev til Biskoppen, som han beder hjælpe sig til Forflyttelse: »Jeg var fra 1758 til 70 Sognepræst til Dalbye og Thurebye, fra 1770 til 77 Stiftspræst ved Walløe Stift, og da Hendes Majestæt Dronningen vilde unde mig en bedre Befordring, var ieg saa uhældig at ansøge og bekomme dette Embede, forleddet derved at ieg vidste, en Provst Tanch havde for mange Aar siden flyttet fra Herlufmagle herover. Men aldtid er nu her meget forandrede, og vilkaarene for en Sogne Præst er slettere end nogen

---

1) Ved samme Tid klagede man over, at Natmanden og hans Kone drister sig til at gaa til Alters sammen med andre Folk; dette synes man er anmassende og foreslaar Provsten, at det skal ordnes saaledes, at de venter, til andre har været til Alters. 2) Rønne Kb. 3) Aakirkes Kb. 4) Qvistgaards Wiberg II S. 6, Rigarkiv.

tiøer. Ieg har nu holdt ud her over 7 Aar, og i den Tiid med den allermest indskrænkede Levemaade tilsadt over 400 Rdl. Nu har jeg intet mere at tilsætte. Alderdommen begynder at nærme sig og at føles, og naar ieg ey selv skulde kunde forrette dette arbeidsfulde Embede, maatte ieg være den beklageligste Præst. Det var en stor men billig kongelig Naade om ieg ved Slutningen af min Embeds Bane maatte nyde noget lettere Arbeide og nogen mildere Løn. — — Folcket er af en ikke ædel Tænkemaade og Behandling mod en fremmed, fattig Mand, der skal leve af deres frivillige Gaver.« Men Provst Pontoppidan maa dog trods alt have haft nogen Kærlighed til Rønne og Bornholm, for han bekostede en Series Pastorum til Rønne Kirke og skrev et stort Heltedigt i Peder Paars's Stil om Befrieren Jens Koefoed.¹⁾ Ogsaa paa anden Maade digtede han. Mens han var Præst paa Frederiksberg, udgav han nogle »Samlinger af christelige Sange«, dels nogle »forbedrede« eller fra tysk oversatte, dels nogle originale; en halv Snæs Stykker af disse blev i atter »forbedret« Form optaget i »evangelisk Christelig Salmebog« (Vesten).

I hans Segl ses et Skjold, hvori er fremstillet Noæ Ark. Oven paa Traléhjælmen sidder Duen med udbredte Vinger og med Oliegrenen i Næbbet.

1785—07.

17. *Christian Transe* er født 3. Januar 1746 i Eilby paa Fyn, hvor Faderen var Degn. Han kom 1754 i Kathedralskolen i Odense, hvorfra han i 1765 blev Student; 12. Dec. 1770 blev han Kandidat.²⁾ Den 10. April 1775 blev han ordineret for at blive Præst paa Grønland (Vita). 1785 blev Transe Sognepræst i Rønne og Knudsker; her døde han i 1807. »Den 28. Februar om Morgenen Kl. 7 behagede det Gud ved Døden at bortkalde vor retskafne og gode Provst.«³⁾

Han blev første Gang gift 3. April 1775 med Agnete Maria Juul, der

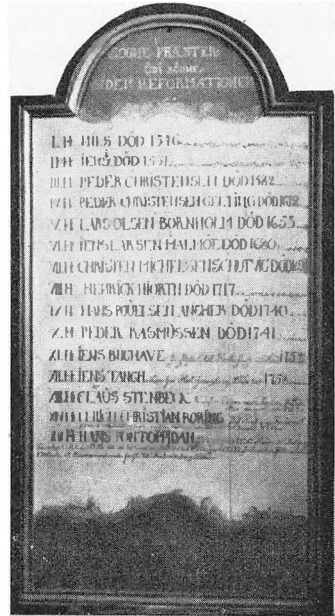

Fig. 59. Præsterække, bekostet til Rønne Kirke af Hans Pontoppidan

¹⁾ R. B. og B. S. 164. ²⁾ Protokol over teologisk Embedseksamen. ³⁾ Pastor Jensen, Vestermarie, i Brev til Biskoppen 4. 3. 1807.

døde paa Grønland 1783.¹⁾ Hun havde tre Sønner og en Datter (W.). Den 23. Sept. 1785 indgik Transe Ægteskab med Maria Catharina Rydendahl,²⁾ der døde i København 9. Febr. 1827.³⁾

Transe døde som en fattig Mand. Pastor Jensen, Vestermarie, skriver til Biskoppen 4. Marts 1807 i Anledning af hans Død: »Jeg beklager meget Provstinden, der sidder tilbage med tre uforsørgede Børn i meget maadelige Omstændigheder. Lidet eller Intet bliver der tilovers, naar Alt bliver bragt i Rigtighed.«

Pastor Transes ovale Segl viser en Tønde, op af hvilken det flammer; paa Forsiden ses C. T., til venstre staar en Vildmand, der med højre Haand støtter sig til en lang Kølle, venstre Haand holder han paa Tønden. Til højre ses en Ranke. Stumper af Transes Ligsten gemmes endnu i Bornholms Museum (omtalt under Kirkebeskrivelsen).

1808—24.

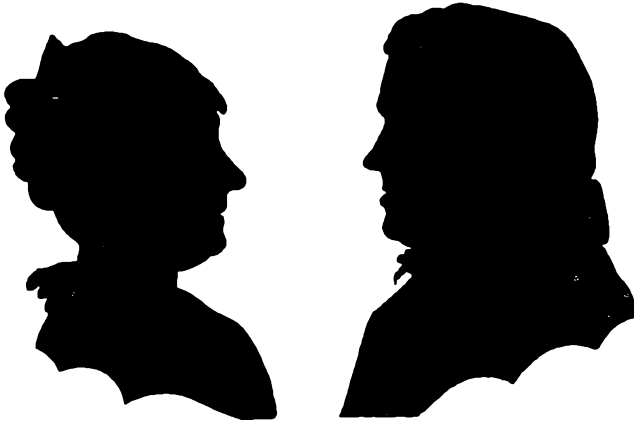
18. *Johan Jensen* er født i Odense 18. December 1756 som Søn af Købmand og Raadmand Henning Jensen og Margrethe Sophie Østrup. Efter i nogle Aar at være blevet undervist hjemme kom han i Odense Kathedralskole, hvor han var i syv Aar og blev Student 1778. Kandidat blev han 12. Okt. 1785 med haud. I seks Aar var han nu Huslærer i København og blev derefter Lærer ved Landkadet Akademiet, hvor han underviste i Religion og Sprog. I 1792 blev han kaldet til Sognepræst i Vestermarie og blev ordineret 18. April 1792 (Vita). 25. Marts 1808 blev han beskikket til Amtsprovst og Sognepræst i Rønne og Knudsker. Samtidig blev Vestermarie henlagt til Nylars som Annex.⁴⁾ Han døde i Rønne 20. Dec. 1824.⁵⁾

Han ægtede d. 18. April 1792 Ellen Lund, f. i København 19. Nov. 1766 (W.), død i Rønne 12. Nov. 1837 og begravet 17. Nov.⁶⁾

Som ældre havde Provst Jensen Kapellan. I 1821 omtales⁷⁾ den 43-aarige Anton Ancher Müller, der samtidig var Lærer.⁸⁾

Han var ret velhavende. Han købte af Staten i 1810 den store Gaard i Østergade, som Amtmand Mandix tidl. havde ejet for 2530 Rdl.⁹⁾ Efter Købet foreslog han 25. Sept. samme Aar Cancelliet, »at Provstegaarden i Rønne maatte bortsælges for at kunne afbetale den Gield, hvori Rønne Byes

1) Qvistgaards Wiberg, Rigsarkiv. 2) Transe i Brev til Biskoppen 3. Oktbr. 1785. 3) Rønne Kn. Embedsbog S. 6 b. 4) Skrivelse til Biskoppen 27. Nov. 1811. 5) Ligsten, se Omtalen i Kirkebeskrivelsen, 6) Rønne Kn. Embedsbog S. 366. 7) Visitatsantegnelse, Landsarkiv. 8) Blev 30. Maj 1823 Sp. i Poulsker, død 12. Juli 1832 (W.). 9) R. B. og B. S. 216.

Fig. 60. Ellen Lund og Johan Jensen.

Kirke staar til afdøde Tønnes Rasch, som og at jeg vilde flytte til den af mig sammesteds kjøbte Gaard, naar jeg fik Renten af min Købesumme tilligemed den Reparation og Tilbygning jeg der nødvendig maatte foretage, forinden jeg kunde beboe den, gotgjorte.« Men 5. April 1811 beder han om, at det maa blive udsat; han vil hellere bo i Præstegaarden, da han ikke kan skaffe Haandværkere og Materialer (Bispearkivets indkomne Breve). Men skønt han selv havde Midler, søgte han alligevel efter Evne at forbedre Kaldets Indkomster og foreslog derfor 27. Jan. 1811, »at Vestermarie Præstegaards Skov maatte for Fremtiden henhøre til Amtsprovstiet, da der ikke er mindste Skov eller Tørvemose til Rønne og Knudsker Kald.« Han henviser til Dyrtiden under Krigen med England. »Umuligt kunde jeg med talrig Familie i disse Tider leve, dersom jeg ikke selv havde nogen Formue; men ej blot Renterne af denne, ej alene alle mine Embedsindkomster, men endog 500 Rigsdaler af egne Midler har jeg aarlig i de sidste Aar sat til« trods Sparsommelighed. Han faar imidlertid Afslag (Bispearkivets indkomne Breve). Ved anden Lejlighed godtgør han dog, at han ønsker at hjælpe trængende. Han skriver 22. Marts 1813: »Jeg har ikke ved anden Lejlighed holdt mig tilbage. Til Christiansborg gav jeg 40 Rigsdaler, til Flaaden 100 Rigsdaler, til de brandlidte i Kiøbenhavn 50 Rigsdaler. Til ekstraordinære Understøttelser for trængende Enker i Stiften 6 Rigsdaler aarlig, for uden at mine to Enker paa Rønne og Vestermarie Kald modtage 600 Rigsdaler aarlig; jeg har med en anden Mand lønnet ganske alene en Underlærer ved Danskskolen i Rønne, skjænket samme for over 500 Rigsdaler Lære og Læse Bøger, jeg har 5 Børn og 2

fattige Drengene, jeg føder og klæder, jeg har trængende i min egen Familie, der laste mig ikke ubetydeligt.«

I sin Embedsgerning som Provst havde han en Del Ærgrelser af Pastor Grønbech i Rø, som paa forskellig Maade havde fortrædiget ham. Provst Jensen beklager sig 10. Okt. 1815 til Biskoppen over disse Drillerier og nævner et særligt Tilfælde. Provsten skulde have Visitats i Rø Kirke 9. Juli; men da han i sin Vogn Søndag Morgen nærmer sig Præstegaarden, ser han Pastor Grønbech i Ornat gaa fra Præstegaarden over i Kirken og begynde Gudstjenesten, saa denne var begyndt nogle Minutter, førend Provsten kom ind i Kirken. Provsten anser det derfor for bedst, at denne Mand bremses i Farten »og beder at Deres højædle Højærværdighed ville behage at tilholde Hr. Pastor Grønbech for Fremtiden at vise i det mindste den udvortes Høflighed og Artighed, som han skylder mit Embede.« Dette gør Biskoppen. Grønbech skriver 1. Dec. en lang Redegørelse som Svar paa den Reprimande, han med Smerte har modtaget. Han hævder, at han har gjort alt for at have et godt Forhold til Provsten, men at det har været helt umuligt. (Bispearkivets indkomne Breve).

Iflg. Wiberg var Provst Jensen »begavet og videnskabelig; sed nimis vino deditus« (lidt hengiven til Vin).

Han oversatte i 1784 Georg Bruyn: Opmuntring til mine Medborgere om Deltagelse i Canal Handelen.¹⁾

1825—29.

19. *Lorents Andreas Hjorth* er født paa Christianshavn 11. December 1778 som Søn af Jørgen Hansen Hjorth, Brygger og Major ved det borgerlige Infanteri. Moderen var Dorthea Marie Ørsland. Han blev Student ved privat Dimission 1794. I 1798 blev han Kandidat med Udmærkelse, og i 1800 blev han Lærer ved Haandværkerstokkens Skole, hvor han virkede, indtil han i 1804 blev kaldet til Sognepræst for Allinge og Olsker. Han blev ordineret 2. Nov. (Vita). I 1812 kom han til Nylars, i 1820 til Øster og Vester Hersted, hvor han i 1825 blev Provst. Herfra kaldedes han i 1829 til Rønne og Knudsker, hvor han døde 1. Febr. 1838.

1. Maj 1801 ægtede han Rose Ernestine Dørchel, født i København 29. Nov. 1778 som Datter af kgl. Gartner ved Rosenborg Slotshave Christopher Dørchel og Cathrine Margrethe Køhn. I dette Ægteskab var der to Sønner og tre Døtre. En Søn blev Sognepræst i Laurbjerg-Lerbjerg. Hustruen døde 9. Juli 1848 i Roskilde (W.).

Han har oversat flere Bøger af K. H. Spiess, der alle behandler sociale

¹⁾ Erslews Forfatterleksikon I 775.

Emner. Har desuden udgivet en Tale, han holdt i Anledning af Kongens Besøg paa Bornholm 1825, og skrevet flere Artikler i Blade og Tidsskrifter.¹⁾

1829—34.

20. *Søren Rosbjerg Ortved* er født 7. April 1796 i Helsingør. Faderen var Garnisons-Auditor paa Kronborg Fæstning samt Birkedommer og Skriver ved den kronborgske Geværfabrik (Hellebæk Birk) Hans Ditzel Ortved, Moderen Caroline Rosbjerg.²⁾ I 1813 blev han Student fra sin Fødeby og 22. April 1817 Kandidat med Udmærkelse. I 1821 udnævntes han til ordineret Kateket ved Frue Kirke i København, hvor han ordineredes 13. April (Vita). I 1823 d. 29. April blev han Præst paa St. Croix, hvorfra han 29. Apr. 1829 kaldedes til Sognepræst for Rønne og Knudsker. 4. Juni 1834 blev han Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense samt Stiftsprovst paa Fyn og Provst i Odense Herred; 28. Juni 1840 udnævntes han til Ridder. Han beskikkedes 24. Maj 1841 til Domprovst og Sognepræst ved Roskilde Domkirke; samme Aar blev han tillige Provst for Sømme og Voldborg Herreder.

»Han besøgte 1846 Tydskland og Frankrig i 3 Maaneder, og foretog sig i Sommeren og Efteraaret 1855 atter en Udenlandsrejse til Tydskland, Frankrig og Italien. 12. Januar 1866 blev han efter Ansøgning paa Grund af Svagelighed entlediget i Naade og med Pension, efter at han havde havt Hans Sørensen til pers. Cap. siden 20. Okt. 1861.

Foruden en Deel særskilt udgivne Taler og Prædikener har han 1837 i Odense udgivet Prædikener, holdne ved forskellige særegne Lejligheder for flere forskellige Menigheder. Han havde udmærkede Kundskaber i Historie og Sprog, var en trofast og paalidelig Ven, der stedse vil mindes med Agtelse og Kjærlighed af dem, der kjende ham.

En stor Deel Medlemmer af Roeskilde Menighed lode ham forinden hans Afrejse til København, hvor Domprovsten nu lever, »overrække en smukt forarbejdet Mindegave af Sølv, som Beviis paa den Kjærlighed og Agtelse, de nære for ham« (Roskilde Avis 1866, Nr. 163). Den 24. Maj 1866, 25 Aarsdagen efter Ortveds Udnævnelse til Provst i Sømme og Voldborg Herreder samledes Provstiets Præster og Skolelærere samt Functionairerne ved Roeskilde Domkirke med ham ved et Festmaaltid, »for at bringe ham en kjærlig Afskedshilsen og Taksigelse for den Humanitet og Venlighed, hvormed han i saa lang en Aarrække havde varetaget

¹ Erslews Forfatterleksikon I. S. 666. ² Hun var fadt i Sorø 1767 og døde 19. April 1803 (Hundrup).

sin Provstegerning. Ved dette Festmaaltid løde gjentagende og indtrængende Vidnesbyrd om den smukke og milde Aand, der stedse havde besjælet Domprovsten« (Roeskilde Avis 1866 Nr. 119).

Han blev 7. Aug. 1827 gift med Johanne Marie (døbt Martine) Moth, f. Møhl adopteret Patermann, f. 3. Maj 1799 i Kjerteminde; Datter af

Fig. 61. F. L. Steenberg.

Kjøbmand Hans Kragh Møhl og Ingeborg Martine Krøll og antagen som Plejedatter af Christian Patermann, Oplagsskriver ved Kbhvn.s Toldkammer, og Enke efter Krigsraad Jens Ludvig Stoud v. Moth, Toldkontrolleur paa St. Croix, f. 6. Juni 1794 paa St. Thomas, gift i København 6. April 1819, død 8. Maj 1825. Dette Ægteskab var barnløst.«¹⁾

1834—47.

21. *Frederik Laurentius Steenberg* er født i Helsingør 17. Juni 1801, hvor Faderen Jens Foss Steenberg, der selv var Præstesøn, var Apoteker; hans Moder hed Cecilie Sprunck. Han blev Student fra sin Fødeby 1818 og

Kandidat 17. Oktober 1823 med laud.²⁾ Efter sin Embedseksamen fortsatte han de Studier af orientalske Sprog — bl. a. persisk — som han havde begyndt allerede som Student. Han vandt 1822 Universitetets Guldmedalje for en teologisk Prisopgave om Højsangen.³⁾ I Dec. 1826 udnævntes han til Sognepræst for Allinge og Olsker og blev ordineret 23. Marts 1827 (Vita). I 1834 d. 20. Aug. kaldedes han til Sognepræst for Rønne og Knudsker og 22. Febr. 1847 til Ringsted og Benløse, hvor han døde 28. Dec. 1870. I 1846 var han blevet udnævnt til Ridder.

Han blev første Gang gift 31. Marts 1827 med Elisabeth Marie Frandsine van Aller, født 20. April 1802 i Helsingør som Datter af en nederlandsk Konsul, Købmand Jacob van Aller og Hanna Margrethe Rist. Hun

¹⁾ Hundrup Præster ved Roeskilde Domkirke efter Reformationen S. 36 f. ²⁾ I Febr. 1823 var han blevet konstitueret Adjunkt i Helsingør, han udnævntes til Adjunkt 6. Jan. 1824 (Wib.). ³⁾ Erlews Forfatterleksikon III S. 219.

døde 14. Juli 1830. Andet Ægteskab indgik han 21. Aug. 1831 med Charlotte Frederikke Borries, født 10. Sept. 1810 i Helsingør som Datter af Købmand Chr. Nicolaus Borries og Mariane Claessen. Hun døde 2. Marts 1863. I første Ægteskab var to Sønner, i andet fem Sønner og fire Døtre. En Søn, der var Havnekaptajn paa Sct. Thomas, omkom under en Orkan 29. Okt. 1867. »Efter at have reddet flere Skibbrudne gik han med den næsten sikre Død for Øie atter ud for at frelse Menneskeliv, men mistede sit eget« (W.). En Datterdatter blev gift med Stiftsprovst Barsøe, Aalborg (Vesten).

En af Steenbergs Sognebørn i Allinge fortæller om ham, at han altid kom »til Allinge for at forberede Konfirmanderne, for at fritage dem for den lange Tur til Præstegaarden, og om Sommeren benyttede han Kirken til Overhøring. Han var en streng Mand og fordrede, som dengang var mere Skik end nu, at Børnene skulde kunne deres Lektie udenad. — Som ovenfor sagt var han en streng Mand, men en dygtig Prædikant. Allingeboerne holdt meget af ham, næsten som en Halvgud. Rønneboerne var ikke af ganske samme Anskuelse, og havde sommetider ogsaa en Mening, naar Provsten vilde dominere.«¹⁾

Biskop Mynster var i 1841 d. 18. Juli paa Visitats i Rønne Kirke og skriver:²⁾ »Provst Stenberg prædikede over Math. 11. 28—29 »Vor Hvile i Xsto.« En smuk Prædiken; ikke Tankefyldt og klar Udvikling, men smukke Udtryk, undertiden noget søgte, undertiden noget grundtvigske.« (Da Biskoppen ikke var nogen Ven af Grundtvig, har de grundtvigske Udtryk ikke behaget ham.)

Hans anden Kone har gjort sig fortjent af Rønne By ved sammen med Amtmandinde Krabbe i 1843 at stifte det endnu eksisterende Børneasyl.

1847—56.

22. *Carl Henrik With* er født i Odense 31. Marts 1805 som Søn af Skomager Johan Jørgen Carl With og Ane Dorthea Nielsdatter. Han blev Seminarist med Udmærkelse i 1825. »De følgende 7 Aar gav han sig af med Undervisning af Børn og skrev af og til nogle Smaating; saaledes offentliggjorde han i Sylvester Hertz's Maanedsskrift en humoristisk Digting i fynsk Mundart. Trods sit svage Syn, der stundom tvang ham til at lade sig forelæse, hvad han ønskede at vide, blev han 1833 Student« (Vesten), og 3. Nov. 1837 blev han Kandidat. Derefter var han i nogle Aar Huslærer i Tranekjær Præstegaard. 30. Jan. 1841 blev han udnævnt

¹⁾ Johan Hansen: En bornholmsk Håndværkers Erindringer S. 2 f. ²⁾ Mynsters Visitatsbøger II S. 201.

til Sognepræst for Nexø og Bodilsker, ordineret 2. April. 10. Maj 1847 udnævntes han til Sognepræst for Rønne og Knudsker, 19. Nov. 1856 til Sognepræst ved Domkirken i Aalborg; Aaret efter udnævntes han til Stiftsprovst; men allerede tre Aar efter sin Ankomst til Aalborg udnævntes han til Overskoledirektør og Chef for Kirke- og Undervisningsmi-

Fig. 62. Carl Henrik With. Efter Litograf.

nisteriets 3die Departement. Han døde 5. Juni 1865. 1. Januar 1859 var han blevet udnævnt til Ridder af Dannebrog.

I 1841 d. 31. August ægtede han Ulrikke Cecilie Eleonora Bang, Datter af Præst ved Roskilde Domkirke Jacob Hansen Bang. Hun døde i København 16. Decbr. 1862. I Ægteskabet var en Søn og to Døtre. En Datter Ida Marie Sofie blev gift med Provst P. E. Bluhme i Tikøb (Vesten).

Biskop Mynster var 18. Juli 1852 6. Søndag e. Trin. paa Visitats i Rønne Kirke. Herom skriver Biskoppen: »Provst With

prædikede over Dagens Evangelium: »Hvad det er for en Retfærdighed, Herren kræver.« En grundig og vel gennemtænkt Prædiken, i et smukt Sprog foredragen med Smag og ualmindelige Gaver, Katekisationen klar og meget god.«¹⁾

»Provst With viste sig som en praktisk Skolemand baade i sin Embedsvirksomhed og i sine banebrydende Lærebøger til Brug ved den første Undervisning. At Monrads Skolereform førtes saa heldigt ud i Livet, skyldtes i første Række ham. Skønt hans Helbred var svagt, og hans Syn svigtede, varetog han paa fortrinlig Maade de mange Hverv, der blev lagt paa ham« (Vesten).

¹⁾ Mynsters Visitatsbøger II S. 201.

1857—70.

23. *Carl August Meyn* er født 8. Oktober 1813 i Holbæk som Søn af Auditor og Regimentskvartermester ved Livregimentets lette Dragoner cand. jur. Johan Vilhelm Meyn; han blev senere Lærer og Kirkesanger i Buddinge. Moderen var Sophie Marie Knie. Snart efter hans Fødsel rejste hans Forældre til Holsten, hvor de boede i Byen Itzehoe. I 1820 maatte

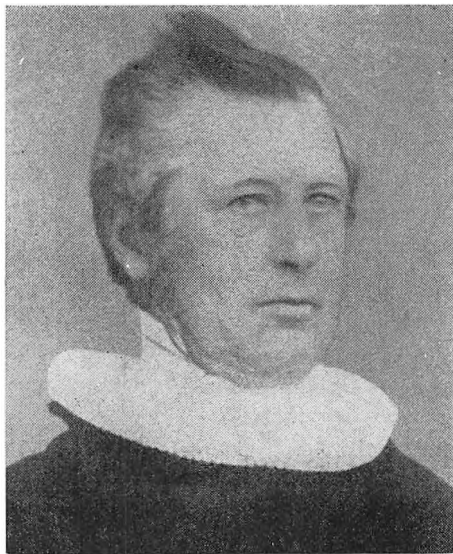

Fig. 63. C. F. Meyn.

de paa Grund af en ugunstig Skæbne vende tilbage til København. Men en fornem Mand Grev Zinsendorf, der boede i Byen Pløn, modtog ham i sit Hus og behandlede ham med næsten faderlig Kærlighed. I 1827 drog han efter Grevens Død til sine Forældre i København. Her blev han Student fra Metropolitan-skolen i 1831. 2. April 1835 blev han Kandidat med haud; men utilfreds med denne Karakter tog han samme Aar 24. Okt. Eksamen om og opnaaede laud. Efter Embedseksamen var han i næsten tre Aar Huslærer paa Fyn, hvorefter han 23. April 1839 udnævntes til Sognepræst for Poulsker (Vita).

19. Juli 1847 til Sognepræst for Nexø og Bodilsker og 3. Febr. 1857 til Sognepræst for Rønne og Knudsker, hvor han døde 29. November 1870.

Han blev første Gang gift 22. Juni 1840 med Nicoline Sophie Hansen, født 9. Sept. 1810 paa Landtind i Eising Sogn, som Datter af Kammerraad, Proprietær Niels Teilmann Hansen og Juliane Marie Selmer. Hun døde 27. Sept. 1865. Anden Gang indgik han Ægteskab 20. Nov. 1866 med Henriette Emilie Jork, f. 29. Jan. 1828 i København som Datter af Krigsassessor Lærer ved Søakademiet Chr. Jork og Else Johanne Gade Prah.¹⁾

Provst Meyn var høj Kirkelig. Hans Portræt viser et værdigt, køligt, begavet, og stærkt forstandspræget Ansigt. Han har næppe været blid i sine Domme over de nye Aandsretninger, der kom op i hans Tid, og som saa stærkt appellerede til Følelsen. Hans Prædikener synes at have været

¹⁾ Elvius S. 422.

tørre, holdt i Tidens sædvanlige stærkt akademisk prægede Sprog.¹⁾ »Adskillige Konfirmander mindedes ellers Provsten som en god Lærer; men at Konfirmationen var noget andet og betydningfuldere end et Overgangsled fra Børneskolen til de ældres Kreds af Arbejdsvirksomhed, var der næppe nogen, der fik Indtrykket af.«²⁾ »Men ellers roses Provst Meyn for at have været en trofast og medfølelse Sjølesørger, en udmærket forretningsdygtig og velvillig Provst.«³⁾

1871—1903.

24. *Frederik Wilhelm Christensen* er født den 26. Juni 1819 i København som Søn af Købmand Poul Christensen, der var af sønderjysk Bondeslæggt fra Møgeltonder,⁴⁾ og Rebekka Kristine Møller. I 1836 dimitteredes han til Universitetet efter privat Dimission; men først i Januar 1853 naaede han at blive teologisk Kandidat med haud (Vita). Om Studentertiden fortæller Pastor Christensen: »Aarene gik med spredt og ustadig Læsning og under trange Forhold, som et Par Gange blev afbrudt ved at jeg tog mig en Huslærer Post.« Han var Huslærer baade paa Sjælland og i Jylland, Lærer i København ved Efterslægtens Realskole og især ved N. Zahles Pigeskole 1852—63. Han kom i disse Aar »i et Slags Discipelforhold til den elskelige gamle Præst Peter Andreas Fenger. Han havde ført ham til Skriften og til Morten Luther og derefter førte han ham til Grundtvig.«⁵⁾

Ogsaa efter Embedseksamen underviste han og var Lærer ved N. Zahles Skole, lige til han i 1863 blev Kateket i Rønne; dette Embede belædte han til den gamle Sognepræst Provst Meyn døde.

Hurtigt fik han sin egen Kreds, som han ved sin levende Forkyndelse vandt for det grundtvigske Livssyn. Da den gamle Provst var død, ønskede hans Venner ret naturligt at faa ham til Sognepræst; og de satte derfor en Adresse i Gang i Rønne, paa hvilken de samlede 1100 Underskrifter. Den sendtes til Kultusministeriet, og to af Venerne rejste derefter over for at tale med Kultusminister Hall, der lovede at gøre, hvad han kunde for, at Pastor Christensen, som han personlig kendte og kun vidste godt om, skulde faa Embedet, hvilket ogsaa skete. Dog blev Pastor Christensen ikke Provst. Dette var et Brud paa en næsten tohundreedaarig Tradition, idet Provstiet 1698 blev perpetueret til Rønne Sognekald. Men de kirkelige Myndigheder ansaa ham ikke for begavet nok hertil og valgte en anden.

¹⁾ Prøve i Kofoed: »Bornholms Kirkehistorie« II, S. 209. ²⁾ De første 25 Aar af Bornholms Valgmenigheds Historie S. 4. ³⁾ Bornh. Kirkehist. II S. 210 efter Bornh. Tid. 10. 12. 1924. ⁴⁾ Groshenning og Faushøll: Danmarks Præstehist. 1884—1910 I S. 64. ⁵⁾ Som 4.

Helt udelt var dog ikke Ønsket om at faa Pastor Christensen som Sognepræst. Da han var blevet udnævnt, mærkedes dette især i anonyme Artikler i »Bornholms Avis«, »og de blev ved, indtil en troende Kvinde af Folkets brede Lag gav et godt og kraftigt Svar, der bragte Smædeskrivningen, hvis Navn man var nogenlunde sikker paa at kende, til at tie.«¹⁾

Den 26. Marts 1853 var Pastor Christensen blevet gift med Johanne Marie Severine Wolf, født 15. Juni 1816 som Datter af Sognepræst ved Helligaandskirken i København Niels Gjessing Wolf. Dette Ægteskab varede i 31 Aar til hendes Død 21. Marts 1884. Ved Begravelsen 28. Marts talte Pastor Christensen selv over Ordet fra 1. Kong. 19. 4: »Det er nok, tag nu min Sjæl, Herre! Jeg er ikke bedre end mine Fædre.« Han talte her om det smertelige Sygeleje paa flere Uger »saa hun vel maatte undres over, at Døden var saa haard en Fødsel til Livet,« men ogsaa over den Sejersvished, som hans Hustru havde; og han sluttede Talen med Jobs Ord: »Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet.«²⁾

Sønnen August blev Sognepræst i Øster Tørslev. Datteren Christine ægtede 6. Juni 1879 Pastor Marius Jensen, der blev Bornholms Valgmenigheds første Præst 1897—1910.

Pastor Christensen døde den 16. Nov. 1903 under et Besøg i det af ham saa elskede Børnehjem i Østergade; mens han sad og talte med Forstanderinden, sank han pludselig sammen og var død. Under stor Delta-gelse stedtes han til Hvile paa Rønne Kirkegaard ved sin Hustrus Side.³⁾

I 1882 (første Gang 5. Sept.) begyndte Pastor Christensen at udsende et lille ugentligt 8-sidet Blad »Til Hjemmene fra Forsamlingen.« Det indeholdt hans Prædikener og Taler ved kirkelige Handlinger. Han begyndte paa Udsendelsen af dette Blad efter Vennernes Ønske og i Haab om, »at Vennekredsen inden- og udenfor Sognegrænsen kunde stærkere sammenholdes til Samliv og Samarbejde ved dette Skrift-Baad der fæstner Vidnesbyrdet« (fra første Nr.). Hans egen lyse og stærke Tro skinner ud af disse Prædikener, som ganske vist ogsaa viser, at han ikke var nogen stor Prædikant; hans Tale virkede ikke ved sin Tankedybde, men ved sin levende Tro. Om hans Livsanskuelse siger Sønnen, at den var grundtvigsk, men med en ejendommelig poetisk-filosofisk Udtryksform.⁴⁾

Han vandrede som gammel rundt i Byen, æret som en Patriark, med sit milde Smil og det snehvide Skæg — og altid med Paraply. Han karak-

¹⁾ Festskrift i Anledning af Bornh. Valgmenigheds 25 Aars Jubilæum S. 16—23.

²⁾ Til Hjemmene 1883—84 S. 113—16. ³⁾ Ved hans Begravelse blev endnu anvendt den gamle bornholmske Skik at bære 2 utændte Kirkelys foran i Ligtoget. Efter Begravelsen sattes de paa Alteret, hvor de brugtes som Alterlys. (En bornh. Haandværkers Erindringer S. 154). ⁴⁾ Groshenning og Fausbøll: Danm. Præstehist. 1884—1910 I S. 65.

teriserer sig selv i et Brev til Pastor Hansen, da denne skulde rejse hertil som Kapellan (Valgmenighedens Festskrift S. 26): »Sognepræsten er en gammel Mand paa 74; skal han faa Magt med nogen, maa det være med det gode, — han slaar nok i Prædikestolen, men med hans Tugt har det vist kun liden Art. Det Ideal, han har forelsket sig i, er det ikke saa lige for andre at faa Rede paa. Hans Indflydelse er gennem hans Forkyndelse,

Fig. 64. F. W. Christensen.

Konfirmationsforberedelse og Sygebesøg, den er af personlig Art, han er ikke omgivet af nogen Stab. Af Helbred er han kvik, let i Gangen, munter at se til og synger godt — og glæder sig til nu med Dem at fortsætte et Forhold til (Pastor) Hasle, der ikke har været forstyrret af nogen som helst Uvilje og Mistemning, hvor forskellige vi end vare.«

At Pastor Christensen ikke søgte sit eget, viste han i sin Iver for at faa rejst en Valgmenighedskirke i Rønne. Naar dette har ligget ham saa stærkt paa Sinde, skyldes det muligvis Forstaaelsen af, at det grundtvigske Syn, som han havde, ikke ret havde præget Rønne og ikke vilde komme til det. Tiden har ogsaa vist, at saadan er det. Sognemenigheden er ikke grundtvigsk, men indre-

missionsk præget. — Paa sin 80 Aars Dag 26. Juni 1899 nedlagde han Grundstenen til Helligaandskirken i Sct. Mortensgade, og de 17—1800 Kr., som hans Venner paa denne Dag havde skænket ham, forøgede han til 2000 Kr. og skænkede dem til denne Kirke.

Pastor Christensen viste i sit Liv, hvad en Mand kan udrette, selv om han ikke har faaet den store Begavelse, men det som er mere værd: et varmt Hjerte og en stærk og levende Tro, derfor mindes han endnu med Kærlighed i Rønne og Knudsker. — Offentlig Anerkendelse for sit Arbejde fik Pastor Christensen, da han efter Biskop Rørdams Indstilling 1897 belv udnævnt til Ridder af Dannebrog.

I den Tale, som Pastor Christensen holdt ved en Fest, som afholdtes for ham paa hans 80-Aars Dag, karakteriserer han sit Liv og sin Gerning: »Ja, ved hans Naade, som er Tidens evige Konge og tilmaaler hver af os dagligt Brød, er jeg bleven en gammel Mand. Mit Navn er ikke knyttet til

noget af det store, som er skabt i dette Aarhundrede; jeg har været en mere eller mindre forstaaende Tilskuer, og jeg har haft et ganske begrænset lille Omraade at virke paa i Kirke og i Skole. Noget nyt har jeg ikke sat ind i Verden; men jeg har virket med de Evner og Kræfter, Gud har givet mig, og som i Ungdomsaarene burde have været langt bedre udviklet, ligesom min Kundskab burde have været langt mere beriget — og jeg har virket med Lyst. Der har været en glad Stemning over mig og min Gerning, og Sangen har ikke blot ligget mig i Stemmen, nej, det har sunget inde i mig. Jeg har været et Lykkens Skødebarn, et Kælebarn, som er baaret op og frem af Frænders og Venners milde Øjne og Hænder, og jeg har virket i et Folk, som efter min Erfaring er et taknemligt Folk, som mangefold lønner, hvad der virkelig arbejdes for det — ja og nu i Dag har knyttet mit Navn til en Kærligheds-Gerning, saa det skal leve med den, længe efter at mine Øjne er lukkede og min Stemme tier. Stærke Brydninger har jeg ikke gennemgaaet. Færdigt, afrundet, afsluttet er mit Dagværk ikke. Jeg higer daglig ind i Frihedens fuldkomne Lov, og jeg mindes stadig af Aanden om at bede, at mit Liv endnu maatte faa en ny og evig Begyndelse.«¹⁾

1904—22.

25. *Laurids Jacob Ferdinand Bostrup* er født 4. Januar 1852 i København som Søn af Bødkermeister Fr. Ferdinand Bostrup og Vilhelmine Dahl. Han blev Student fra Borgerdydskolen i 1869. I 1870 tog han Adgangseksamen til Polyteknisk Læreanstalt og blev 1875 teologisk Kandidat med laud. Som Kandidat i København 1875—79 var han sysselsat med Studier, især af Gl. Test. og med nogen Information og Søndagsskolevirksomhed; to Gange deltog han i Uddannelse af grønlandske Kateketer, som skulde ordineres til Præster. Senere har han særlig studeret Romerbrevet og Luthers Værker.

I 1879 blev han ordineret Kateket ved Frue Kirke i København; i 1884 tillige Præst ved Kommunehospitalet. I 1892 blev han Sognepræst for Nykøbing og Rørvig og udnævnt til Provst for Ods—Skippinge Herreder i 1897. Han var Sognepræst for Rønne og Knudsker fra 1904, indtil han i 1922 tog sin Afsked fra Præstegerningen. I 1920 blev han udnævnt til Ridder, sikkert som Paaskønnelse af det store Arbejde, han gjorde, for at faa Rønne Kirke ombygget. Han døde i København 14. Okt. 1941.

I 1892 d. 10. Sept. indgik han Ægteskab med Bertha Penchert, født

---

¹⁾ Bornholms Valgmenigheds 25 Aars Jubilæum S. 27.

Fig. 65. L. Bostrup.

24. Sept. 1866 i København, hvor hendes Fader var Snedker. I dette Ægteskab var tre Børn. En Søn — den ældste — der var Sømmand, omkom paa en Rejse; den anden Søn Poul Oskar er født 17. Juni 1897. Han blev i 1919 teologisk Kandidat med laud; han er nu Fuldmægtig i Invalideforsikringsretten; hans Hustru, Nina Rendtorff, som han ægtede 9. April 1928, er Provstedatter fra Bøvling.¹⁾ Datteren, Anne Margrethe, der er ugift, bor nu i København, hvor hun er ansat i et af Ministerierne.

Provst Bostrup har bl. a. udgivet Jule-Advents- og Sylvesterhilsen i 1905, 07 og 09. I 1917 kom et Skrift om Johannes Aabenbaring, i 1918 en

¹⁾ Kirkelig Haandbog 1935 S. 284 f.

Skildring af »Rønne Kirkes Nybygning« i »Bornholmske Samlinger« S. 137—170, og endelig i 1933 »Rønne Minder« i »Jul paa Bornholm« S. 4—8.

Provst Bostrup hørte til den højkirkelige Retning. »Han udmærkede sig ved sit jævne ligefremme Væsen og sit pligttro Arbejde i Kirke, Skole og Sygehus. Hans Prædikener var gerne korte og letfattelige; og selv om de ikke lagde an paa store Omvæltninger i Tilhørernes Sind, saa kunde de dog mærkes som et Aandens Kald til at tro paa Kristus. — At sætte Skel mellem troende og vantro var derimod ikke hans Sag.«¹⁾ Han fortæller selv om sin Præstegerning i Rønne: »Der staar i mit Vindue en frisk Bladplante, hvori der bestandig fra Plantens Inderste ruller sig et nyt Blad op, medens et af de yderste visner. Saaledes ruller Livet sig op saavel for det enkelte Menneske som for Samfundet. Og her skal søges fremstillet, hvorledes Livet udfoldede sig, da jeg blev Sognepræst i Rønne og det dermed forenede Landsogn Knudsker Sogn.

Det var i Begyndelsen af dette Aarhundrede, i Aaret 1904, jeg kom til Rønne, og som alle der kommer ad Søvejen, hilstes af Kirken paa Havnebakken og fandt Byen med de røde Tage i dens store Udstrækning og den rummelige Præstegaard med Stald, Lade og tilhørende Jord, som var bortforpagtet. Havde Præstegaarden rigeligt Rum, var der ogsaa god Brug derfor. Hver Jul uddeltes der til trængende 100 Pakker med Varer fra frivillig indsamlede Gaver, fordelte af Hjælpekassens Medlemmer, og 100 andre i Kapellanboligen. I den store Havestue, hvor Hold efter Hold af Konfirmander mødte, rejstes hver Jul det mægtige Juletræ, sendt som Gave fra en højt bedaget Gartner, og her samledes baade Familien og en af Juledagene Præstefamiliens nærmeste Vennekreds og en følgende Dag en Del gamle Mennesker, indbudte til at fejre Julen. Og Aaret igennem kom her Mennesker i Glæde og Sorg; og stridende Ægtefæller mødte til Forlig, hvor det var Opgaven indtrængende og vedholdende at fremhæve Troskab mod Hjemmet og Børnene og Betydningen af Herrens rige Velsignelse i dette det jordiske Livs Kildespring, men netop derfor hans hellige Krav, at hvad han saa inderligt har sammenføjet og velsigner, maa Mennesker ikke adskille. Ogsaa Møder af adskillige Kommissioner, Kirkeinspektion, Skolekommission o. a. afholdtes i Præstegaarden. Og derfra gik Gangen daglig som en særlig Pligt og Trang ud til Husbesøg hos gamle og syge i Rønne og den omliggende Vang og videre ud i Landsognet mod Nord, Øst og Sydøst indtil en halv Mil og mere med Sukket over ikke at kunne naa saa langt, man gjerne skulde. — Hvad de aandelige Forhold

¹⁾ Bornholms Kirkehistorie II S. 216.

angaar, var det en mærkelig Overgang at komme fra Egne i det nordlige Sjælland, hvor de forskellige Retninger indenfor Folkekirken levede i megen Fordragelighed, og Samfund uden for denne saa godt som ikke fandtes, og komme til Bornholm, hvor det myldrede af alle Slags Samfund og nye bestandig dukkede op. Efter at Pastor Trandberg for ca. 50 Aar siden var traadt frem og havde bragt den stærke Opvækkelse, var der, som der er sagt, efter at han havde pløjet dybt, kommet mangfoldige Sædemænd og havde saaet hver sin Art af Sæd, og det har groet kraftigt. Der er Hørelyst; og lyder nye Røster, er der Iver efter at lytte og altid nogle, der indvindes, stundom saadanne, som man ikke havde ventet — — I Menighedsraadet er fem forskellige Retninger repræsenteret. — — For mit eget Vedkommende har jeg kun kunnet fatte det som Guds Førelse, at jeg under disse Forhold skulde komme til Rønne som Sognepræst, da jeg har elsket Luther og vor lutherske Folkekirke og gennem mange Aar lige til nu hvert Efteraar ud fra et nyt Emne har fordybet mig i Luthers Værker og fundet en rig Forfriskelse derved og gjort Brug deraf ved Afholdelsen af vor Kirkes Reformationshøjtid.

I Rønne følte disse spredende Forhold med de mange Samfund mindre end ud over Landet og i de mindre Købstæder paa Grund af Byens Størrelse, der giver et vist Raaderum. Men det var et glædeligt Vidnesbyrd om Folkekirken Sundhed, at alle Retninger indenfor denne kunde samles i fuld Enighed, naar der fremkom en bestemt Opgave; og dette viste sig ved Nybygningen af Rønne gamle Kirke.«¹⁾

Provst Bostrup virkede tilknappet og kølig paa dem, der ikke kendte ham; men hans Venner vidste, at der bankede et varmt Hjerte bag det kølige Ydre. Provsten var uhyre samvittighedsfuld med sit Embede og gik meget paa Husbesøg.

1923—25.

26. *Ole Christian Olsen Kildebæk* er født 3. Juli 1878 paa Kildebækgaard i Valby Sogn i Nordsjælland, hvor hans Fader var Gaardejer. Han blev Student privat 1902 og Kandidat 1911 med Prim. Samme Aar blev han ordineret Medhjælper i Valby og Hvidovre. I 1912 blev han Sognepræst paa Endelave og 1919 residerende Kapellan i Rønne og Knudsker, hvor han blev Sognepræst 1923. I 1925 blev han Sognepræst i Sindal og Astrup, hvor han døde i Embedet 27. Maj 1944 og begravedes i Sindal 2. Juni.

¹⁾ Jul paa Bornholm 1933 S. 4—6.

Han blev første Gang gift 26. Juni 1905 med Christine Hansen, født 6. Maj 1871 i Næstved, død 18 Aug. 1918. Andet Ægteskab indgik han 3. Juli 1921 med Magda Poulsen, f. 17. April 1898 i Holbæk. Han overlever af sin Hustru og tre Børn, Ingrid, Arne og Ejvind.

Pastor Kildebæk var en Mand, der gik sine egne Veje og sagde sin Me-

Fig. 66. Ole Chr. Kildebæk.

ning, hvor han kom frem, baade paa Prædikestol og paa Tomandshaand; og hans Væsen kunde ogsaa til Tider være noget kantet. En saadan Mand maatte støde alle dem, der tog sig selv meget højtideligt. Det gjorde han ogsaa, men var vist ligeglad; han anglede ikke efter Folkegunst, men ønskede at være sand og redelig i sin Færd. Han var begavet og begavet nok til at være ligefrem og ukunstlet i sit Væsen, og hans Venner lærte hans rige Lune at kende og værdsætte det. Men bag hans muntre og glade

Væsen kunde der være en Understrøm af dyb Sørgmodighed, en Følelse af, at han ikke kunde forkynde Evangeliet om »Jesus Kristus og ham korsfæstet« saa stærkt, som han gerne vilde. Alvoren bundede ikke deri, at han ingen Menighed kunde samle om sin Prædikestol, tværtimod; han havde sin Styrke netop som Prædikant og formaaede, som det virkelighedsnære Menneske han var, at tale i Tidens Sprog, og ud fra Dagliglivets Slagord og Menneskers jævne Tanker om Tingene at fange sine Tilhøreres Opmærksomhed.

I et Brev, han skrev to Maaneder før sin Død til sin gamle Ven fra Rønne-Tiden Boghandler Jørgensen, udfolder han sig som den, der hader det kedelige og det uægte. Han fortæller om en Indvielse af tre Skolegymnastiksale. »Amtmand, Amtslæge og Amtsprovst havde holdt hver sin skrumpkedelige Tale, og saa fik jeg Lyst til at sætte lidt Liv i Forsamlin-

gen — endda ud fra Skriftordet: Den legemlige Øvelse er nyttig til lidt, men Guds frygten er nyttig til alt.« Det lykkedes aabenbart Pastor Kildebæk at sætte Liv i Forsamlingen ved sin Tale, netop ved at sætte Tingene paa Spidsen.

Selv om Kildebæk var Missionsmand — den første blandt Rønnes Sognepræster — var hans Kristendom dog lys; derfor har han sagt: »Den, der gør Vejen mere trang, end den er, han er jo lige saa falsk en Profet som den, der gør den bredere.« Men han var ikke alene Kirkens Søn, han var ogsaa Danmarks. Vort Lands Fremtid og Frihed laa ham stærkt paa Sinde. Hans Ønske for det danske Folk kom stærkt frem i hans Kirkebøn, saa stærkt, at det greb Mennesker, naar han bad om, at vor ældgamle danske Kultur maatte bevares under Frihedens Tegn, og at Danmarks Ungdom vilde tage den danske Arv op.

I de sidste 10 Aar af hans Liv var Helbredet vaklende, og han maatte til sidst holde Hjelpepræst. Da Døden afsluttede 19 Aars Præstegerning i Vendsyssel, kom det stærkt frem, hvor fast han var vokset i sine Sogne, og hvor fast Menighedens Hjerte hang ved dens gamle Præst. En stor Skare fulgte ham til Graven, og mange taknemmelige Ord lød ved Mindefesten for ham. Et Mindesmærke rejst for Bidrag fra Menigheden blev senere sat paa Graven; og ved Afsløringen udtalte Provst Hermansen Ønsket om, at »denne Sten maa vidne om, at her har en Mand tjent sin Menighed med Livets Ord.«

1925—35.

27. *Vilhelm Marcus Philip Jørgen Nielsen*, som fødtes i København den 20. November 1874, var Søn af Husejer og Linierer Vilhelm Emil Nielsen og Hustru Rasmine Caroline f. Adamsen. 1893 blev han Student fra Metropolitanskolen og tog i 1899 sin Embedseksamen med laud, hvorefter han blev personel Kapellan i Flade og Gærum ved Frederikshavn.

I sin Studentertid deltog V. M. Nielsen ivrigt i Søndagsskolearbejdet i Nazareth Sogn, hvor han traf sin Hustru, Johanne Marie Rasmussen, født 25. Juli 1873 i Kolding, hvor hendes Fader var Købmand. De stiftede Bo 30. Okt. 1902 efter at V. M. Nielsen var blevet residerende Kapellan i Nykøbing, Lødderup og Elsø paa Mors i 1902. I 1907 forflyttedes han til det fattige Trinitatis Sogn i København (Kirken ved Rundetaarn). Det var et Sogn præget af skumle Gader og Stræder og dertil hørende Elenighed, men gennem sin Slagfærdighed, sin varme, sociale Interesse og sit usnobbede Væsen lykkedes det V. M. Nielsen at komme i virkelig Kontakt med Sognets Beboere, for hvem Præstehjemmet altid stod aabent. Der ar-

bejdedes med en trofast Medhjælperflok i Midnatsmission og Menighedspleje, og fra disse Aar stammer Præsteparrets varige Interesse for Afholdssagen gennem Blaa Kors.

I 1918 forlagdes Arbejdsmarken til Esbjerg, hvor V. M. Nielsen blev Sognepræst ved den nye Zions Kirke, som saa mange Fiskere havde deres Tilknytning til. Ogsaa her lykkedes det at vække kirkelig Interesse hos Arbejderne, ligesom Midnatsmissionen fik fast Form. Der blev saaledes indrettet et Par Værelser i Præstegaarden, hvor unge Piger, som samledes op under dette Arbejde, kunde bo, indtil de rejste videre til gode Hjem, til Uddannelse og lignende.

Fig. 67. V. M. Nielsen.

Efter syv Aars Arbejde kom Præsteparret i 1925 til Rønne og Knudsker, hvor V. M. Nielsen var Sognepræst i 10 Aar. Den sociale Interesse var stadig usvækket, og i 1928 oprettedes da »Bornholms Mødre- og Spædbørnshjem« med Pastorinde Nielsen som Forstanderinde og V. M. Nielsen som Kasserer. Hjemmet indgik som et Led af Præstehjemmet, og indtil 5 Mødre med deres førstefødte Spædbarn kunde samtidigt have Ophold paa Hjemmet i et Aar for paa denne Maade at lære Barnepleje og Forstaaelse af Hjemliv.

Gennem en klar, evangelisk Forkyndelse, gennem Kærlighed til Ungdom saavel i Skolealder som ved Konfirmationsforberedelser, gennem Blaa Kors-Arbejde, og gennem Sanatorie- og Husbesøg ikke mindst i de smaa Hjem øvedes en trofast Gerning, ofte under stærk Selvkritik. Gang paa Gang betonedes V. M. Nielsen, at Annekset, Knudsker Sogn, ikke maatte forsømmes til Fordel for Hovedsognet, og ofte aflagdes Besøg derude. Det var under en Hjemtur derudefra, at V. M. Nielsen styrtede med sin Cykle paa »Snorrebakken« og gennem en Hjernerystelse mærkede, at Kræfterne ikke mere var som før, hvorfor han i 1935 søgte og fik sin Afsked efter 10 Aars lykkelig Gerning.

I Løbet af sin Præstetid skrev V. M. Nielsen adskillige opbyggelige Smaasange — f. Eks. som Regel en til hvert Konfirmandhold — ligesom han ikke mindst i sine sidste Aar komponerede en Del, en Evne, der pludselig var brudt igennem under en vanskelig Sygdomsperiode, men som sikkert var en Arv efter Farfaderen, som havde været en meget musikalsk Stabsmusiker.

Pastor V. M. Nielsen gik ind i Evigheden 23. Oktober 1937, mens Lyset fra det Høje skinnede over Dødslejet. Han efterlod sig Hustru og fire voksne Børn, Datteren Helga, f. 17. Dec. 1903 i Nykøbing M., gift med en Politifuldmægtig; Sønnen Vilhelm, f. 16. Juli 1906 i Nykøbing M., der er Sognepræst i Kregme—Ølsted, 1. Gang gift med Ella Tafdrup, f. 31. Juni 1907, død 7. Novb. 1939, 2. Gang med Karen Petersen, f. 27. Feb. 1912; Datteren Edith, f. 12. Juni 1908 i København, der er gift med Lærer Rassing i Rønne, samt Datteren Noomi, f. 15. Sept. 1912, gift med en Læge.¹⁾

1935—.

28. *Jacob Viggo Nielsen* er født 8. Juni 1894 i Sindbjerg ved Vejle som Søn af Brugsforeningsbestyrer Nielsen. Han blev Student 1912 og Kandidat i 1921 med secund. Samme Aar blev han Sekretær i K. F. U. M. i Helsingør og ordineret Medhjælper ved Sct. Olai Kirke. I 1927 blev han residerende Kapellan i Rønne og Knudsker og i 1935 Sognepræst samme Sted. 3. Aug. 1926 indgik han Ægteskab med Elly Margrethe Schiellerup f. Holnæs, født i Helsingør 2. Juli 1886, hvor hendes Fader var Toldkontrollør. I Ægteskabet er en halvvoksen Datter Tove.

K A P E L L A N E M B E D E T

Mens det er temmelig let at gøre Rede for Rønnes forskellige Sognepræster, er det meget vanskeligt med Sikkerhed at gøre Rede for Kapellanerne i den ældre Tid. Kilderne er meget sparsomme, og ofte fremgaar det ikke, om en Mand har været personel Kapellan eller Sognekapellan. Wibergs Række har Fejl og er ukomplet; og selv om nogle af Wibergs Huller er udfyldt, har efterfølgende Række sandsynligvis ogsaa Fejl.

Kapellanembedet, som undertiden var forbundet med Rektorembetet, fik en omtumlet Skæbne. I 1612 forpligtede Sognepræsten sig til at lønne en Sognekapellan, men det skete næppe før 1621. 2. Marts 1742 gøres Embedet til residerende Kapellani. 15. Dec. 1786 kommer der en kgl. Resolution, hvorved Rektorat og Præstestilling skilles. Helt nedlægges Kapellaniet ved Rescript af 29. Juli 1803 (reelt 1812). En Stilling som ordineret Kateket oprettes 27. Maj 1825 for at blive nedlagt 16. Juni 1871. I 1872 d. 29. April genoprettes Embedet som residerende Kapellan, for i 1938 at blive omordnet saaledes, at den residerende Kapellan tillige er Sognepræst i Knudsker.

¹⁾ Udarbejdet af Fru V. M. Nielsen og Sønnen Vilhelm.

?—1609.

1. *Niels Andersen Juul*, født i Jylland,¹⁾ var Sognekapellan og Rektor i Rønne, indtil han 1609 skal være blevet Kapellan hos Sognepræsten Søren Bjerg i Allinge og Olsker med Ret til at blive hans Efterfølger. Han blev Sognepræst 1613 efter Hr. Søren Død; selv døde han 14. Jan. 1635. I en gammel Optegnelse staar, at han »var vel fortjent af dette Lands Folk.« Biskoppens Dom over ham var den, at han var »*probus sed indoctus*« (brav men ulærd) (Vesten).

1621.

2. *Jens Mikkelsen* var Student fra Oslo 1612 og blev 12. Juli 1621 præsteviet som Kapellan og Rektor i Rønne, efter at han havde aflagt Løfte om i Fremtiden at vise større Flid og Bedring af sin Livsførelse.²⁾ Om han sveg sit Løfte eller er blevet ked af at være her, vides ikke; men inden Aaret var gaet, kom der en anden Kapellan i Rønne (Vesten).

1621—23.

3. *Jens Olsen* blev ordineret d. 19. Dec. 1621 for at blive Kapellan og Rektor i Rønne. Han var her endnu 1623.³⁾ Oluf Jensen Aalborg, der 1665—1704 var Sognepræst i Klemensker, er formodentlig hans Søn. Navnet tyder paa, at Familien var fra Aalborg (W.).

1624—27.

4. *Hans Hansen Varde* er Student fra Varde 1619, indskrevet ved Københavns Universitet 24. April 1619 og ordineret 1624 for at blive Kapellan og Rektor i Rønne, indtil han i 1627 blev Sognepræst i Klemensker, hvor han døde 12. Marts 1645 (Vesten).

1627—32.

5. *Jens Hansen Sode*, formodentlig den Jens Hansen fra Halland, som blev Student fra Lund 1620. I 1627 blev han præsteviet for at blive Sognekapellan i Rønne og Knudsker. Han var tillige Rektor.⁴⁾ 1632 blev han Sognepræst i Hasle og Rutsker, hvor han døde 13. Okt. 1654.⁵⁾

Han var gift med Formandens, Mikkol Olufsens, Enke, der vist var Borgmesterdatter fra Næstved. Fire Sønner blev Præster, Hans i Nyker, Mads i Nylars, Jørgen i Østerlars og Gudhjem og Jacob i Allinge og Olsker. Datteren Martha blev gift med Provst Jens Morsing i Nylars, og Ka-

¹⁾ Zahrtmann: Rønne Latinskole i Bornh. Saml. VII S. 62. ²⁾ Hübertz Aktstykker S. 601. ³⁾ Hans Navn stod paa Opgangen til Prædikestolen (Thura). ⁴⁾ Zahrtmann.

⁵⁾ Aakirkes Kb.

ren blev gift med sin Faders Efterfølger Provst Poul Ancher (Vesten). Han er Stamfader til den kendte bornholmske Slægt Sode.¹⁾

1640—45.

6. *Hagen Zønnessøn Rønnebye* er født 1609 i Rønneby i Blekinge og blev 1631 indskrevet ved Københavns Universitet. Han kom som Kapellan her til Rønne 1640.²⁾ 1645 blev han Sognepræst i Klemensker, hvor han døde Natten mellem 27. og 28. Februar 1665.³⁾

Hans Kones Navn var Sidsel; hun overlevede ham og blev gift med Eftermanden Ole Jensen Aalborg. Datteren Magdalene blev gift med Pastor Jens Hvass i Olsker (Vesten). Skænkede sammen med flere andre en malet »Himling« til Rønne Kirke (Thura S. 131 f.).

1645—54.

7. *Mads Michelsen Borringholm*, født i Hasle Præstegaard,⁴⁾ var Kapellan i Rønne og Knudsker formodentlig fra 1645 til 1654, da han blev Sognepræst i Nylars. Her døde han 25. Sept. 1663.⁵⁾ Han var gift med Sophie Pedersdatter (W.).

1654—66.

8. *Jens Knudsen* »var vist en gammel Københavnerstudent, der sent kom i Gang og aldrig rigtig kom i Skred. Han fødtes 1606 og blev Student 1633 eller 1635. I 1654 blev han Kapellan i Rønne—Knudsker, hvor han døde 30. Sept. 1666« (Vesten).

1666—70.

9. *Claus Predbjørnsen Langsted* er født 1640 i Verninge som Søn af Predbjørn Hansen, Ridefoged over de svenske Bjelkers og Bannérs Gods paa Fyn og Langeland. Han blev Student fra Odense 1660, Magister 1665 og Sognekapellan i Rønne—Knudsker 1666. 12. Dec. 1670 blev han konstitueret som Sognepræst til Bodilsker og Nexø under Provst Lemvigs Suspension, og da denne Aarét efter blev afsat, udnævntes Langsted til hans Efterfølger. Blev 1681 Provst og døde 7. Nov. 1682.

Han blev gift første Gang 5. Nov. 1673 med Christine. Anden Gang

---

1) Zahrtmann. 2) Paa dette Tidspunkt var Kapellanembedet skilt fra Rektorembedet; dette var i Begyndelsen af Trediveerne blevet besat med den kendte Rasmus Ravn. Hans Agt var vel nok at studere videre til Præst; men fra 1629 var der ved Universitetet blevet indført Kravet om theologisk Attestats, hvilken han næppe har haft Tid og Raad til at underkaste sig (Zahrtmann: Rønne Latinskole i Bornh. Sml. VII S. 63 f.) 3) Aakirkes Kb. 4) Zahrtmann: Rønne Latinskole (Bornh. Sml. VII S. 71). 5) Aakirkes Kb.

blev han gift i 1679 med Mette Lisbeth Maccabæus, Datter af Christian Maccabæus til Skovsholm i Ibsker Sogn.

Han var Broder til Sognepræst Henrik Schurmann i Brahetrolleborg og Krarup og til Pastor Langsted i Nyker.

Hans anden Kone giftede sig senere med den berygtede Amtsskriver Augustus Dechner, der for sine Forbrydelser dømtes til at kagstryges, tyvemærkes og sættes i Bremerholms Jern (Vesten).

1670?—1680?

10. *Herr. Jacob.* 1684 stævnedes Boel, salig Hr. Jacobs af Rønne, Provst Hans Sode i Nyker anlangende hans Dom om Pension. Parterne blev selv forligt.¹⁾ Hendes Mand, Hr. Jacob, har rimeligvis været Kapellan mellem 1670 og 80, da vi ikke kender Navn paa Kapellanen i disse Aar.

1680—84.

11. *Anders Jensen Aalborg* blev Student fra Aalborg Skole 1662 og blev kaldet til Kapellan i Rønne og Knudsker 9. Marts 1680 (W.). Da Kongen i 1684 havde bestemt, at Kristiansø skulde befæstes, fik Hr. Anders Ordre til at begive sig til Øen for at prædike for Besætningen. Den 11. Juni prædikede han saa første Gang der paa aaben Mark. En Uge efter blev Grundstenen til Kirken nedlagt under Kanoners og Trompeters Skrald, og Hr. Anders holdt igen Gudstjeneste. Den 6. Juli vendte Præsten tilbage til Rønne; men han fik Ordre til ved Siden af Præstegeringen at prædike paa Kristiansø. Den 11. Okt. fik han endelig Kaldsbrev som Sognepræst paa Kristiansø, hvor han døde 29. Maj 1709.³⁾ (Thura 284—86).

Han blev 8. Nov. 1680 gift med Maren Jensdatter, Enke efter Mads Kofoed. Hans Broder Ole var Sognepræst i Klemensker (Vesten).

1685—92.

12. *Hans Hansen Guldberg* er født 1660 som Søn af Sognepræst Hans Olufsen Fangel²⁾ til Guldbjerg-Nørre Sandager i Jylland. Student fra Odense 1679 og Hører i Kolding 1684. Han blev Rektor og Sognekapellan i Rønne 1685 og Sognepræst i Ramme i Jylland 1692, hvor han døde 1707.

Hans Kone Dorothea Bhie var en Datter af Provst Peder Sørensen

---

¹⁾ Retssager fra Roskilde Landemode S. 250. Sj. Landsarkiv. ²⁾ Fra ham nedstammer Slægten Guldberg, hvis mest kendte Medlem var Statsmanden Ove Hægh Guldberg. Hans Hansen Guldberg var hans Morfaders Broder. Se Personahist. Tidsskrift, 1. Rk. V S. 169. ³⁾ »Anno 1709 den 29de Maj døde den gode ærlige Mand Hr. Anders Aalborg, der virkeligen har været en god Præst og antegnet alle Ting fra Fæstningens Anlæggelse, at det er en Lyst at læse det« (Thura).

Bhie til Bøvling og Flynder (Jylland). Datteren Helvig blev gift med sin Faders Eftermand i Ramme, Johan Tuxen (Vesten).

1692—93.

13. *Søren Hansen Schade* var Søn af Magister og Rektor ved Roskilde Skole samt Kannik i Domkapitlet Hans Pedersen Kalundborg og Bodil Danclef. Blev Student fra Næstved 1685 (Vesten). 7. Maj 1692 blev han udnævnt til »at være Kapellan i Rønne og Knudsker i Anders Jensen Aalborgs Sted, som er antagen til Garnisonspræst paa Christiansø.«¹⁾ 8. April 1693 blev han Sognepræst i Allinge og Olsker. I 1694 tog han Magistergraden. Han døde 1712, samtidig med at der faldt Afsættelsesdom over ham for Drikfældighed.

Han var gift med Else Chatrine, Datter af Amtskriver Vognsen. En Broder Magister Christen Hansen Schade var Sognepræst i Sæby og Hal-lenslev (Vesten).

1693—1706.

14. *Christian Henriksen Schreil* var Søn af en Borgmester i Christiansstad i Skaane og blev Student fra denne Bys Skole i 1680. 1. Maj 1686 blev han Rektor ved Skolen i Rønne og 1693 Kapellan for Rønne og Knudsker, men fortsatte tillige som Skolens Rektor til 1704.²⁾ Han døde 1706.

Han var gift med Cathrine Detlofsdatter, f. 1671, Datter af Detlof Jensen, Kleinsmed i København. Datteren Johanne Cathrine var gift med Sognepræst Morten Boesen i Æbeltoft—Draaby. Hans Søster Anna var gift med Pastor From i Refsnæs (Vesten).

1704—06.

15. *Niels Frederik Lauritsen Hjort*, Søn af Sognepræst Laurits Hjort i Skamby (Fyn), blev Student fra Odense 1691 og Rektor i Nexø 1700. Han blev 1704³⁾ Sognekapellan og Rektor i Rønne. Den 6. April 1706 blev han Sognepræst i Svaneke og Ibsker, hvor han døde 1. Maj 1729.⁴⁾

Han var gift med Antonette Gerhn. Sønnen Laurits Hjort blev Sognepræst i Aaker (Vesten).

¹⁾ Sjællandske Registre (Z). ²⁾ Zahrtmann: Rønne Latinskole i Bornh. Sl. VII S. 71. Det er ejendommeligt, at han udnævnes i Anders Jensen Aalborgs Sted, da denne blev antaget til Garnisonspræst paa Christiansø allerede 1684, og der i de seks mellemliggende Aar har været Hans Hansen Guldberg som Kapellan. ³⁾ Hvis dette er rigtigt, maa det formodes, at Schreil har været syg eller paa anden Maade ude af Stand til at passe sit Embede de to sidste Aar, han levede. ⁴⁾ Aakirkes Kb.

1714—27.

16. *Peder Rasmussen senere Sognepræst. Se Sognepræst Nr. 11.*

1732—40.

17. *Lars Nielsen Hjort* var Søn af Sognepræst, Magister Niels Frederik Lauritsen Hjort til Svaneke og Ibsker. Han udnævntes til personel Kapellan 1. Aug. 1732 og ordineredes d. 20. Aug. s. A. 1740 blev han Sognepræst i Aaker, hvor han døde 1. Aug. 1760 (W.). Derimod har Josias Lehmann, som Wiberg kalder Kapellan, ikke været Præst, han kaldes altid Rektor i Dokumenter.¹⁾

1741—55.

18. *Laurits Christian Aspach* er født i Aalborg 1712 som Søn af Sognepræst ved Vor Frue i Aalborg Magister Sixtus Aspach²⁾ og Marie Pop. Efter at han havde modtaget Privatundervisning hjemme, kom han 1727 i Aalborg Kathedralskole, hvorfra han 1730 blev Student. 1734 blev han Kandidat. Nogen Tid efter sin Eksamen blev han Hører ved Latinskolen i Thisted, hvor han var i næsten seks Aar, indtil denne Skole tillige med saa mange andre smaa Latinskoler blev nedlagt i 1739. 15. Maj 1741 blev han udnævnt til Kapellan i Rønne, blev ordineret 23. Aug. (Vita)³⁾ og indsat i sit Embede 3. Sept. 14. Søn. e. Trin.⁴⁾

Han indgik Ægteskab 12. Juli 1742 med Madame Barbara salig Rektor Lehmanns Enke, der fik Kongebrev for, at hun maatte gifte sig, før hendes Sørgeaar var omme.⁵⁾ Han døde 15. Juni 1755⁶⁾ og blev begravet 18. Juni.⁷⁾

Om hans Embedsvirksomhed vides intet, ud over at det ser ud til, at han er kommet paa Kant med Provst Buchhave, med det samme han fik Embedet. Den 20. Sept. 1741 skriver han til Biskoppen og beder ham hjælpe sig, saa han bliver fri for at prædike hveranden Fredag, da han mener, at Fredagsprædiken udelukkende tilkommer Provsten og ikke den residerende Kapellan, som kun har alle Aftensange.

¹⁾ Josias Lehmann, f. i Kbhvn. 9 Dec. 1684, Student Helsingør 1708, Hører Rønne Skole 1719, Kapellan (kun Kordegn) og Rektor 4. Aug. 1727, død 19. April 1742 (Rønne Kb.) Gift med Barbara Bohn, f. 1701, Datter af Kæmner og Borgerkaptejn i Rønne Herman Clausen Bohn og Hustru Elsebeth Philipsdatter Rasch; hun blev anden Gang gift med Pastor Aspach (W.). ²⁾ Hans Fader Adam Aspach var født i Bacharach ved Rhinen og blev en meget anset Kirurg i København. Han var gift med Karen v. Moinichen født i Rostock (se personalhist. Tidsskrift I Rk. II S. 141 f f. ³⁾ Ved Reskript af 28. Okt. 1740 var det blevet hestemt, at den residerende Kapellan altid skal bo i Rønne (Indk. Breve til Biskoppen 28. Jan. 1793). ⁴⁾ Rønne Kb. 1736—67 S. 60 b. ⁵⁾ Rønne Kb. 1736—67 S. 67 b. ⁶⁾ Aakirkes Kh. ⁷⁾ Rønne Kb. 1736—67 S. 230 b.

1755—66.

19. *Markus Ludvig Pedersen Hiorth* er født i Rønne 10. Nov. 1724 som Søn af Sognepræst Peder Rasmussen og Rebekka Marie Hiorth. Efter at være undervist hjemme blev han i 1739 sat i Latinskole i Helsingør, hvorfra han i 1742 blev Student. I Studentertiden gav han sig af med at undervise Børn. I 1752 tog han Magistergraden, blev Dekan paa Kommunitetet 1753 og Kandidat 1755 med laud. Samme Aar kaldedes han 16. Maj til Rektor i Rønne og 25. Juli ligeledes til Kapellan og blev ordineret 29. Okt. (Vita). 9. Nov. 1766 indsattes han som Sognepræst for Østermarie¹⁾ og Provst for østre Herred. Han døde i Østermarie 29. Dec. 1791²⁾ »efter en meget langvarig Sygdom.«³⁾

Han blev 10. Nov. 1756 gift med Mette Kirstine Ipsen,⁴⁾ Datter af Købmand i Aaker Jørgen Ipsen og Ellen Margrethe Vesth (W.), der døde 8. April 1791 (Skiftet). Der var seks Børn, to Sønner og fire Døtre: Markus Ludvig, død som teologisk Kandidat 1799, Peder Rasmussen, født ca. 1776, Sogndegn i Vestermarie, Rebekka, gift med Byskriver Philip Rasch Dam i Aakirkeby, Ellen Margrethe, født ca. 1779, Michelle Georgine Kirstine, født ca. 1782, og Mette Margrethe, født ca. 1783.⁵⁾

Medens Hiorth var Kapellan i Rønne, søgte han i 1758 forgæves Sognepræsteembedet her⁶⁾ og henviser til, at naar han er saa dristig at gøre det, er det især fordi to Mennesker saa kan blive hjulpne, da han, som Biskoppen ved, er baade Rektor og Kapellan i Rønne. 17. Okt. samme Aar sender han et bittert Brev til Biskoppen, hvori han beklager sig over, at han stadig maa svare 50 Rdl. aarlig i Pension til Skougaard (hans Forgænger som Rektor), da det var en Forudsætning, at han kun skulde have denne indtil »hand paa anden Maade blev employeret.«⁷⁾ Det er vel næppe heller hørt før, at en Rector skal salarere en Byfoged, men det skal een Gang være første Gang. Man kand vel intet Haab gjøre sig om at faae det omgiort, thi den har Rett som har Magten.«

Han havde en stærk Familiefølelse; det ses af det Arbejde, han gør for at skaffe sin Broder, Sognepræsten i Rø, et bedre Embede. Han beder

---

1) Østermarie Kb. 1753—1801 S. 120. 2) Skiftet. 3) Indkomne Breve til Biskoppen 14. Jan. 1792. 4) For hende indsatte han 1758 200 Sletdaler i den gejstlige Enkekasse »kand give Pante Obligation paa Annex Præstegaarden i Knudskiær, som ieg af min Formands Hr Aspachs Enke har tilkiøbt mig« (Skrivelse t. Biskoppen 16. Juni). 5) Skifte (gejstligt) efter Markus Ludvig Hiorth 23. Juli 1799. 6) Bispearkivets indkomne Breve. 10. Aug. 7) Rektor var han blevet imod at svare Pension til sin Formand i Rektorembetet. Fhv. Rektor Skougaard var imidlertid blevet Byfoged i Hasle.

1. Okt. 1772 Biskoppen om, at Broderen maa faa det ledige Embede i Vestermarie. 19. Jan. 1778 beder han Biskoppen om, at Broderen maa faa det ledige Embede i Nexø.

I sin sidste Tid var Hiorth meget svækket. 26. Juni 1790 skrev han til Provst Transe i Rønne: »Da jeg ikke er i Stand til, enten at skrive eller forrette Provste Embedet: at Hr. Collega vilde imodtage de Papirer, Bøger og Documenter, som findes hos mig herhen hørende, og at det ved Circulaire kunde bekjændtgjøres samtlige Geistlige, at de herefter have at adressere sig til Provsten i Rønne, siden ieg er emeritus og depontanus.« Dette Brev fører til, at Transe ogsaa maa overtage østre Provstis Sager.¹⁾ Allerede tidligere havde han bedt Biskoppen om en Hjælpepræst. Han skriver 21. Maj 1790: »nu kommer ieg med min sidste Begjering, og skal om Gud vil, ikke oftere besvære Deres Høyærværdighed. Min Skrøbelighed, Afmægtighed, og adskillige smertelige Tilfælde som følge med Alderdommen, have saaledes taget til, at ingen kan være mere trængende til Assistance, end ieg er;« han beder derfor om at faa en Hjælpepræst — »Provst Transe maa tale for mig, thi det falder mig overmaade besværligt at skrive.« Da det trækker lidt ud med Hjælpepræstens Ankomst, skriver Transe 20. Juli, at Provst Hiorth længselsfuldt forventer sin Hjælpepræst, »da han selv umulig kan forrette det allermindste«, hidtil har Nabopræster hjulpet ham.

1767—86.

20. *Mathias Alexandersen Kofod* er født paa Almegaard i Knudsker 26. Aug. 1735 som Søn af Sandemand Alexander Kofod og Elisabeth Carlsdatter (Vesten). Han kom i Frederiksborg lærde Skole 1747 efter først at have faaet privat Undervisning; herfra blev han Student 1749. Kandidat blev han 1758. I Aaret 1763 kaldedes han til personel Kapellan hos Provst Steenbech i Rønne og Knudsker og ordineredes 28. Okt. (Vita). Han blev indsat i Rønne og Knuds Kirke 3. Sønd. i Adv.²⁾ I 1767 1. Sønd. e. Trin. indsattes han som residerende Kapellan og Rektor³⁾ efter at have modtaget Udnævnelse 5. Juni. Samme Aar har han Vanskeligheder med »den fortrædelige og selvraadige Hr. Røring,« som ikke vil lade det blive ved Biskoppens Bestemmelse om Rønne residerende Kapellans Indtægter.⁴⁾ I 1786 blev han Sognepræst i Hasle og Rutsker⁵⁾ og her døde han 14. Juni 1792.

¹⁾ Transe til Biskoppen 20. Juli. ²⁾ Skrevet foran i Rønne Kb. 1757—79. ³⁾ Skrivelse til Biskoppen 3. Juli. ⁴⁾ Provst Hiorth til Biskoppen 12. Oktbr. ⁵⁾ Aakirkes Kb.

Zahrtmann fortæller om Grunden til, at han blev forflyttet til Hasle. Da han paa det skammeligste forsømte sit Rektorembede gennem flere Aar i stigende Grad, saa der tilsidst ikke engang blev undervist i at skrive og regne, blev der klaget saa kraftigt over ham til Biskop Balle paa hans Visitatsrejse 1786, at denne samme Aar fik Mads Kofod forflyttet til Hasle og samme Dag fik udvirket »en kongelig Resolution, hvorved Rektor- og Præstestillingen skiltes, Rektor for Fremtiden udnævntes af Kongen ikke som hidtil af Bispen, og hans Embede skulde modtage et Løntilskud fra Bornholms Præster og andre Embedsmænd.«¹⁾

Mads Kofod var først gift med Mette Marie Selmer, født i København 11. Juni 1739. Hendes Forældre var Rasmus Selmer, Byfoged i Rønne samt Foged i Vester Herred og Maren Holm. Hun døde i Rønne 3. Juni 1774 og begravedes i en af de fornemste Begravelser i Rønne Kirkes Kor.²⁾ Anden Gang ægtede han 1774 Mette Marie Mortensen, født 4. Aug. 1755, en Datter af Gaardejer Jens Mortensen og Ellen Thorsdatter. Hun giftede sig efter sin Mands Død i 1798 med Coffardikaptajn Baltzer Engel Kofoed (W.). Hun døde 1836.³⁾

Af Skiftet efter Pastor Kofod fremgaar det, at der var to Børn af første Ægteskab: Sønnen Sander Kofod 23 Aar gammel, Skoleholder i Hasle og Datteren Elisabeth Sandrine Marie gift med Jørgen Kofod til Hammersholm. Af andet Ægteskab var der to Sønner og en Datter: Hans Anker Kofoed 15 $\frac{3}{4}$ Aar gammel og Mathias Carl Ludvig Kofoed 11 Aar, begge hjemme hos Moderen; det samme gælder Datteren Jomfru Marthe Margrethe Marie.

Hans Segl viser Kofoed-Vaabnet, en blaa Sparre i rødt Felt, over Trallehjælmen to Vesselhorn.

1787—92.

21. *Johan Christian Melbye* er født i Odense 16. Okt. 1754, hvor hans Fader Ulrik Christian Melbye var Postmester, hans Moder var Birgitte Thorsdatter von Bergen.⁴⁾ Efter at være blevet undervist hjemme kom han, da han var tolv Aar gammel, i Odense Kathedralskoles fjerde Lektie og blev Student 1772 og Kandidat 1782 med non. Allerede som Student var han blevet Lærer ved Waisenhuset. 15. Dec. 1787 fik han Kongens Udnævnelse til Kapellan i Rønne og blev ordineret 2. Marts (Vita). I 1792

¹⁾ Zahrtmann: »Rønne Latinskole« i Bornh. Sml. VII S. 75. ²⁾ Indkomne Breve til Biskoppen 27. Nov. 1774. ³⁾ Zahrtmann: Rønne Latinskole 1512—1912 i Bornh. Sml. VII S. 75. ⁴⁾ Vesten. Thor Melbye Sognepræst i Middelfart var en Broder.

blev han Sognepræst i Hasle og Rutsker og endelig i 1816 i Ibsker og Svanke, hvor han døde 3. Nov. 1838.

I 1786 var han blevet gift med Marie Møller (Vita), som døde barnløs 20. Nov. 1809 (W.).

Pastor Melbye synes ikke at have været mild af Sind. I 1801 d. 14. Juli sendte han et Brev til Biskoppens Amanuensis angaaende en ubetalt Regning, som Boghandleren igennem Amanuensis havde mindet Melbye om. Hele Brevet er holdt i en meget haard og uelskværdig Tone.¹⁾ I 1796 kom Pastor Melbye i Strid med sin Degn i Hasle, Langballe, der havde nægtet at synge ved en Henrettelse af en Kvinde, som Melbye havde beredt til Døden. Degnen skriver 29. April til Biskoppen i en Klage over Melbye: »At det desuden var latterligt, at eet menneske, ene blandt mange Hundrede, ja Tusinde, staaer og udhulker en Psalme, var han ganske uenig med mig, og det saa meget desto meere, som denne utidige Sang var ved Aakirkebye for en fire Aars Tid siden, Aarsag i at en Misdæder paa en ynkelig Maade blev massaceret i Stædet for at miste Hovedet ved et Sværdhug.« Imidlertid viste det sig under Sagens videre Udvikling, at Langballe var baade meget stridbar og pligtforsømmende, hvorfor han mistede sit Embede. Den nye Degn, Lund, var heller ikke af et fredeligt Gemyt, hvilket fremgaar af Provst Jensens Indberetning til Biskoppen 14. Okt. 1808. Degnen har vist sig forsømmelig i sit Embede, og engang, da Præsten havde foreholdt ham dette, »begik han den yderligere Grovhed at slaae Præsten paa Øret.«

Pastor Melbyes aandelige Stade har været det almindelige paa hans Tid, det rationalistiske; dette fremgaar bl. a. af Titlen paa den Bog, som han i 1798 havde udgivet og tilegnet Biskoppen, til hvem han sendte et Eksemplar 17. Sept. Dens lange Titel er: »Om Religions Stridigheder ere farlige for Christnes Roelighed og Dyd, samt et Forslag til at fremme oplysning i Religion og Christelig Sædelære blant almuen.«

1792—1812.

22. *Hans Christian Mahler* er født i Nexø 31. Marts 1760 som Søn af Kapellan — fra 1773 Sognepræst i Nylars — Janus Mahler og Rebekka Toxverd. Han blev først undervist privat, men blev da han var seksten Aar sat i Helsingør latinske Skole, hvorfra han i 1780 blev Student og blev Kandidat 27. Juni 1783 med haud. 3. Feb. 1786 blev han udnævnt til personel Kapellan hos Sognepræsten ved Aakirke og ordineret 31. Maj

¹⁾ Bispearkivets indkomne Breve.

(Vita). 31. Aug. 1792 kom han som residerende Kapellan til Rønne og endelig blev han 1812 Sognepræst i Povlsker,¹⁾ hvor han døde 11. Marts 1823.

Han ægtede 12. Juli 1787 Johanne Christine Witte, Præstedatter fra Aakirkeby, der døde i Rønne 27. Marts 1856 (W.) I Ægteskabet var fem Børn, deraf i hvert Fald fire Døtre.²⁾

Mahler maatte kæmpe med mange Genvordigheder. Da han kom til Rønne, købte han et gammelt forfaldent Hus, som faldt sammen, da han vilde reparere det, og derfor maatte opbygge fra Grunden af. Hans Gæld var i 1795 vokset til 1200 Daler.³⁾

28. Jan. 1793 ansøger han Biskoppen om at blive fri for at opbygge den forfaldne Præstegaard i Knudsker, hvilket »ganske ville ruinere mig.« Nogle af hans Vanskeligheder skyldtes uden Tvivl hans eget vanskelige Sind; dette gælder i hvert Fald delvis den triste Strid, han havde med sin Kone, mod hvem han i meget grove Udtryk havde rettet Beskyldning for Ægteskabsbrud. Da han alligevel ikke vilde indgive Ansøgning om Skilsmisse, stævnede hun ham. Denne triste Strid afsluttedes 11. Marts 1796 med, at Parterne indgik Forlig, og Mahler maatte forpligte sig til »i enhver Henseende at behandle sin Kone med Kærlighed og Hensyn.«⁴⁾

Med Hensyn til hans Embedsførelse giver Provst Transe ham det Skudsmaal, da han 1799 anbefaler Mahlers Ansøgning om Olsker og Allinge Sognekald, at han har »forrettet alle Embedets Forretninger med Orden og Nøjagtighed saa og til Menighedens Tilfredshed — — og saa ofte mit Embede har fordret min fraværelse, har han uførtroden assisteret ved de forefaldende forretninger.«⁵⁾

29. Juli 1803 nedlægges Embedet som residerende Kapellan. Fra 27. Maj 1825 oprettes Stillingen som ord. Cateket.

1825—33.

1. *Søren Georg Garde* er født i Rubbelykke paa Lolland i 1799 som Søn af Sognepræst Johan Friboe Garde og Ingrid Maria Bruun. Han blev Student 1818 og Kandidat 1824 med laud og blev samme Aar udnævnt til Kateket ved Rønne Skole og ordineret 15. Sept. (Vita). I 1833 blev han Sognepræst i Bodilsker og Nexø, i 1840 i Nysted og Herridslev og i 1844 i Horslunde og Nordlunde, hvor han døde 15. April 1868.

¹⁾ Efter at have søgt hvert ledigt Embede paa Øen siden han kom til Rønne. ²⁾ Indkomne Breve til Biskoppen 4. Juni 1796. ³⁾ Indkomne Breve til Biskoppen 4. Dec. 1795. ⁴⁾ Indkomne Breve til Biskoppen 4. Juni 1796. ⁵⁾ Indkomne Breve til Biskoppen 23. April 1799.

Han var gift med sin Kusine Sophie Petrine Friboline Garde, født 3. Dec. 1806. Sønnen Carl, født 20. Maj 1839, som sidst var Præst i Valløby og Taarnby, hvorfra han tog sin Afsked 1907, døde i Køge 21. Nov. 1916. Datteren Vibeke Sara Sofie blev gift med Priergaard Hansen, Sognepræst til Østofte (Vesten).

1834—39.

2. *Anton Christopher Bertelsen* er født 4. Juli 1805 paa Egholm ved Nysted, hvor Faderen Frederik Bertelsen var Forpagter, men senere kom til Vestensborg paa Falster. Moderen var Karen Klinge. Han blev Student fra Nykøbing F. 1823 og Kandidat 1828 med laud. I 1834 blev han Kateket i Rønne og Knudsker og ordineret 30. April. 1839 blev han Sognepræst i Søby—Skader og Halling, hvorfra han i 1859 blev kaldet til Kjæng paa Sjælland, hvor han døde 16. Jan. 1863.

Han blev 15. Aug. 1834 gift med Anna Margrethe Sidenius, født 6. Septbr. 1805 og død 10. August 1897. I Ægteskabet var to Børn (Wiberg II, 219).

1839—49.

3. *Axel Bagge Friis Hansen* er født 12. Feb. 1803 i Vejrum ved Odense som Søn af Sagfører Laurits Bang Hansen og Anna Margrethe Friis. Efter at være undervist af Faderen kom han først i Odense Kathedralskole, senere seks Aar i Westens Skole, hvorfra han blev Student 1822. Hans Studentertid blev meget lang, da han maatte hjælpe til at forsørge sine yngre Søskende; derfor blev han først Kandidat i April 1832 med laud. 1834 blev han Lærer ved den massmannske Skole. I Begyndelsen af Debr. 1839 kaldedes han til Kateket i Rønne og Knudsker og blev ordineret 4. Marts 1840 (Vita). I 1849 blev han Sognepræst i Voer og Estruplund, hvorfra han tog sin Afsked ved Udgangen af Aaret 1870 og døde 24. Marts 1880.

6. Sept. 1824 ægtede han Marie Christiane Møller, hvis Fader Lars Kjeldsen Møller var død mange Aar før. Hun døde 7. Aug. 1878.¹⁾

1849—55.

4. *Ove Steenberg* er født i Hillerød 24. Dec. 1814 som Søn af Regimentsskriver Johan Frederik Steenberg og Jensine Grum. Han blev Student fra Helsingør 1833, Kandidat 22. Okt. 1838 med laud. 1. Jan. 1839 blev han Lærer ved Københavns Fattigvæsens Skole og 1. Jan. 1844 ved

¹⁾ Elvius S. 597.

Rønne Borgerskole. I 1849 blev han Kateket i Rønne og Knudsker og ordineret 18. Aug. I 1855 blev han Sognepræst i Vrou og Resen, 1857 i Nexø og Bodilsker og endelig 1866 i Marstal, hvorfra han i 1882 tog sin Afsked for at bo i Valby.

30. Jan. 1850 blev han gift med Ingeborg Dorteia Marcher, en Købmandsdatter fra Rønne, som var født 5. April 1810.¹⁾

1855—62.

5. *Peter Klein* er født i København 1. Okt. 1822 som Søn af Byskriver i Stege Adolph Esaias Klein og Christiane Andrea Petrine Funder. Efter først at være blevet privat undervist blev han Student 1839. Han blev Kandidat 1844 med laud. Derefter var han Lærer i Sprog og Musik i Randers, indtil han 29. Okt. 1855 kaldedes til Kateket i Rønne og Knudsker. Han ordineredes 16. Jan. 1856. I 1862 blev han Sognepræst i Aars og Havbro. 1868 blev han Provst. 1870 blev han Sognepræst for Vester Ulslev og endelig 1877 Sognepræst for Gudme og Brudager, hvor han døde 19. Juni 1896.

27. Juni 1852 blev han gift med en Gæstgiverdatter fra Skive Vilhelmine Grønning, født 19. Juni 1833 i Skive og død 14. Marts 1912 i København.²⁾

1863—71.

6. *Frederik Vilhelm Christensen* (Se Sognepræst Nr. 24).

16. Juni 1871 nedlægges Embedet som ord. Cat.

29. April 1872 oprettes Embedet som res. Kap.

Residerende Kapellaner.

1872—77.

1. *Hans Vilhelm Teisen* er født 26. Juli 1840 i Lunde som Søn af Sognepræst Peter Teisen og Pauline Christiane Gustava Holm. Han blev Student fra Ribe 1858, Kandidat 20. Jan. 1864 med laud; han udnævntes til personel Kapellan i Nysted og Herridslev 17. Sept. 1866 og blev præsteviet 10. Okt. Den 29. April 1872 udnævntes han til residerende Kapellan for Rønne og Knudsker og 4. Aug. 1877 til Sognepræst i Aakirkeby, hvor han døde Aaret efter 17. Aug. 1878.

Han indgik 20. Sept. 1867 i Stege Ægteskab med Caroline Puttfercken

¹⁾ Elvius S. 169. ²⁾ Elvius S. 165.

født 2. Nov. 1840 i Lybeck som Datter af Bogholder Carl Friderich Puttercken og Johanna Dorothea Grube.¹⁾

1877—93

2. *Carl Ludvig Theodor Hasle* er født 14. Okt. 1844 paa Hesselbjerggaard i Rerslev Sogn som Søn af Proprietær Theodor Hasle og Marie Magdalene Schnell. Han blev Student fra Schneekloths Skole 1863 og Kandidat med prim 18. Juni 1869. I Vinteren 1869—70 opholdt han sig af Helbredshensyn i Italien. Den 18. Aug. 1871 blev han konstitueret Adjunkt i Rønne fast ansat 2. Sept. 1874. Den 5. Nov. 1877 udnævntes han til residerende Kapellan i Rønne og Knudsker og ordineredes 17. Nov. Han udnævntes 15. Sept. 1893 til Sognepræst i Marstal, og 1. Juli 1903 til Sognepræst i Gloslunde og Græshave. Han tog sin Afsked i 1919 og døde 26. Jan. 1924 i Klostervang ved Roskilde.

Fig. 68. Pastor Hasle

Han indgik sit første Ægteskab i Asnæs 26. September 1871 med Franziska Frederikke Vilhelmine Bülow, født 21. Dec. 1845 paa Strandslet i Ørum Sogn som Datter af Proprietær Frants Bülow og Sophie Hasle. Hun døde 15. April 1876. Andet Ægteskab indgik han 2. Aug. 1878 med Karen Marie Garde, født i Faarevejle 21. Juli 1845 som Datter af Provst Benedict Garde og Inger Dorothea Kornerup,²⁾ død i Asnæs 15. April 1876.

Pastor Hasle, der var en høj, bleg sorthaaret Mand med en vis Stivhed i sin Optræden,³⁾ var den første Præst af Indre Missions Retning her i Rønne. Hans Kristendomsforkyndelse synes at have været ret mørk og har saaledes været en udpræget Modsætning til den gamle Sognepræsts lyse, frejdige Forkyndelse. Men Samarbejdet mellem dem var godt. Pastor Christensen roser ham for hans store Nidkærhed og for hans Organisationsanlæg, der har faaet ham til at slaa stærkt igennem i Rønne.⁴⁾

Da Pastor Hasle var blevet kaldet til Sognepræst i Marstal, gjorde han

¹⁾ Elvius S. 22. ²⁾ Elvius S. 423. ³⁾ Bornholms Kirkehistorie II S. 192. ⁴⁾ Hjemliv og Trosliv IX S. 58.

Fig. 69. Pastor Hasles Hus i Rønne.

sit til, at en Præst af Indre Missions Retning blev hans Efterfølger. Han indrykkede en Annonce i »Indre Missions Tidende« 1893 Nr. 43, hvori han anbefalede Stillingen til »en yngre Præst, som kan og vil arbejde for Guds Rige sammen med troende Venner af Herren og Missionen. For andre kunde her blive ubehageligt nok.« Annoncen førte til, at Pastor Hansen søgte og fik Embedet.¹⁾

1893—01.

3. *Niels Christian Hansen* er født 7. Juni 1862 i Brylle som Søn af en Gaardejer. Han blev Student fra Odense 1881 og Kandidat 1888 med laud. Samme Aar blev han 8. Sept. udnævnt til Sognepræst i Horne og Asdal i Vendsyssel, 1893 til residerende Kapellan for Rønne og Knudsker, 1901²⁾ til Sognepræst ved Apostel Kirken i København, 1909 blev han Sognepræst i Branderup, hvorfra han 1915 kaldedes til Neksø og Bodilsker. Han tog sin Afsked 1932 og bosatte sig i Østermarie, hvor han endnu bor.

Han ægtede 12. Maj 1867 Mathilde Josepha Krarup, født 5. Novbr. 1867, hendes Fader var Sognepræst i Aastrup. Hun omtales som ualmindeelig elskelig og døde i Østermarie 26. Dec. 1943.

¹⁾ Hjemliv og Trosliv IX S. 55. ²⁾ I Rønne var Pastor Hansen i 1894 med til at stifte K. F. U. M. og K.

Fig. 70. Pastor N. C. Hansen.

Fig. 71. Pastor Reeh.

Pastor Hansen har selv fortalt om sit Arbejde i Vendsyssel og i Rønne.¹⁾ Denne Skildring af en Præstegerning viser en ivrig og jævn Præstemand, der har Evne til at vinde jævne Folk og føle sig som deres Ven, baade de stoute Vendelboer og de indesluttede Bornholmere. Foruden de nævnte Afhandlinger om Præstegerningen, har Pastor Hansen et ret omfattende Forfatterskab bag sig, især Fortolkninger og Skildringer fra Missionsmarken.²⁾

1902—10.

4. *Age Juel* er født 17. Nov. 1869 paa Frederiksberg som Søn af Overretsprøkurator Chr. Jul. Halfdan Berg Juel og Anna Marie Poulsen. Han blev Student fra Haderslev Læreres Skole 1889 og Kandidat 16. Jan. 1896 med laud. Samme Aar blev han personel Kapellan i Kollerup-Hjortdal, ordineret 19. Aug. Den 4. Sept. 1897 blev han udnævnt til Sognepræst paa Askø og 9. Jan. 1902 til residerende Kapellan i Rønne og Knudsker. 1910 blev han Sognepræst i Everdrup og 1917 residerende Kapellan ved Set. Lukas Kirke paa Frederiksberg. Han døde 2. Juli 1923.

12. Dec. 1897 viedes han i Citadels Kirke i København til Edele Ingeborg Schubert-Hansen, født 5. Marts 1871 i København som Datter af Herreekviperingshandler Erik Sørensen Hansen og Clothilde Schubert. Har udgivet forskellige Taler, et Par Opbyggelsesbøger og nogle Fortællinger.³⁾

¹⁾ Hjemliv og Trosliv V S. 66—103; IX S. 55—102. ²⁾ Se isøvrigt Kirkelig Haandbog 1943 S. 284. ³⁾ Groshenning og Fausbøll: Danmarks Præstehistorie I S. 172 f.

1911—18.

5. *Carl Christian Frederik Oscar Reeh* er født 14. Apr. 1874 i Binderup som Søn af Lærer Fritz Ferdinand Theophil Reeh og Jensine Henriksen. Han blev Student ved privat Dimission 1895, Kandidat 31. Jan. 1902 med secund, paany 18. Juni 1903 med prim. 1. Sept. 1903 blev han inspektionshavende Lærer ved det kgl. Opfostringshus. 1907 ordineret Medhjælper i Vejle, 1911 residerende Kapellan i Rønne og Knudsker, 1918 residerende Kapellan ved Trinitatis Kirke i København, 1929 tillige Præst ved Sundholm og Statens Interneringsanstalt. Død 26. Febr. 1939.

4. Juni 1909 indgik han Ægteskab med Charlotte Voss Schrader, født 3. Aug. 1883 paa Beringgaard, Hvidovre, som Datter af Proprietær Carl Emil Voss Schrader og Karen Sophie Elisabeth Nicolin.

Fra 1911—18 var han Bestyrelsesmedlem af »Indre Mission« paa Bornholm. 1926 oversatte han A. Lehtonens Bog: Finlands Fromhedsliv, 48 S., desuden har han skrevet talrige Artikler om Finland og Ukraine.¹⁾

1919—23.

6. *Ole Chr. Olsen Kildebæk* (Se Sognepræst Nr. 26).

1923—26.

7. *Arne Ewald Rohde* er født 15. Maj 1898 i Torshavn som Søn af Emil Brusck Rohde, senere Sognepræst for Klemensker og Provst, og Anna Elisabeth Ewald. Han blev Student fra Rønne 1916 og Kandidat 1923 med laud. Samme Aar blev han residerende Kapellan i Rønne og Knudsker, i 1926 Sognepræst for Østerlars—Gudhjem og i 1935 Sognepræst for Klemensker. 19. Juni 1923 indgik han Ægteskab med Johanne Elvira Andersen, født 4. Febr. 1893 i København.

Har i 1934 udgivet »Østerlars Kirke«, 26 S.

1927—35.

8. *Jacob Viggo Nielsen* (Se Sognepræst Nr. 28).

1936—.

9. *Mathias (Max) Matthiesen* er født 19. Marts 1882 i Klovtoft ved Aabenraa, hvor hans Fader var Lærer. Han blev teologisk Kandidat fra Columbus Universitetet i Ohio, USA, 1907. Fra 1907 til 1920 var han Præst i De forenede Stater. I 1921 blev han Andenpræst i Haderslev. I 1928 ud-

¹⁾ Kirkelig Haandbog 1935 S. 357.

Fig. 72. Matthiasen.

sendtes han af »Dansk Kirke i Udlandet« som Præst til den danske Menighed i Edmonton i Canada. I 1931 blev han Sognepræst i Nyker, og i 1936 udnævntes han til residerende Kapellan i Rønne og Knudsker. I 1938 blev han Sognepræst i Knudsker, men er stadig residerende Kapellan i Rønne. I 1940 udnævntes han til Provst for Bornholms vestre Provsti.

27. April 1907 indgik han Ægteskab med Marie Arendt, født 4. April 1882 i Branderup, hvor hendes Fader var Sognepræst. Der er fem Døtre i Ægteskabet.

*Hjælpepræster hos den residerende Kapellan i Rønne
og Sognepræst i Knudsker.*

1937—39.

1. *Jens Nicolai Hansen Fogt* er født 1. April 1910 i Nybøl, blev Student 1929 og Kandidat 1937 med secund. Samme Aar blev han Hjælpepræst her og i 1939 Hjælpepræst i Give. I 1941 udnævntes han til Kaldskapellan ved Sct. Mortens Kirke i Randers. Han ægtede 9. Febr. 1941 Inger Grethe Hansson, født 5. Nov. 1918 i København.

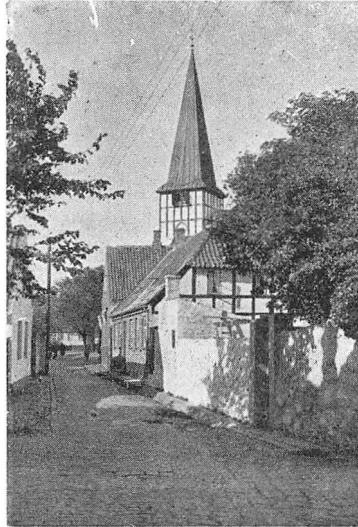
1940—41.

2. *Eilif Værge* er født 5. Jan. 1911 i Svindbæk i Tyregod, hvor hans Fader var Lærer. Han blev Student fra Rønne 1931 og Kandidat 1938 med secund. I 1939 blev han Medhjælper i Filadelfia, i 1940 Hjælpepræst her, i 1941 konstitueret Sognepræst paa Anholt og 1943 Hjælpepræst i Tamdrup. I 1941 d. 25. Nov. ægtede han Sygeplejerske Mariane Emilie Nielsen Elmholdt, født 2. Maj 1915 som Datter af en Gaardejer i Vorgod ved Herning.

1942—44.

3. *Ivar Haakon Rabjerg* er født 7. Nov. 1908 i Sdr. Lem som Søn af Gaardejer Kristen Rabjerg, Student fra Rønne 1929 og Kandidat 1937

med prim. Fra 1938—42 var han Afdelingsleder ved »Skolen for Arbejdsledige.« 15. Sept. 1942 udnævnt til Hjælpepræst her; ordineret 23. Sept. og indsat i Rønne og Knudsker 11. Okt. Den 1. Nov. 1944 udnævntes han til Hjælpepræst i Hvidovre. I 1933 d. 22. Dec. indgik han Ægteskab med Kommuelærerinde Isa Gimlinge, født 29. Sept. 1905 som Datter af Snedkermester Ivan Gimlinge, København. Har udgivet »Sønder Lem Kirke og dens Præster« 1944, 182 S.

Register

Aa Kirke 96. Aalborg, Anders Jensen, Præst 141. Aalborg, Ole (Oluf) Præst 111, 139. Adamsen, Rasmine Caroline 136. Adam og Eva (Fig. 27) 46. Afladspenge 22. Agerbech, Præst 113. Ahlefeld Bartha von 17. Aller, Elisabeth Marie Frandsine van 124. Aller, Jacob van, Købmand 124. Allinge Kirke 65. Alter, Knudsker 97 f. Alter, Rønne 19, 32 ff. Alterkalk, Kn. 98. Alterkalk, Rønne 38, 39. Altermaleri (1797) 36. Alterstager, Kn. 99. Alterstager, Rønne 39 f. 42. Altersølv, Kn. 98. Altersølv, Rønne 39 f. Altertavle, Gudhjem 33, 35. Altertavle, Knudsker 97 f. Altertavle, Rønne 32 f. Ancher, Catharine Jøcumsdatter 116. Ancher, Hans Poulsen, Præst 111. Ancher, Jochum 116. Ancher, Poul, Præst 140. Andreas, Sct. 38, 39. Anker, Hans (Sønnesøn af Provst A.) 50. Anlæg, østre 13. Anna, Sct. 39. Anna, Sct. Kapel 33. Antonius, Sct. 38, 39. Aspach, Laurits Christian, Præst 143.

Bagger, Anna Elisabeth 113. Bagger, Rudolf Math., Provst 113. Bang, Jacob Hansen, Præst 126. Bang, Ulrikke Cecilie Eleonora 126. Barbara, Sct. 34, 100. Barfod, Anna Margrethe 115. Barfod, Ib, Præst 115. Barsøe, Stiftsprovst 125. Bartholomæus 110. Bendzen, Jonas 30. Begravelser i Kirken 73. Bergen, Birgitte Thorsdatter von 146. Berthelsen, Anton Christopher, Præst 149. Berthelsen, Frederik, Forpagter 149. Berthelsen, Niels, Præst 107. Bhie, Dorothea 141. Bhie, Peder Sørensen, Provst 142. Bidstrup 13. Bindingsværk 24. Blejhajl Sten 88. Bloch, Carl 36. Bluhme, P. E., Provst 126. Bodils Kirke 100. Bohn, Barbara 143. Bohn, Claus (Bone), Raadmand 45. Bohn, Henning (Bohnæ) 30. Bohn, Herman Clausen, Borgerkaptajn 54, 143. Bohn, Jochum Anker 79. Bohn, Kirstine 77. Bohn, Købmand 76. Bohn, Maren 79. Boesen, Morten, Præst 142. Bornholm, Lars Olufsen, Præst 108. Borries, Charlotte Frederikke 125. Borries, Chr. Nicolaus, Købmand 125. Borringholm, Mads Michelsen, Præst 140. Bostrup, Fr. Ferdinand, Bødker 131. Bostrup, Laurids Jacob Ferdinand, Præst 131. Broby Kirke 63. Bruun, Ingrid Maria 148. Brødæske 40. Buchhave, Jens, Klokker 113. Buchhave, Jens Jensen, Præst 51, 88, 113, 114. Budde, Agnethe Sophie 67. Bunzow 59. Bülow, Frants, Proprietær 151. Bülow, Franziska Frederikke Vilhelmine 151. Byrge, Ærkebisop 62. Børneasyll 13.

Carlsdatter, Elisabeth 145. Carl Stenmester 90. Catharina, Sct. 34, 99. Chr. IV 28, 44, 45, 55, 65, 105. Chr. V. 64, 110. Christensen, August, Præst 129. Christensen, Fr. Wilh., Præst 37, 60, 84, 128, 150. Christensen, Peder, Præst 108. Christensen, Poul, Købmand, 128. Christina, Margrethe 109. Christoforus, Sct. 32, 35. Claessen, Mariane, 125. Clausen, Thor Peter, Skibsfører, 60.

Daabsfad, Kn. 102 f. Daabsfad, Rønne 42. Daabsskranke 43. Dahl, Vilhelmine 131. Dam, Philip Rasch, Byskriver 144. Dam, Rebekka Rasch 144. Danclef, Bodil 142. Dechner, Amtsskriver 64, 110, 141. Den rige Mands Død (Fig. 29) 48. Detlofsdatter, Cathrine 142. Disk, Rønne 40. Disk, Kn. 99. Dominici, Hans, Præst, 111. Domsengelen 31. Dorothea, Sct. 34, 100. Dorothea, Herman Bohus Datter 115. Døbefont, Kn. 102 f. Døbefont, Rønne 42. Dørchel, Christoffer, Gartner 122. Dørchel, Rose Ernestine 122.

Elmholdt, Mariane Emilie Nielsen 155. Epitafier 70 ff. Eppinger, Johanne von 111. Ericson, Anne Elisabeth 79. Ewald, Anna Elisabeth 154.

Fangel, Hans Olufsen, Præst 141. Fenger, Peter Andreas, Præst 128. Flindt, Anna 118. Fogt, Jens Nicolai Hansen, Præst 155. Francke, Jørgen, Raadmand 44, 45. Fr. III 67. Fr. IV 105. Friis, Anna Margrethe 149. Frow, Præst 142. Fuglsang, A. J., Forvalter 111. Funder, Christiane Andrea Petrine 150.

Gagge, Jørgen 97. Garde, Benedict, Provst 151. Garde, Carl, Præst 149. Garde, Johan Friboe, Præst 148. Garde, Karen Marie 151. Garde, Sophie Petrine Frioline 149. Garde,

Søren Georg, Præst 148. Gerhn, Antonette 142. Gertrud, Sct. 100. Gimlinge, Isa 156. Gimlinge, Ivan, Snedkermester 156. Gjøe, Falk 107. Gjønge, Peder Petersen 108. Glas-malerier 12, 15 f. Greifswald 35, 58, 62. Grubbe, Jørgen 67. Grubbe, Regitze 65. Grubbe, Regitze, Mindetavle 66. Grubbe, Sidsel 67. Grube, Johanna Dorothea 151. Grum, Jen-sine 149. Grundplan, Rønne Kirke 24. Grædener, Daniel Hinrich 106. Grønbech, Præst 122. Grønberg, Marie 115. Grønning, Vilhelmine 150. Guldberg, Hans Hansen 141. Guldb-erg, Ove Høegh 141. Gøldenløve, Hans Ulrik 64, 67. Gyldenløve-Krone 65. Gyldenstiern Mogens 40. Gyldenstjerne 28.

Hall, Kultusminister 128. Hansdaatter, Engelche 111. Hansen, Axel Bagge Friis, Præst 149. Hansen, Christine 135. Hansen, Erik Sørensen, Ekviperingshandler 153. Hansen, Jøp, Bødker 43, 55, 75 f. Hansen, Lars 56. Hansen, Laurits Bang, Sagfører 149. Hansen, Nicoline Sophie 127. Hansen, Niels Chr., Præst 152. Hansen, Niels Teilmann, Kammer-raad 127. Hansen, Predbjørn, Ridefoged 140. Hansson, Inger Grethe 155. Harding, Cathrine Pedersdatter 109. Harmonium, Kn. 105. Hartvig, Augustin 30. Hartvig, Claus, Raadmand 45, 58. Hartvig, Michel, Borgmester 44, 45. Hartvig, Poul 30. Hasle, Carl Ludvig Theodor, Præst 151. Hasle, Sophie 151. Hasle, Theodor, Proprietær 151. Hedvig, Frkn. 28. Helligaandskirken, Kbh. 36. Henriksen, Jensine 154. Hermansen, Provst 136. Herold, Hotelejer 30. Himling 29. Hiort, Henric 106. Hiorth, Hen. Lauritsen, Præst 110. Hiorth, Markus Ludvig, cand. theol. 144. Hiorth, Markus Ludvig, Præst 144. Hiorth, Niels Frederich 111. Hiorth, Rebekka Marie 144. Hirschnack, Anna Frederikke 111. Hirschnack, Rasmus 111. Hjemmeberettersessæt 41. Hjortegedevir 59. Hjorth, Jørgen Han-sen, Brygger 122. Hjort, Laurits, Præst 143. Hjort, Laurits, Præst (Skamby) 142. Hjort Lorents Andreas, Præst 122. Hjort, Niels Fr. Lauritsen, Præst 142. Holm, Hovald, Sme-demester 82. Holm, Maren 146. Holm, Nicolai, Smedemester 82. Holm, Pauline Chri-stiane 156. Horn, Christoffer, Amtsforvalter 54. Hvass, Jens, Præst 140. Høg, Just 109. Højby Kirke 63.

Ipsen, Mette Kirstine 144. Ipsen, Jørgen, Køhmand 144. Isenborg, Greven af 70.

Jacob, Herr 141. Jens, Herr 107, 108. Jensdatter, Maren 73, 141. Jensen, Anders, Præst 73. Jensen, Henning, Køhmand 120. Jensen, Jens Møller, Maler 104. Jensen, Johan, Provst 80, 120. Jensen, Mads, Kirkeværge 105. Jensen, Marius, Præst 129. Jensen, Niels Ras 106. Jensen, Rasmus, Præst 57. Joensen, Bent, Byfoged 45. Johannes Døberen 32, 35. Jork, Chr., Krigsassessor 127. Jork, Henriette Emilie 127. Juul, Aage, Præst 153. Juul, Chr. Jul. Halfdan, Overretsprøkurator 153. Juul, Agnete Maria 119. Juul, Niels Admiral 64. Juul, Niels Andersen, Præst 139.

Kaaas, Kirsten 28. Kalkmalerier, Kn. 96. Kalkmalerier, Rønne 25. Kalundborg, Hans Pedersen, Kannik 142. Kames, Albert, Rektor 45. Kames, Claus, Borgmester 73. Kams, Lisbet 74. Kams, Margrete 45. Kapel 11 f. Kapel, Løvenhielms 17 f. Kassemure 17. Kildebæk, Ole Chr. Olsen, Præst 134, 154. Kirkeblok 56 f. Kirkebly 16. Kirkebygning, Kn. 88. Kirkebygning, Rønne 14 ff. Kirkegaard, Kn. 10, 87 f. Kirkegaard, Rønne 10 ff. Kir-kegaardsdige, Kn. 87. Kirkeklokker, Kn. 95, 105 f. Kirkeklokker, Rønne 60. Klein, Adolph Esaias, Byskriver 150. Klein, Peter, Præst 150. Klemens Kirke 42, 96. Klinge, Karen 149. Klipping 57. Klokketaarne 22, 24. Knie, Sophie Marie 127. Knud, Konge 102. Knudsen, Jens, Præst 140. Knuds Kirke 39, 87. Knæfald, Kn. 98. Koefod, Espern Senior 45. Koefod, Jens 74. Koefod, Jens Pedersen (Befrieren) 71, 119. Koefod, Maler 37. Kofod, Alexander, Sandemand 145. Kofod, Andreas Hansen 76. Kofod, Esper 37. Kofod, Esbern, Borgmester 74. Kofod, Jørgen 146. Kofod, Mads Kirkeværge 106. Kofod, Mads Pedersen, Fændrik 73. Kofod, Mathias, Præst 145. Kofod, Peder, Borg-mester 71. Kofod, Peder, Raadmand 44, 45. Kofod, Peder, Rektor 45. Kofod, Poul Han-

sen, Skipper 72. Kofod, Sander, Skoleholder 146. Kofod, Willum Poulsen 72. Kofoed, Baltzer Engel, Kaptajn 146. Kofoed, Mads 141. Kofoed, Malermester 25. Kohl, Johan Henrich von 11, 80. Kor, Rønne Kirke 15. Korgitter 38. Kornerup, Inger Dorothea 151. Krabbe, Amtmand 13. Krabbe, Amtmandinde 125. Krabbe, Karen 28. Krack, Heinrich 36. Krarup, Mathilde Josepha 152. Krematorium 12. Krøll, Ingeborg Martine 124. Køhn, Cathrine Margrethe 122.

Langballe, Degn 147. Langsted, Claus Predbjørnsen, Præst 140. Langsted, Præst Nyker 141. Larsen, Christen, Byfoged 44. Larsen, Jens 30. Lazarus (Fig. 28) 47. Lehmann, Josias Rektor 143. Lerche, Cornelius 67. Leth, Gedske 116. Ligfane 73. Lipsig, Frederik 40. Loft, Kn. 93. Loft, Rønne 29. Loftsmaleri 30. Lund, Degn 147. Lund, Ellen 120. Lykke, Peder, Ærkebisp 62. Lynder, Herman van der 99. Lysekrone, Rønne 57 f. Lysekrone, Kn. 105. Lützens, Charlotte Sophie Frandsdatter 114. Lützens, Frants Jul., Præst 114. Lægter 105. Løvenhielm, Hans, Amtmand 17, 96.

Maccabæus, Mette Lisbeth 141. Madsdatter, Kirstine 38, 75. Madsen, Hans 30. Madsen, Holger 45. Madtdatter, Gertrud 76. Mahler, Hans Chr., Præst 147 f. Mahler, Janus, Præst 147. Malmøe, Jens Lauritsen, Præst 109. Mandix, Amtmand 120. Mansfeld, Jürgen 41. Marcher, Ingeborg Dorthea 150. Marcher, Rasmus 109. Margaretha, Sct. 34. Mariakapel 62. Mariaklokker 61. Marslev Kirke 17. Martinius 32, 35. Materialhus, Kn. 88. Matthiesen, Max, Provst 154. Melbye, Johan Chr. Præst 146. Melbye, Ulrich Chr., Postmester 146. Meng, Johannes 117. Messehageler, Kn. 99. Messehageler, Rønne 42. Meyn, Johan Vilh. Auditør 127. Meyn, Carl August, Præst 127. Mikkelsen, Anne Cathrine 118. Mikkelsen, Jens, Præst 139. Mindetavler 64. Moinichen, Karen von 143. Moltke, Greve 118. Morsing, Jens Viceprovst 110, 139. Mortensen, Mette Marie 146. Mortensen, Herman 30. Mortensen, Jens, Gdr. 146. Moth, Jens Ludvig Stoud von 124. Moth, Johanne Marie 124. Muller, Ancher, Landsdommer 65. Munch, Rachel Kirstine 117. Munch, Søren, Kaptajn-løjtnant 117. Munch, Kristine 28. Müller, Anton Ancher 120. Mynster, Biskop 125, 126. Møhl, Hans Kragh, Købmand 124. Møller, Marie 147. Møller, Marie Christiane 149. Møller, Peder Larsen, Borgmester 38, 71, 74. Møller, Rebekka Kristine 128. Møln, Henrich Johan 30.

Nein, Sophie Amalie 115. Nexø Kirke 24, 65. Nicolaus, Sct. 9, 10, 32, 38, 62. Nicolin, Karen Sophie Elisabeth 154. Niels, Herr 108. Nielsdatter, Ane Dorothea 125. Nielsdatter, Apolone 70, 109. Nielsen, Hans, Kirkeværge 19, 30. Nielsen, Jacob, Viggo, Præst 138, 154. Nielsen, Michel (Pax) 52. Nielsen W. M. P. J., Præst, 136. Nielsen, Vilhelm Emil, Husejer 136. Niemans, Christina 58. Norddør, Kn. 90, 91, 92. Norddør, Rønne 14. Nordfløj 19 f. 22.

Olsen, Carl, Købmand 55. Olsen, Jens, Præst 45, 139. Olsen, Lars, Præst 45, 70, 98, 105. Ols Kirke 94. Onsbjerg, Esber Larsen, Billedskærer 75. Orgel 55 f. Orthing, Peder Pedersen, Præst 107, 108. Ortved, Hans Ditzel, Birkedommer 123. Ortved, Søren Rosbjerg, Præst 123.

Parsberg, Grevinde 67. Patermann, Chr. Oplagsskriver 124. Pauls Kirke 33. Pax' Lægter 45, 52 f. Pedersdatter, Margrethe 75. Pedersen, Jens, Provst 43, 105. Pedersen, Rasmus, Kirkeværge 105. Pedersen, Rasmus (Ravn) Rektor 44, 105. Peders Kirke 100. Pedersøn, Mads 75. Penckert, Bertha 131. Pest 10. Pesttavle, Kn. 96. Pesttavle, Rønne 63. Pingel, Kancelliraad 11, 81. Podemester, Mikkel 109. Pontoppidan, Chr. Præst 118. Pontoppidan, Hans, Præst 118. Pop, Marie 143. Poulsen, Anna Marie 153. Poulsen, Magda 135. Præm, Ole Bagger 116. Prahl, Else Johanne Gade 127. Prahl, Jacob Nielsen, Præst 112. Primklokke 62. Printzensköld 88. Prædikestol, Kn. 103 f. Prædikestol, Rønne 45. Præstetavle 84. Præstetiende 108. Prætorius, Rosine Elisabeth 114. Pulpitur,

Kn. 104, 105. Pulpitur, Rønne 52 f. Puttfercken, Carl Fr., Bogholder 151. Puttfercken, Caroline 150.

Rabjerg, Ivar Haakon, Præst 155. Rabjerg, Kristen, Gdr. 155. Radich, Præst 116. Rasch, Elsebeth Philipsdatter 143. Rasch, Tønnes 121. Rask, Philip, Kaptain 77. Rasmussen, Johanne Marie 136. Rasmussen, Peder, Degn 144. Rasmussen, Præst 110, 111 f, 143, 144. Ravn, Margr. Jensdatter, 109. Ravnsdatter, Elisabeth 71. Rebekka, Marie 112. Reeh, Carl Chr. Fr. Oscar, Præst 154. Reeh, Ferdinand Theophil, Lærer 154. Rendtorff, Nina 133. Resens Atlas 10. Retz, Valdemar 106. Reventlov, Greve 64, 69. Richertson, Claus 111. Rist, Hanna Margr. 124. Rohde, Arne Ewald, Præst 154. Rohde, Emil Brusck, Provst 154. Rosbjerg, Caroline 123. Rosenbech, Peder, Degn 115. Rosenkrantz, Holger 28, 44, 96, 105. Rosman, Claus 30. Ruts Kirke 96, 100. Rydendahl, Maria Cathrina 121. Rø Kirke 96. Rønne Kirke 96. Rørdam, Biskop 130. Røring, Edvard, Præst 117, 145. Røring, Edvard, Sorenskriver 116. Røring, Ulrich Chr., Præst 116.

Sagn 88. Schade, Præst, Avernakø 115. Schade, Christen Hansen, Præst 142. Schade, Søren Hansen, Præst 142. Scheel, Anne Marie 110. Schiellerup, Elly Margrethe 138. Schnell, Marie Magdalene 151. Schotving, Chr. Michelsen, Præst 64, 109. Schousboe, Christian 114. Schrader, Carl Emil Voss 154. Schrader, Charlotte Voss 154. Schreil, Chr. Henriksen, Præst 142. Schubert, Clothilde 153. Schubert-Hansen, Edele Ingeborg 153. Schurmann Henrik, Præst 141. Sehested, Beate 114. Selmer Juliane Marie 127. Selmer, Mette Marie 146. Selmer, Rasmus, Byfoged 146. Sidealtre 100. Sidenius, Anna Margr. 149. Simsen, Anne Elisabeth 79. Simsen, Hans Hendrich 78. Sinclair, Lensmand 27, 28. Sivers, Jomfru 111. Sivertsen, Hans, Købmand 22. Skaaning, Ole Larsen, Præst 108. Skalf, Susanne Lorentine 111. Skougaard, Rektor 144. Skovgaard, Gdr. 105. Skriftestol 45. Sode, Hans, Provst 141. Sode, Jens Hansen 139. Sonne, Frantz Olufsen 111. Sonne, M. P. 55. Spendt, Anne 74. Spir 22. Sprunch, Cecilie 124. Staffroff, Fock, Raadmand 45. Stefansdatter, Kirstine 57. Steenbech, Claus Jørgensen, Præst 115, 145. Steenbech, Jørgen 115. Steenberg, Fr. Laurentius, Præst 124. Steenberg, Jens Foss, Apoteker 124. Steenberg, Johan Fr., Regimentsskriver 149. Steenberg, Ove, Præst 149. Stolestader, Kn. 104. Stolestader, Rønne, 50. Svaneke Kirke 65. Syddør, Kn. 90. Syddør, Rønne 15. Sørensen, Jens, Borgmester 44, 45.

Taarn, Kn. 95. Taarn, Rønne 21 f. Taarndør 25. Taarnur 63. Tag, Kn. 93 f. Tagrytter 18, 20. Tanch, Carl Deichmann 115. Tanch, Fr. Lützens, Præst 115. Tanch, Jens Jørgensen, Præst 113, 114 f. Tanch, Jørgen Hansen, Inspektør 114. Tarnovius (Strandkontrollør?) 54. Teisen, Hans Vilhelm Præst 150. Teisen, Peter, Præst 150. Thaddæus Judas 26 f. Thorsdatter, Ellen 146. Thuras Opstalt 21. Toxverd, Rebekka 147. Transe, Christian, Præst 23, 80, 119, 145, 148. Trækirke 88. Tychoff, Sophie Amalie 114. Tyrzczin, S. De, Maler 12. Tøndehvælv 93.

Ulfeld, Ebbe 28.

Vaabenhus, Kn. 95. Vaabenhus, Rønne 18. Valgmenighedskirke 130. Varde, Hans Hansen, Præst 139. Wetberg, Johan Diderich von 64, 67, 96. Wetberg, Mindetavle 68. Wetberg, Peter von 69. Vestermarie Kirke 37. Vestgavl, Rønne Kirke 17. Vesth, Ellen Margr. 144. West, Generalmajor 58, 59. Viekers 14, 26. Vinduer, Kn. 92 f. Vinduer, middelalderlige 16. Vinkande 41. Winstrup, Peder, Biskop 43, 105. With, Carl Henrik, Præst 100, 125. With, Johan Jørgen Carl, Skomager 125. Witte, Johanne Christine 148. Vognsen, Amtsskriver 142. Wolf, Marie Severine 129. Wolf, Niels Gjessing 129. Wrangel, General 71. Værge, Eilif, Præst 155. Værnehelgen 9.

Zinsendorf, Greve 127. Zønnesen, Haagen 29, 45, 140.

Ørslund, Dorthea Marie 122. Østermarie Kirke 94, 96. Østrup, Margr. Sophie 120.